

SZABÓ EMILNÉ:

A GÜMŐKÓROS MEGBETEGEDÉSEK ALAKULÁSA ÉS A BETEGEK ÉLETKÖRÜLMÉNYEI

A gümőkór nem kifejezetten szociális betegség, de közismerten összefügg a szociális viszonyokkal, a foglalkozással, a környezettel, az életkörülményekkel. Társadalmi kihatásai — főleg elterjedtsége és fertőző jellege miatt — napjainkban is nagyjelentőségűek. A betegség elleni küzdelem szempontjából nem érdektelen tehát az egészségi vonatkozásokon kívül néhány szociális tényező befolyását is figyelemmel kísérni.

A Központi Statisztikai Hivatal az 1958. év folyamán a tbc-s betegek körében képviselői adatgyűjtést végzett, amely lehetővé teszi a megbetegedési adatoknak az eddiginél részletesebb vizsgálatát és a nyilvántartott betegek különböző ismérvek szerinti megoszlásának és életkörülményeinek tanulmányozását is. A következőkben a rendszeresen feldolgozott tbc-statisztikai adatok alapján a gümőkór elleni küzdelemmel, majd az említett reprezentatív adatfelvétel eredményeivel kívánunk foglalkozni.

I. A GÜMŐKÓR ELLENI KÜZDELEM EREDMÉNYEI 1945-TŐL 1958-IG

Hazánk a felszabaduláskor a tbc felkutatása, megelőzése, gyógyítása, egyszerűen a tbc elleni küzdelem terén is meglehetősen súlyos örökséget vett át. A második világháború előtti közismerten elmaradott társadalmi-gazdasági viszonyok következményeképpen hazánkban a tbc halandóság csaknem valamennyi európai országénál magasabb volt. Még 1937-ben is mindössze öt ország — Bulgária, Észtország, Finnország, Portugália, Románia — gümőkórhalandósági arányszáma volt magasabb a magyarországi arányszámnál (14,9 ‰).

A felszabadulás óta a gümőkóros betegek ellátása terén Magyarországon nagyarányú fejlődés történt. Az egészségügyi kormányzat a gümőkór elleni intézmények fejlesztését a tbc elterjedtsége, közegészségügyi és népgazdasági jelentősége miatt egyik legfontosabb feladatának tekinti, ezért az egészségügy többi területéhez képest ezen a területen mind a fekvő-, mind a járóbetegellátás tekintetében az átlagosnál nagyobb a fejlődés. Például míg az összes gyógyintézeti ágyak száma az 1938. évihez viszonyítva mintegy egyharmadával, addig a tbc-s betegek gyógyítására szolgáló ágyaké több, mint kétszeresére nőtt. A szakorvosi ellátás keretében az összes gondozási óráknak több, mint a felét a tbc gondozóintézeti orvosi munkaórák teszik ki. A betegek kezelése, gyógyítása, amely azelőtt csak néhány kór-

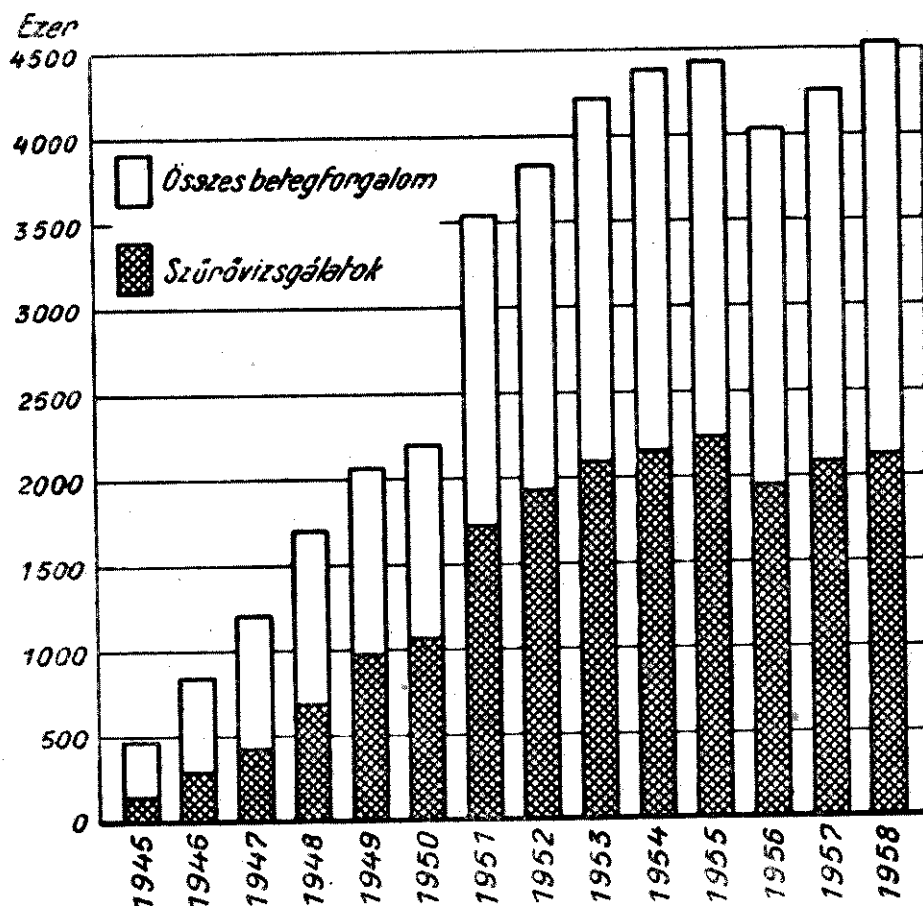
házban és szanatóriumban, főleg csak a társadalombiztosításba bevont lakosság ellátására létesített tbc gondozóintézetekben és szakrendeléseken történt, ma már mindenki részére biztosítva van. 1958 őszétől a társadalombiztosítási szolgáltatásra nem jogosult tbc-s betegek gyógyintézeti ápolási költségeinek 75 százalékát az állam magára vállalta.

A tbc elleni küzdelemben oly fontos szerepet játszó egészségügyi hálózat két fő részre: a fekvőbeteg-gyógyintézeti (kórházi, szanatóriumi) és a gondozóintézeti hálózatra tagozódik. A történelmi fejlődés folyamán először a fekvőbeteg-gyógyintézeti hálózat jött létre, tekintettel azonban arra, hogy a gondozóintézeteknek a betegekkel való kapcsolata a betegség észlelésétől egészen a betegség végső kimeneteléig — a gyógyulásig vagy elhalálozásig — szinte állandó, a gümőkór elleni küzdelemben a vezetőszerp a gondozóintézeteké. A tbc elleni küzdelemben azonban lényegében valamennyi egészségügyi szerv, illetve intézmény résztvesz.

A tbc-s betegek felkutatása

A gümőkór elleni küzdelem alapja a tbc-s betegek, illetőleg a fertőző források mielőbbi felkutatása.¹ Ezen a téren a legtöbb feladat a tbc gondozóintézetekre hárul.

1. ábra. A tbc gondozóintézetek betegforgalma
1945—1958

A gümőkóros betegek tömeges felkutatása lényegében 1945 után, a gondozóintézetek nagyarányú fejlesztésével és egyes területek teljes lakosságának átszűrésére leginkább alkalmas vándorröntgen- és ernyőfénykép-

¹ Felkutatott tbc-s betegen nemcsak a szűrővizsgálatok során kiemelt betegeket kell érteni, ide tartoznak azok a betegek is, akik panaszuk miatt önként vagy orvosi tanácsra keresik fel a gondozóintézeteket.

szolgálatok kiépítésével vált lehetővé. 1948-ban még csak egy, 1958-ban azonban már 16 ernyőfénykép-szolgalat működött az országban és ugyanabban az évben — a gondozóintézetek által végzett szűréseken kívül — több, mint egymillió szűrővizsgálatra került sor ernyőfényképezéssel. A tbc gondozóintézetek összes betegforgalma az 1946-tól 1958-ig eltelt időszakban több, mint ötszörösére emelkedett. Ezek az adatok a gondozóintézetek felkutató-gondozó munkájának nagymértékű fejlődését bizonyítják.

Az 1. tábla a gondozóintézeti szűrővizsgálatokat és a panasszal jelentkezők számát, továbbá a vizsgálatok eredményeit mutatja.

A szűrővizsgálatok és az első ízben jelentkezők számának alakulása

1. tábla

Év	A gondozóintézeti szűrővizsgálatok		Első ízben panasszal jelentkezők		Ezer	
	száma* (ezer fő)	során betegnek találtak száma	száma (ezer fő)	közül betegek** száma	szűrésre	első ízben panasszal jelentkezőre**
					első betegek száma	
1946....	302	11 321	198	32 063	38	162
1947....	420	16 125	251	47 396	38	189
1948....	694	7 506	291	36 424	11	125
1949....	996	11 447	322	31 987	11	99
1950....	1065	10 633	415	35 124	10	85
1951....	1729	6 147	545	36 777	4	68
1952....	1930	5 041	499	26 998	3	54
1953....	2088	6 181	480	29 302	3	61
1954....	2164	6 561	479	24 691	3	52
1955....	2228	6 953	434	23 247	3	54
1956....	1954	6 900	410	22 332	4	54
1957....	2087	7 283	433	20 657	3	48
1958....	2125	5 797	498	24 789	3	50
1959....	2269	5 821	503	20 867	3	42

* 1946—1955. években az ernyőfényképezéssel és vándorröntgennel végzett szűrések nélkül, 1955-től a vándorröntgen-szűrésekkel együtt, az ernyőfénykép-szűrések nélkül.

** Az ismételten panasszal jelentkezők közül kiemelt betegekkel együtt. Az új tbc-ek lényegében az első ízben jelentkezőkből adódnak, ezért a viszonyítást általában így végezzük.

Közvetlenül a háború utáni években a tbc elleni küzdelem és így első sorban a gondozóintézetek munkájának előterébe a betegek felkutatása került. A gondozóintézetek betegforgalmának 1946—1947-ben több, mint egyharmadát a szűrővizsgálatok adták. A betegek aránya a megfigyelt időszak első öt évében lényegesen magasabb volt, mint a későbbi években, ami első sorban a háború következményeivel magyarázható. A szűrővizsgálatok során betegnek találtak aránya a háború utáni években, 1946—1947-ben volt a legmagasabb (4%).

Az 1951—1955. évek közötti időszakban a szűrések száma tovább növekedett, a betegek aránya pedig nagymértékben csökkent. Ez már összefüggésbe hozható a megbetegedések csökkenésével, azonban szerepet játszott ebben az is, hogy a gondozóintézeti szűrésekben mindinkább a lakosság könnyebben megközelíthető rétegeinek ismételt vizsgálatai szere-

peltek. 1955-től az Egészségügyi Minisztérium az ernyőfénykép-szolgálatok számának és kapacitásának állandó növelésével a tömeges szűrések mind nagyobb részétől mentesíti a gondozóintézeteket.

A szűrővizsgálatok adatait részletesebben vizsgálva a következő eredményeket kaptuk.

A szűrővizsgálatok eredményei

2. tábla

Év	Ezer szűrővizsgálatban részesült			
	gyermek	felnőtt	tbc-s környezetben élő	összes személy
	közül beteg volt (fő)			
1948.....	15,0	7,0	.	10,8
1949.....	16,0	7,0	.	11,5
1950.....	.	.	.	10,0
1951.....	3,4	3,2	8,4	3,6
1952.....	2,4	2,1	7,7	2,6
1953.....	1,5	2,6	13,1	3,0
1954.....	1,5	2,5	12,0	3,0
1955.....	1,3	2,5	12,4	3,1
1956.....	1,4	2,6	14,5	3,5
1957.....	1,6	2,3	15,4	3,5
1958.....	1,1	1,6	11,9	2,7

A szűrővizsgálatok során betegnek találtak aránya évek óta a gyermekeknél a legalacsonyabb: egy—másfél ezrelék. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy a gyermekek gyakrabban részesülnek szűrővizsgálatban és így mód van a betegség korai felismerésére. A megbetegedési arány természetesen a tbc-s betegek környezetében élő személyeknél a legmagasabb (1952 óta 12—15 ezrelék). A gondozóintézetek 1958-ban 3000 beteget kutattak fel tbc-s környezetből. A betegek közvetlen környezetében élő kontakt érintkező személyek száma a tbc-s körében végzett reprezentatív felvétel adatai szerint 300 000-re tehető. Itt meg kell jegyezni, hogy a környezetszűrések száma az évek óta igen magas kontakt-morbiditás ellenére 1958-ban csak 249 200 volt, ami az összes közvetlen környezetben élő személyek számának 83 százaléka.

A felkutatott betegek jelentős hányadát a panasszal jelentkezők közül kiemelt betegek teszik. A tbc gondozóintézetekben 1958-ban panasszal jelentkező betegeknek 58 százalékat orvos küldte vizsgálatra. Az 1. tábla adatait tovább vizsgálva a betegnek bizonyultak aránya a szűrővizsgálatok eredményeihez hasonlóan közvetlenül a háború utáni években volt a legmagasabb. Ebben az időszakban a nyilvánvalóan gyakoribb megbetegedések mellett a gümőkór elleni küzdelemben mindinkább bekapcsolódó általános egészségügyi hálózat orvosai is egyre több panaszos személyt irányítottak a gondozóintézetekbe.

A felkutató munka eredményessége legjobban a betegség korai stádiumában levő felkutatottak arányából mérhető le. 1952-ben az új betegeknek csupán 26 százaléknál fedezték fel a betegséget kezdeti formájában. Ez az arány 1954-re megkétszereződött, azóta azonban csak kismértékben javult, sőt 1957-ről 1958-ra valamelyest csökkent is.

Az új gümőkóros megbetegedések

Az előzőkben vizsgált arányszámok nem pontos mutatói a lakosság gümőkóros morbiditásának.² Erre következtetni a szűrések során betegnek bizonyultak arányából sem tudunk, mivel a korábban említett különböző csoportok szűrővizsgálati adatai csak egy-egy népességcsoport megbetegedési viszonyait mutatják. Az így nyert arányszámok általában alacsonyabbak a lakosság tényleges tbc-morbiditásánál. A morbiditás értékelésénél nem szabad figyelmen kívül hagynunk azonban azt, hogy a mind szélesebbkörű felkutató munka eredményeképpen az ismeretlen betegek száma évről évre csökkenni fog és így az évente nyilvántartásba vett új betegek száma mindinkább a ténylegesen megbetegedettek számát fogja mutatni. Az évente bejelentett összes új gümőkóros betegek száma a tbc gondozóintézetek nyilvántartásai szerint a következőképpen alakult.

Az új gümőkóros betegek száma

3. tábla

Év	Az új gümőkóros	Ebből a tüdőgümőkóros*	Tízezer lakosra eső új megbetegedések száma	
	betegek száma		gümőkór összes formái	csak tüdőgümőkór
1948.....	43 930	.	48,0	.
1951.....	42 924	.	45,6	.
1952.....	32 039	.	33,7	.
1953.....	35 483	29 819	37,0	31,1
1954.....	31 252	26 202	32,3	27,0
1955.....	30 200	24 497	30,8	25,0
1956.....	29 232	23 757	29,7	24,2
1957.....	27 940	23 383	28,5	23,8
1958.....	30 586	25 915	31,0	26,3
1959.....	29 391	25 103	29,5	25,2

* A tüdő tbc és a tüdőn kívüli tbc kórformák együttes előfordulásával együtt.

Az új gümőkóros megbetegedések száma még mindig igen magas, az 1954—1958. években 28 000—31 000 között mozgott. Az új megbetegedések száma és a lakossághoz viszonyított aránya a legutóbbi tíz év alatt nagyobb mértékben csak 1951-ről 1952-re csökkent (26 százalékkal). Azóta lényegesebb kedvező irányú változás nem volt, ami elsősorban a lakosság nem csökkenő fertőződési lehetőségeivel magyarázható. A tbc-s élettartam ma lényegesen hosszabb, mint volt a múltban, tehát az állandó fertőző forrást képező nyilvántartott betegek száma évről évre növekszik, de a még fel nem ismert és betegségükről nem tudó betegek is újabb fertőzések forrásai. A nyilvántartott betegek közel egyötödének betegsége 8—10 éve, sőt még annál is régebben áll fenn.³

Az új gümőkóros betegek túlnyomó része — évek óta változatlanul — tüdőgümőkóros.

² Gümőkóros morbiditáson az évente újonnan nyilvántartásba kerülő tbc-s betegeknek a lakosság számához viszonyított arányát értjük.

³ Az 1958. évi reprezentatív felvétel adatai szerint.

A bejelentett új gümőkóros betegek kor és nemek szerinti összetételét vizsgálva a két nem morbiditása között különösen az idősebb korcsoportokban lényeges különbség mutatkozik. A tbc-ben megbetegedettek nagyobb hányada férfi. Az új megbetegedések kor és nemek szerinti alakulásáról csupán 1953-tól vannak adataink.

4. tábla

Gümőkór-morbiditás életkor és nemek szerint

Korcsoport (év)	Tízezer megfelelő életkorú					
	férfira			nőre		
	jutó új gümőkóros betegek száma					
	1953.	1956.	1958.	1953.	1956.	1958.
	évben					
0—14.....	22,1	21,3	23,8	23,8	22,2	23,4
15—19.....	37,8	31,1	29,0	43,1	34,4	32,1
20—34.....	55,3	42,4	40,1	58,0	44,0	42,9
35—49.....	48,8	37,6	39,9	28,9	23,6	25,4
50—.....	46,7	35,3	41,8	16,7	15,2	17,9
<i>Összesen</i>	<i>41,9</i>	<i>33,2</i>	<i>35,2</i>	<i>32,5</i>	<i>26,5</i>	<i>27,2</i>

A 4. tábla szerint a két nem morbiditása között a gyermekkorban még alig van különbség, a 15. évtől egészen a 34. évig a nők arányszáma, a 35 éves és azon felüli korcsoportokban viszont a férfiaké magasabb; a férfiak morbiditása a 35—49 éves korcsoportban 1953-ban és 1958-ban is több, mint másfélszerese, 49 éven felül 1953-ban közel háromszorosa, 1958-ban több, mint kétszerese a nők megbetegedési arányszámának. Ez a különbség feltehetően a férfiak és a nők életmódbeli — elsősorban foglalkozásbeli — különbségével magyarázható, de feltétlenül szerepet játszik az is, hogy a felkutató munka a lakosság könnyebben megközelíthető kereső rétegére, ennél fogva a férfinépeségre jobban kiterjed.

A morbiditás az utóbbi öt év alatt általában csökkent. Kismértékben emelkedett a 0—14 éves fiúknál és az 50 éves és idősebb nőknél. A gyermekkori megbetegedések a közelmúltban egészen 20 éves korig kiterjesztett védőoltások (BCG) eredményeként valószínűleg már a közeljövőben csökkenni fognak. Az idősebb korosztályok megbetegedési arányszámai viszont a lakosság szűrővizsgálatainak további kiterjesztésével esetleg átmenetileg még emelkedni is fognak.

A gyógyultak száma

Nézzük meg, hogy az új megbetegedésekkel szemben hogyan alakult az utóbbi években a ténylegesen gyógyultak (nyilvántartásból töröltek) száma. (Lásd az 5. tábla adatait.)

A gyógyulások száma az új megbetegedéseknek már évek óta csak 30—40 százalékát teszi ki. A gyógyultak viszonylag alacsony száma elsősorban a betegség hosszadalmas jellegével függ össze, azonban kétségtelenül a tbc kérdés súlyosságára is mutat. A gyógyulást befolyásoló tényezők között szerepel az, hogy a betegek nem egyszer anyagi körülményeik miatt előbb dolgozni kezdenek, mielőtt azt egészségi állapotuk megengedné, nem élnek a két évig terjedő táppénz-jogosultság lehetőségével, és az

ideiglenes rokkanttá minősítéssel járó anyagi veszteséget is csak a legszükségesebb esetben vállalják. Itt merül fel az ideiglenesen vagy véglegesen csökkent munkaképességű betegek rehabilitációjának kérdése is. Ez elsősorban a fizikai dolgozóknál megoldatlan kérdés, mert nehezebb fizikai munkát a gümőkóros betegek általában még gyógyulás esetében sem tudnak végezni.

5. tábla

A ténylegesen gyógyultak száma

Év	Gyógyultak száma	Száz új megbetegedésre jutó gyógyulások száma
1953.....	6 185	17,4
1954.....	10 662	34,1
1955.....	12 649	41,9
1956.....	10 371	35,5
1957.....	12 068	43,2

Az üzemeken belüli rehabilitáció a kezelőorvosok véleménye szerint még igen kezdeti stádiumban van és a tbc-sek részére létesített munkahelyek száma is igen csekély. Segítené a kérdés megoldását egyrészt a tbc-sek táp-pénzjuttatásainak növelése, másrészt a gümőkórosokat foglalkoztató ún. speciális munkahelyek számának gyarapítása, ahol a súlyosabb betegek is akár életük végéig kedvezőbb körülmények között dolgozhatnak.

A gümőkóros betegek száma

A gümőkóros megbetegedések gyakoriságáról csak megközelítő adatokkal rendelkezünk. Magyarországon a gümőkóros betegek egy csoportjának bejelentése 1912 óta, a fertőzőképes vagy arra gyanús betegek bejelentése pedig csak 1940-től kötelező. Az 1952-ben újjászervezett bejelentési és nyilvántartási rendszer és a kiterjedtebb felkutató munka eredményeképpen ma már egyre jobbák a megbetegedési adataink, de még mindig nem teljesek. A gondozóintézetek nyilvántartásai szerint a rendszeres gondozás, illetve kezelés alatt álló betegek száma évről évre emelkedik. (Lásd a 6. táblát.) Az évente nyilvántartásból törölt (gyógyult és meghalt) betegek már évek óta csak kb. felét teszik ki az új megbetegedéseknek.

Az 1952—1957. évek között a legnagyobb mértékben a tüdőn kívüli (több, mint öt és félszeresére) és a kombinált kórformákkal nyilvántartottak száma (több, mint két és félszeresére) emelkedett, de a nyilvántartottak több, mint 80 százalékát kitevő tüdő tbc-sek száma is megkétszereződött. Ebben a nagymérvű emelkedésben a pontosabb diagnosztika mellett — az 1958—1959. években végzett kórlaprevízió eredményei szerint — bizonyos mértékig adminisztratív okok is szerepet játszottak. A tbc gondozóintézetek nyilvántartásaiban ugyanis a korábbi években olyan — vizsgálatra már nem jelentkező, esetleg meghalt — betegek is szerepeltek, akiket megfelelő utániárás és a kijelentéshez kötött vizsgálatok elvégzése után már régen törölni lehetett volna a nyilvántartásból. Ennélfogva a betegek tényleges

száma az 1957. év végén, a revízió eredményeit figyelembe véve, kb. 20—25 százalékkal alacsonyabb volt. (A nyilvántartott tbc-s betegek száma az 1959. év végén 128 768 volt.)

6. tábla

A nyilvántartott gümőkóros betegek számának alakulása kórforma-csoportonként*

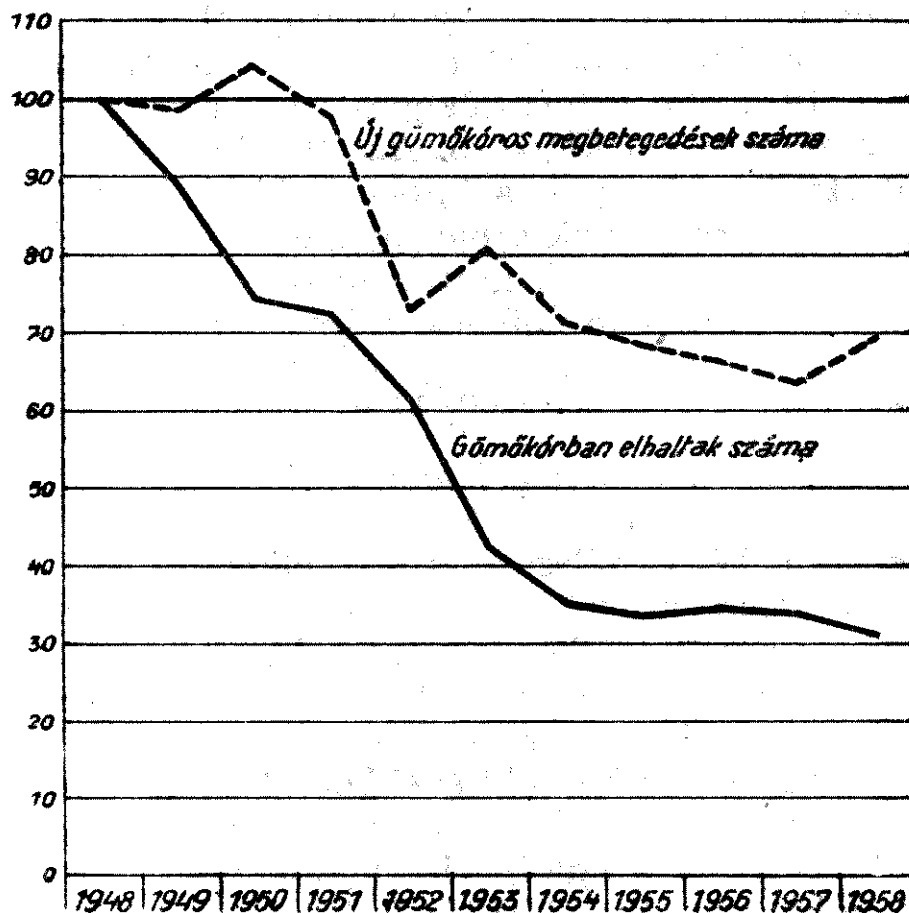
Év	Tüdő	Tüdőn kívüli	Kombinált**	Összes	Tízezer lakosra jutó összes
					tbc-s betegek
szám szerint					
1952....	57 908	3 676	1004	62 588	65,6
1953....	77 387	8 666	1632	87 685	91,0
1954....	89 376	12 226	1918	103 520	106,2
1955....	98 843	15 637	2219	116 699	118,3
1956....	109 270	18 971	2601	130 842	133,5
1957....	116 485	20 795	2775	140 055	142,5
az 1952. évi százalékában					
1953....	133,6	235,7	162,5	140,1	138,7
1954....	154,3	332,6	191,0	165,4	161,9
1955....	170,7	425,4	221,0	186,5	180,3
1956....	188,7	516,1	259,1	209,1	203,5
1957....	201,2	565,7	276,4	223,8	217,2

* Az év végén.

** A tüdő tbc és a tüdőn kívüli tbc kórformák együttes előfordulása.

2. ábra. A bejelentett új gümőkóros megbetegedések és a gümőkórban elhaltak számának alakulása

(Index: 1948. év = 100)

A gümőkórhalandóság

A gümőkór felszámolása terén elért eredményeket legszembetűnőbben a gümőkórhalandóság csökkenése mutatja.

7. tábla
A gümőkórhalálozás alakulása

Év	A gümőkórhalálozások	
	száma	tízezer lakosra számított aránya
1938.....	12 846	14,0
1948.....	9 972	10,9
1949.....	8 887	9,6
1950.....	7 400	7,9
1951.....	7 210	7,7
1952.....	6 109	6,4
1953.....	4 243	4,4
1954.....	3 511	3,6
1955.....	3 330	3,4
1956.....	3 441	3,5
1957.....	3 375	3,4
1958.....	3 089	3,1
1959*.....	3 155	3,2

* Előzetes adatok.

8. tábla

A gümőkórhalálozás alakulása néhány európai országban
(10 000 lakosra számítva)

Ország	A gümőkórban elhaltak száma				Az 1956—1957. évek átlaga az 1950—1951. évek átlagának százalékában
	1950—1951.	1952—1953.	1954—1955.	1956—1957.	
	években átlagosan				
Anglia és Wales.....	3,4	2,2	1,7	1,2	35,3
Ausztria.....	5,4	4,0	3,4	2,8	51,9
Belgium.....	4,1	2,8	2,6*	2,3**	56,1
Dánia.....	1,4	1,0	0,7	0,5	35,7
Finnország.....	8,9	5,2	4,1	3,8	42,7
Franciaország.....	6,0	4,1	3,2	2,8	46,7
Hollandia.....	1,8	1,1	0,8	0,6	33,3
Magyarország.....	7,8	5,4	3,5	3,5	44,9
Német Demokratikus Köztársaság.....	7,0	4,0	2,7	2,4**	34,3
Német Szövetségi Köztársaság.....	3,8	2,5	2,0	1,9	50,0
Norvégia.....	2,7	1,8	1,4	1,0**	37,0
Olaszország.....	4,3	2,6	2,3*	2,2	51,2
Portugália.....	13,9	8,0	6,3	6,1	43,9
Svájc.....	3,6	2,4	2,2	1,9	52,8
Svédország.....	2,3	1,6	1,2	1,0	43,5

* 1954. évben.

** 1956. évben.

A tbc halandóság az utóbbi tíz év alatt Magyarországon harmadára csökkent. 1958-ban közel hétezerrel kevesebben haltak meg tbc-ben, mint 1948-ban. A legnagyobb javulás az 1950—1955. évek közötti időszakra esik.

A 8. táblában szereplő valamennyi ország gümőkórhalandósága következetesen csökken, az egyes országok arányszámai azonban különböző szinten vannak. A halálozási arányszám legalacsonyabb Európában változatlanul Hollandiában, a skandináv államokban és Angliában. Az adatokból kitűnik, hogy a halálozás csökkenésének ütemében is — Svédország kivételével — ezek az államok járnak az élen. Az 1956—1957. évek átlagában 1950—1951-hez viszonyítva a csökkenés legnagyobb mértékű Európában Hollandia (66,7%) után a Német Demokratikus Köztársaságban (65,7%).

Magyarország gümőkórhalandósága — bár a csökkenés tekintetében közepes helyet foglal el — még mindig magas.

A gyógyintézeti ellátás

A második világháborúban a gondozókat, a tbc kórházi intézményeket jelentős veszteségek érték.⁴ A felszabadulás után a tbc elleni küzdelem területén az anyagi károk helyreállítása mellett lényegében új szervezetet kellett kiépíteni. A tbc gyógyítása terén elért eredményekben jelentős szerepük volt az új, nagyhatású gyógyszerek (Streptomycin, Pas, Inh) felfedezésének és elterjedésének is. Rá kell mutatni arra is, hogy a tbc elleni küzdelem állami feladattá nyilvánítása, szemben a felszabadulás előtti, lényegében társadalmi alapon nyugvó munkával, nemcsak a harc szervezeti feltételeit biztosította, hanem a tudományos és gyakorlati orvosi munka oly mértékű támogatását nyújtotta, hogy a jelentősebb gyógyintézetekben a gyógyítás színvonala eléri a nemzetközi színvonalat.

A gümőkór gyógyításában legfontosabb szerep a fekvőbeteg-gyógyintézetekre hárul. A tbc-sek gyógykezelése céljából létesített első szanatóriumok Magyarországon a múlt század második felében alakultak. A szanatóriumi gyógymódok ebben az időben főleg kímélő és edző kezelésekből állottak. Ezeket az intézményeket azonban csak azok vehették igénybe, akiknek megvolt hozzá az anyagi lehetőségük. Az ún. népszanatóriumok létesítésének mozgalma a gümőkór nagyarányú elterjedésével egyidőben a múlt század kilencvenes éveiben fejlődött ki. A népszanatóriumokat azonban csekély ágyszámuk miatt a betegek csak korlátozott mértékben vehették igénybe. Az ágyhiányra jellemző, hogy 100 tbc-ben meghaltra még 1938-ban is csupán 39 ágy jutott; 1958 végén viszont már 392. A tbc ágyak számának — és különösen a modern terápiás szakok ágyainak — nagymértékű fejlesztését a 3. ábra mutatja. Jelenleg több mint kétszer annyi ágy áll a betegek rendelkezésére, mint 1938-ban és 71 százalékkal több, mint 1948-ban. A tbc ágyak száma azonban jelenleg sem elegendő. Az ágyhiányra engednek következtetni a 9. tábla adatai is.

A tbc-sek 57 százalékát kitevő 0—4 éve betegeknek több, mint egyharmada, a betegek 43 százalékát képező 5 éve vagy annál régebben nyilvántartottaknak pedig egyötöde a betegség fennállása óta még egyszer sem volt gyógyintézetben. (A számítások szerint mintegy 12 000 azoknak a betegeknek a száma, akik 5 vagy több éve fennálló betegségük ellenére még egyszer sem részesültek gyógyintézeti kezelésben.) Ez feltehetően össze-

⁴ A tbc gondozók épületkára 60, felszerelési vesztesége 90 százalékos volt. 1945-ben kb. 500—1000 tbc ágy állott mindössze rendelkezésre.

függ azzal is, hogy a betegek egy része nincs a társadalombiztosításba bevonva, és ennél fogva az ápolási költségeket — amennyiben közgyógyellátásra nem jogosult — teljes egészében magának vagy családjának kellett volna vállalnia. Feltétlenül javítani fog a helyzeten az az 1958 novemberében életbelépett rendelkezés, mely szerint a nem biztosított betegeknek csak az ápolási költségek egynegyedét kell fedezniük.

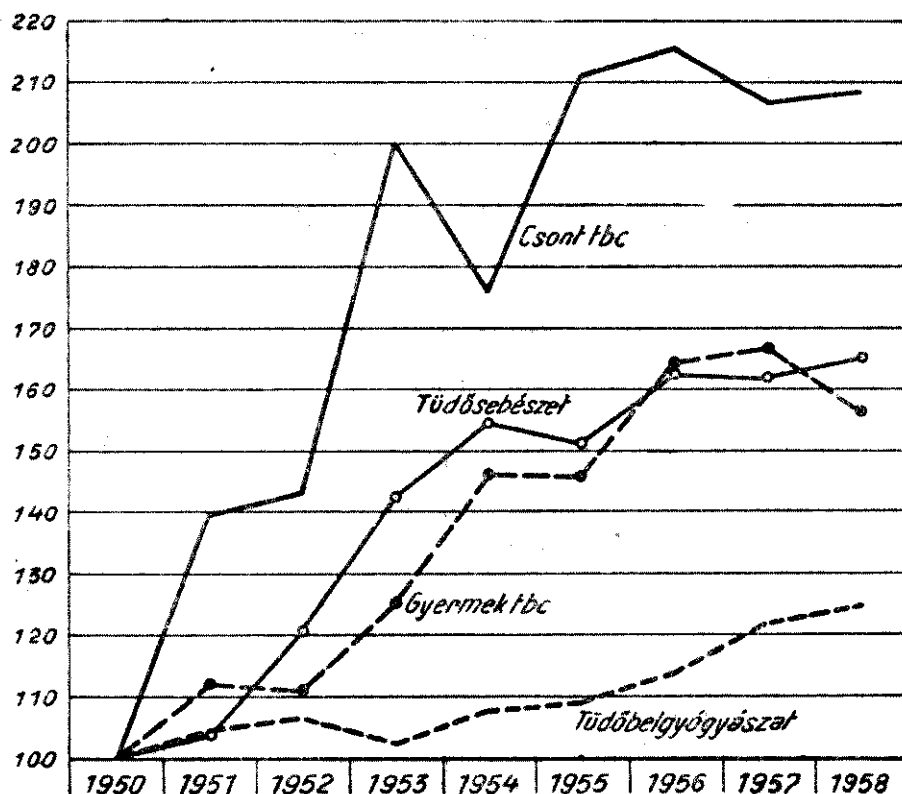
9. tábla

A nyilvántartott gümőkóros betegek számának megoszlása a gyógyintézeti ápolás gyakorisága és a betegség észlelése óta eltelt idő szerint*

A betegség észlelése óta eltelt idő (év)	Nyilvántartott betegek száma összesen	Ebből jelenlegi betegségével					Az összes betegek megoszlása a betegség észlelése óta eltelt idő szerint (százalék)
		még nem volt gyógyintézetben	egyszer	kétszer	háromszor	négy és többször	
			gyógyintézetben ápoltak száma				
százalékban							
0—2.....	100,0	43,8	44,3	9,1	2,1	0,7	35,0
3—4.....	100,0	31,6	43,1	17,3	5,1	2,9	22,2
5—7.....	100,0	23,5	35,0	21,6	11,1	8,8	26,1
8—12.....	100,0	15,1	26,4	23,8	16,3	18,4	13,2
13—.....	100,0	13,6	20,1	21,2	14,1	31,0	3,5
<i>Együtt</i>	<i>100,0</i>	<i>30,9</i>	<i>38,4</i>	<i>16,6</i>	<i>7,4</i>	<i>6,7</i>	<i>100,0</i>

* Az 1958. évi képviseleti adatgyűjtés eredményei. Az ismeretlen éve betegek nélkül.

3. ábra. A tbc ágyak számának alakulása (Index: 1950. év = 100)

A gyógyintézetek betegforgalmára vonatkozó főbb adatokat és a gyógyintézeti ápolás néhány mutatóját a 10. tábla tartalmazza.

A 10. táblában közölt adatok csupán tájékoztató jellegűek. A betegek egy része ugyanis ugyanazzal a betegséggel egy éven belül az intézet több osztályán, esetleg más intézetben is megfordul. (Ez főként a műtéti esetek-

nél fordul elő, mivel a műtéti előkészítés és az utókezelés is a tüdőbelgyógyászatban történik. A kettőzött forgalomra utal az is, hogy 1957-ben például egy gyógyintézetbe ténylegesen felvett betegekre 1,3 elbocsátás jutott.) Hasonló a helyzet az ápolási időnél is. A betegek egy részének tényleges ápolási napjai több osztályon eltöltött időből tevődnek össze, ezeknek együttes tartama hosszabb a feltüntetettéknél.

10. tábla

A tbc gyógyintézetek főbb adatai*

Év	Az összes tbc ágyak száma**	Az elbocsátott betegek száma (fő)	Az ápolás átlagos tartama (nap)	Száz elbocsátott közül meghal
1952.....	9 608	37 412	87,3	3,2
1953.....	9 795	35 388	94,5	2,5
1954.....	10 350	36 787	93,5	2,1
1955.....	10 788	36 273	97,8	2,6
1956.....	11 282	36 600	96,0	2,6
1957.....	11 977	35 328	104,0	3,1
1958.....	12 108	39 936	97,4	3,0

* Csak a polgári lakosság ellátására létesített gyógyintézetek adatai.

** A fegyveres alakulatok és a tbc betegotthonok adataival együtt.

Az ápolás átlagos tartama évek óta nem javult lényegesen. Ha figyelembe vesszük, hogy az eredményes gyógykezeléshez általában legalább 5—6 hónap szükséges, az ápolás átlagos tartama még a kettőzött forgalom mellett is alacsonynak mondható.

A felnőtteket kezelő tüdő tbc gyógyintézetek (osztályok) adatai alapján — az előbb említett halmozódások kiküszöbölésével — megállapították az 1953—1957. évekre vonatkozóan az elbocsátott betegeknek ápolási idő szerinti megoszlását.

Az Országos Korányi TBC Intézet összesített adatait a 11. tábla mutatja.

11. tábla

Elbocsátott felnőtt tüdő tbc-s betegek megoszlása az ápolás időtartama szerint (százalék)

Az ápolás időtartama (nap)	Az		
	1953.	1955.	1957.
	évben		
1—30..	24,5	23,4	24,5
31—90..	34,3	33,1	32,0
91—120..	12,9	13,2	11,5
121—180..	14,8	16,0	15,1
181—365..	10,8	11,9	13,9
366— ..	2,7	2,4	3,0
Összesen	100,0	100,0	100,0

A betegek egynegyede 30 napon belül, több, mint 30 százaléka egy es három hónap között távozott a gyógyintézetből. A rövid ápolási időtartam a kezelőorvosok véleménye szerint — különösen a kereső betegeknél — fő-

leg az önkényes távozásokból adódik. Ez az ágykihasználás szempontjából is kedvezőtlen. Azok a betegek, akik idő előtt megszakítják a gyógykezelést, rövid időn belül súlyosabb állapotban kerülnek vissza a gyógyintézetbe. Az igen magas ápolási idő viszont többnyire az ún. elfekvő, rendszerint súlyosan fertőző, szociális körülményeik miatt el nem bocsátható betegeknek fordul elő.

Az elmondottakat is figyelembe véve, több beteg és elsősorban az új betegek zavartalan elhelyezése és hosszabb ideig tartó gyógyintézeti ápolása érdekében távlatilag legalább 10 000 új tbc gyógyintézeti ágyra és főleg izolálási célokból további 2—3000 betegotthoni ágyra lenne szükség. (A betegotthoni ágyak száma 1958 végén csak 490 volt.)

II. A NYILVÁNTARTOTT GÜMÖKÓROS BETEGEK ÖSSZETÉTELE ÉS ÉLETKÖRÜLMÉNYEI

A gümőkórhalandóság alakulásáról a szakirodalomban igen sok adat áll rendelkezésre, a gümőkóros megbetegedésekről a statisztikai adat azonban — nemcsak Magyarországon, hanem külföldön is — lényegesen kevesebb. Részletesebb hazai gümőkóros megbetegedési adatokkal csak 1952 óta rendelkezünk. A Központi Statisztikai Hivatal az 1958. évben — a január 31-i állapotnak megfelelően — végzett tbc statisztikai adatgyűjtésének célja a betegségekre vonatkozó kérdések vizsgálatán kívül elsősorban a betegek szociális viszonyainak megismerése volt.

Mielőtt a képviseleti adatgyűjtés eredményeinek elemzésére rátérnék, röviden ismertetem az adatgyűjtés módszerét.

A reprezentatív adatfelvétel során a mintába kerülő betegek kiválasztása egyszerű mechanikus kiválasztás útján történt. A tbc gondozóintézetek az 1958. január 31-én nyilvántartásban szereplő minden tizedik tbc-s betegről kérdőívet állítottak ki. A képviseleti adatgyűjtés során 12 893 nyilvántartott tbc-s beteg adatai kerültek feldolgozásra, ami a teljes 140 045 főnyi sokaságnak 9,2 százaléka. (A kérdőívek 0,8 százaléka feldolgozásra alkalmatlan volt.)

Az adatgyűjtés eredményeinek értékelésekor elsősorban azt néztük meg, hogy a minta jól képviseli-e a teljes sokaságot. Ebből a célból összehasonlítottuk az alapsokaság és a minta azonos jellegű eredményeit (lásd a 12. táblát). A tábla a felsorolt ismérvekkel kapcsolatban a mintából származó előfordulásokat és ezek számított hibahatárait, továbbá a teljes sokaság megfelelő előfordulási arányszámait tartalmazza.⁵

A minta és a teljes sokaság arányszámainak összehasonlítása azt mutatta, hogy a kiválasztás általában jó volt. A teljes sokaság előfordulási arányszámai egy-két esettől eltekintve a számított hibahatárok közé vagy közvetlenül a hibahatárok mellé esnek, ami lehetővé teszi a képviseleti adatok felhasználását és az adatok egy részének az egész sokaságra való

⁵ A hibahatárok kiszámításának képlete:

$$\sigma_p = p \pm t \sqrt{\frac{p \cdot q}{n} (1 - f)}$$

ahol

p — az előfordulási arányszám a mintában,

$q = 1 - p$

n — a minta elemének száma,

f — a képviseleti arány,

t — 1,96, a normális eloszlás mutatója 95 százalékos valószínűség mellett.

kivetítését. A mintában a gyermekek és általában a fiatalabb korúak kisebb arányban vannak képviselve, mint a teljes sokaságban. Itt azonban figyelembe kell venni, hogy az összehasonlítás alapjául szolgáló teljeskörű adatok régebbiek. 1952 óta a betegek átlagos életkora meghosszabbodott és így a jelenlegi tényleges betegállomány összetételében is az idősebb korcsoportok nyilvánvalóan nagyobb súllyal szerepelnek. Valamivel kisebb arányban vannak még képviselve az aktív keresők és a munkás-alkalmazotti társadalmi réteg. Ez utóbbinál is figyelembe kell venni azonban azt, hogy az alapsokaságra vonatkozó adatok régebbiek (1953 évközepe adatok), 1953 óta — az összlakosság összetételéhez hasonlóan — a tbc-s betegállomány összetétele is megváltozott. A munkás-alkalmazotti társadalmi réteget képviselő népességnek az össznépeségen belüli aránya például 1953-ról 1957-re 2,5 százalékkal csökkent és ugyanennek a társadalmi rétegnek a részesedése a mintában is csupán 4 százalékkal alacsonyabb, mint a teljes sokaságban.

12. tábla

Az 1958. évi tbc statisztikai adatgyűjtés fontosabb összehasonlító eredményei

Ismérv	Előfordulás a mintában		A százalékos előfordulás számított hibahatárai	Előfordulás a teljes sokaságban	
	szám	százalék		szám***	százalék
Férfiak	7 493	58,11	58,92—57,30	77 928	55,6
0—14 éves betegek	963	7,46	7,89—7,03	5 905	9,3
15—19 éves betegek	586	4,55	4,89—4,21	4 145	6,5
20—34 éves betegek	4 765	36,96	37,75—36,17	27 180	42,4
35—49 éves betegek	3 509	27,22	27,95—26,49	15 367	24,0
50 éves és idősebb*	3 070	23,81	24,51—23,11	11 395	17,8
Új betegek**	2 620	20,32	20,98—19,66	27 940	19,9
Fertőző tüdő tbc-ek	4 346	37,53	38,37—36,69	26 445	36,6
Aktív keresők	7 432	57,64	58,45—56,83	47 781	60,8
Munkás és alkalmazott	10 371	80,44	81,09—79,79	65 840	83,7
Paraszt	1 973	15,30	15,89—14,71	10 990	14,0

* Az ismeretlen korúakkal együtt.

** Az adatgyűjtést megelőző egy éven belüli megbetegedések.

*** A kormegoszlásokra vonatkozó adatok az 1952. év végére, a férfiak és az új betegek aránya az 1957. év végére, a többi adat az 1953. év közepére vonatkozik.

A nyilvántartott gümőkóros betegek életkor és nem szerinti összetétele

A gümőkóros betegállomány életkor és nem szerinti összetételének alakulásában számos egymással összefüggő tényező játszik szerepet. Csak néhányat említve: a felkutatás intenzitása, a korai felkutatás, ebből kifolyólag a gyorsabb gyógyulások és a halandóság csökkenése, az egyes korcsoportok és a különböző neműek veszélyeztetettségének mértéke stb. is össze tevői a gümőkóros betegállomány alakulásának.

A 13. táblában közölt megoszlások szerint az összes betegeknek mintegy 50 százaléka a legproduktívabb 20—39 éves korcsoportba tartozik és közel egynegyede 50 éven felüli. Az 1958. évi képviseleti felvétel adatait az Országos Korányi TBC Intézet 1952. év végi adataival összehasonlítva azt látjuk, hogy a 20—39 éves korúak aránya alig változott, az 50 éven felüliek aránya viszont 25 százalékkal emelkedett, ami az idősebb korúak már évek óta nem csökkenő új megbetegedései mellett feltétlenül a bete-

gek élettartamának meghosszabbodásával függ össze. Eltérően alakul a két nem korösszetétele. Míg a nő betegek között a fiatalabb (0—39) korcsoportokba tartozók teszik ki a betegállomány közel háromnegyed részét, addig a férfiaknak mintegy a fele 40 éves és idősebb. Az eltérés különösen az 50 évesek és idősebbek korcsoportjában nagy; a férfiak aránya ezekben a korcsoportokban együtvéve több, mint kétszer olyan nagy, mint a nőknél.

13. tábla
A nyilvántartott gümőkóros betegek százalékos megoszlása életkor és nem szerint*

Korcsoport (év)	Férfiak	Nők	Együtt	Férfiak	Nők
	az azonos nemű			az összes	
	nyilvántartott betegek százalékában				
0—14.....	6,5	9,1	7,6	3,8	3,8
15—19.....	3,6	6,0	4,6	2,1	2,5
20—29.....	18,5	30,2	23,4	10,7	12,7
30—39.....	23,4	27,9	25,3	13,6	11,7
40—49.....	18,9	13,4	16,6	10,9	5,7
50—59.....	18,1	7,8	13,8	10,5	3,3
60—.....	11,0	5,6	8,7	6,3	2,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	57,9	42,1

* Az ismeretlen korúak nélkül.

A reprezentatív felvétel adatai alapján nyert megoszlásokat a közvetlen átszámítás módszerével a ténylegesen nyilvántartott betegekre kivetítve, megkíséreltük a gümőkóros megbetegedések gyakoriságát — az összes nyilvántartott betegeknek a népességhez viszonyított arányát — kor és nem szerint is összehasonlítani.

14. tábla
A gümőkóros megbetegedések gyakorisága életkor és nem szerint

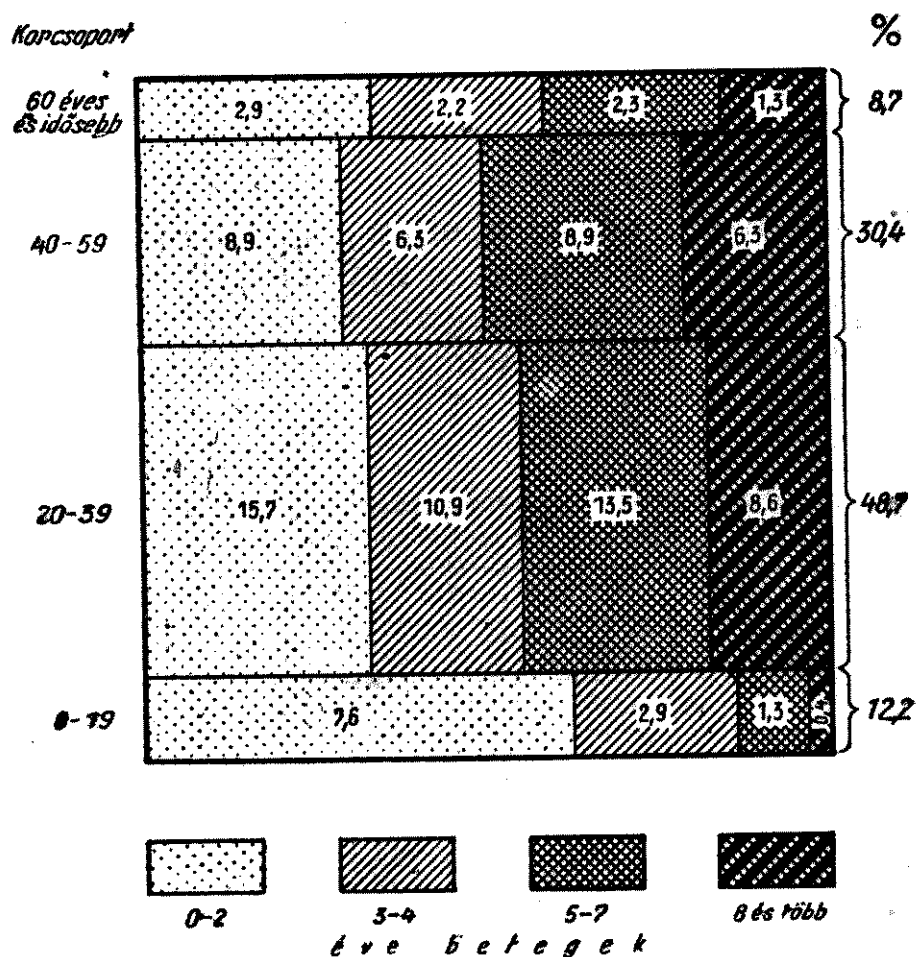
Korcsoport (év)	Tízezer megfelelő korú és nemű		
	férfi	nő	összes
	lakosra jutó nyilvántartott gümőkóros betegek száma		
0—14....	41,2	43,0	42,0
15—19....	82,5	96,7	89,6
20—29....	213,2	243,5	228,6
30—39....	284,2	221,2	251,1
40—49....	260,7	120,7	186,4
50—59....	261,4	74,1	162,9
60—....	160,0	45,1	93,9
Összesen	171,7	115,5	142,5

A tábla adatait vizsgálva a férfiak és a nők megbetegedési gyakorisága a gyermekkorban még lényegében azonos, azon túl azonban egészen 30 éves korig a nők arányszáma magasabb, a 30—39 éves korcsoportban viszont a férfiak arányszáma meghaladja a nőkéét. Igen érdekes, hogy a 20 éven aluli

viszonylag alacsony megbetegedési gyakoriság a 20—29 éves korcsoportban — a 15—19 éves korúakhoz viszonyítva — mindkét nem esetében hirtelen, több mint két- és félszeresére emelkedik, majd a férfiak arányszáma a nőké jóval meghaladva tovább emelkedik és egészen 60 éves korig lényegesen nem is csökken. Ebben, az új megbetegedések tárgyalásánál már említett életmódbeli különbségek és a munkaképes korú férfiak könnyebb felkutatási lehetőségei mellett elsősorban a férfiak életkorának meghosszabbodása játszik szerepet. A tbc-s betegek közül a férfiak átlagos életkora az utóbbi öt év alatt több, mint két évvel, a nőké csupán fél évvel emelkedett: 1958-ban a tbc-s férfiak átlagos életkora 39, a tbc-s nőké 32 és fél év volt.

A 20—29 éves korú nők kimagaslóan nagy megbetegedési gyakorisága a 30. évtől csökken és a 40—49 éves korcsoportban már csupán a fele. A 60 éves és idősebb nők megbetegedési gyakorisága a felnőtt korcsoportok közül a legalacsonyabb. Feltehetően az idősebb nők között még sok ismeretlen beteg van.

4. ábra. A nyilvántartott gümőkóros betegek megoszlása életkor és a betegség észlelése óta eltelt idő szerint

Fertőző források, fertőző képesség

A gümőkóros megbetegedések tárgyalásánál — tekintve, hogy fertőző megbetegedésről van szó — felvetődik a kérdés, hogy a beteg mikor és milyen körülmények között fertőződött. Ennek a kérdésnek a kiderítése a fertőző forrás kutatása és így a megelőzés szempontjából is igen lényeges, de egyben a gondozóintézetek részére nehéz feladatot jelent.

15. tábla
A gümőkóros betegek megoszlása a fertőződés forrása szerint

Korcsoport (év)	Családon belüli, illetve közvetlen környezeti	Munkahelyi	Egyéb	Ismeretlen	Együtt
0—14...	45,6	—	2,7	51,7	100,0
15—19...	34,1	1,9	1,0	63,0	100,0
20—34...	27,2	3,3	1,7	67,8	100,0
35—49...	21,9	4,9	2,1	71,1	100,0
50*—....	18,2	4,3	1,7	75,8	100,0
<i>Összesen</i>	<i>25,3</i>	<i>3,6</i>	<i>1,9</i>	<i>69,2</i>	<i>100,0</i>

* Az ismeretlen korúakkal együtt.

Szembetűnő az ismeretlen eredetű fertőzések magas aránya. Ez elsősorban azzal indokolható, hogy a gondozóintézetek a fertőző forrás kutatásánál elsősorban a betegek bemonására támaszkodhatnak. A betegek viszont a családon kívüli személyek egészségi állapotáról kevésbé tájékozottak.

A betegek egynegyede, sőt a 0—14 éves korcsoportban közel fele családon belül, illetve közvetlen környezetben fertőződött. A családon belüli fertőzések magas aránya elsősorban a családtagok gyakori és közvetlen érintkezésével, de a fertőző betegek nem megfelelő elkülönítésével és így elsősorban a lakásviszonyokkal indokolható.

A munkahelyi fertőzések aránya valószínűtlenül alacsony. A családon kívüli fertőzések jelentős része az ismeretlenek csoportjában szerepel. Ha a rejtett munkahelyi fertőző forrásokat is figyelembe vennénk akkor a munkahelyi eredetű megbetegedések száma a jelenleginek valószínűleg többszöröse lenne.

A reprezentatív adatfelvétel során megfigyelt betegeknek több, mint egyharmada az adatgyűjtést megelőző egy éven belül fertőzőképes (Koch-pozitív) volt.

16. tábla
A gümőkóros betegek megoszlása fertőzőképesség és a betegség észlelése óta eltelt idő szerint

A betegség észlelése óta eltelt idő (év)	Fertőző	Nem fertőző	Összesen
	betegek aránya (százalék)		
1....	34,2	65,8	100,0
2....	28,9	71,1	100,0
3—4....	27,8	72,2	100,0
5—7....	37,9	62,1	100,0
8—12....	47,1	52,9	100,0
13*— ...	42,9	57,1	100,0
<i>Összesen</i>	<i>35,0</i>	<i>65,0</i>	<i>100,0</i>

* Az ismeretlen korúakkal együtt.

A fertőző betegek aránya a megbetegedés első évében viszonylag magas (34 százalék). A Koch-pozitivitás a megbetegedés második évében már csökken, és legalacsonyabb a 3—4 éve betegeknél. Ezen túl ismét emelkedni kezd és a legmagasabb (közel 50 százalék) a 8—12 éve betegeknél. Ez a jelenség feltehetően azzal magyarázható, hogy a betegek egy részének állapota a 2. és még inkább a 3—4. évben javul, ami többnyire a fertőző-képesség megszűnésében is megmutatkozik és körülbelül erre az időre esik a későn felismert esetek elhalálása is. A 13 vagy ennél több éve kezelés alatt álló betegek — a nyilvántartottak 43 százaléka — az idült eseteket képviselik.

A betegségek várható kimenetele

Nemcsak orvosi, de társadalmi szempontból is igen érdekes és egyben a rehabilitáció kérdésének fontosságát támasztják alá a nyilvántartott betegek prognózisára vonatkozó adatok.

17. tábla

A gümőkórosok százalékos megoszlása betegségük várható kimenetele szerint

A betegség várható kimenetele	0—2	3—4	5—7	8 és több*	Együtt
	éve betegek (százalék)				
Tüdőgümőkór esetében	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Megoldható folyamatúak	78,4	71,8	63,9	55,6	69,0
Nem megoldható folyamatúak	13,4	19,7	26,9	35,3	22,2
Ismeretlen folyamatúak	8,2	8,5	9,2	9,1	8,8
Tüdőn kívüli gümőkór esetében	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Megoldható folyamatúak	79,0	73,4	66,7	63,0	73,9
Nem megoldható folyamatúak	12,5	14,2	22,7	33,3	16,1
Ismeretlen folyamatúak	8,5	12,4	10,6	3,7	10,0
Kombinált kórforma esetében	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Megoldható folyamatúak	73,8	69,5	72,7	40,0	67,2
Nem megoldható folyamatúak	18,5	23,7	23,9	47,5	26,1
Ismeretlen folyamatúak	7,7	6,8	3,4	12,5	6,7

* Az ismeretlen éve betegekkal együtt.

A tbc gondozóintézetek orvosai a kezelésük alatt álló betegek 22 százalékának betegségét ítélték kedvezőtlen kimenetelűnek. Ez lényegében azt jelenti, hogy az adatgyűjtés időpontjában kb. 30 000 olyan beteg volt, aki részben már akkor is, részben néhány év elmúltával feltétlenül a társadalom támogatására szorul. Az összes betegek 69 százaléka aktív kezeléssel gyógyítható, a többi 9 százaléknál a betegség kimenetele ismeretlen.

A nem megoldható folyamatú betegek aránya a kombinált kórformáknál a legmagasabb és a tüdőn kívüli kórformák esetében a legalacsonyabb.

A megoldhatatlan folyamatú betegek aránya mind a három kórformacsoportban a 0—2 éve betegeknél a legalacsonyabb és természetesen ezen túl a betegség elhúzódásával arányosan nő.

Tbc rokkantak

A gümőkóros betegeknél, tekintve, hogy hosszadalmas megbetegedésről van szó, viszonylag gyakori eset, hogy a beteg a táppénzjogosultság lejárta (2 év) után sem képes dolgozni vagy csak korábbi foglalkozásánál lényegesen kisebb értékű munkát tud végezni. Így kerül sor a gümőkóros

beteg rokkantsági nyugdíjas állományba helyezésére. (1957-ben a légzőszervi gümőkór miatt rokkantositottak 53,7 százaléka munkaképtelen volt.)⁶ A reprezentatív adatgyűjtés eredményei szerint a nyilvántartott kereső férfibetegek 10, a nőbetegek 8 százaléka volt rokkantsági nyugdíjas állományban. A 18. tábla a tbc miatt rokkantaknak az azonos korú kereső betegekhez viszonyított arányát mutatja. A rokkantak aránya 30 éven alul a nőknél, azon túl valamennyi korcsoportban a férfiaknál magasabb. A nők körében a betegek 60 százaléka 40 éven aluli, ami elsősorban azzal függ össze, hogy az összes kereső nőbetegek nagyrésze ebbe a korcsoportba tartozik. A férfiaknak kétharmada 40 éves és idősebb.

18. tábla

A tbc rokkantak aránya életkor és nem szerint

Korcsoport (év)	Száz azonos korú kereső betegre eső rokkantak száma		
	férfi	nő	együtt
0—29....	4,9	5,2	5,0
30—39....	9,8	8,8	9,5
40—49....	14,3	11,6	13,8
50*—....	11,6	10,0	11,4
<i>Összesen</i>	<i>10,2</i>	<i>7,9</i>	<i>9,6</i>

* Az ismeretlen korúakkal együtt.

A rokkantak átlagos életkora a reprezentatív adatok szerint a férfiaknál 44, a nőknél 37 év volt.

A tbc-s betegek foglalkozás szerinti megoszlása

A gümőkór és a foglalkozás közötti összefüggések vizsgálatánál nézzük meg legelőször a betegek társadalmi szektorok szerinti összetételét. A 19. tábla adatai szerint a betegek zöme az 1953. és az 1958. évben is munkás, illetve alkalmazott volt. Feltűnően kicsi (14, illetve 15 százalék) a parasztság aránya. Ezeket a megoszlásokat az összes betegállományra kivetítve és a megfelelő népességhez viszonyítva társadalmi szektoronként igen nagy eltérések találhatók. A gümőkór gyakorisága a munkásoknál és az alkalmazottaknál a legmagasabb; 1953-ban és 1958-ban is több, mint másfélszerese az országos átlagnak, ami elsősorban ennek a rétegnek nagyobb fertőzöttségét igazolja.

A parasztság megbetegedési gyakorisága valószínűtlenül alacsony. Itt — elsősorban az egyénileg gazdálkodó parasztek körében — nagyszámú feltáratlan beteget kell feltételeznünk. Bizonyos fokig erre utalnak az 1953. évi foglalkozások szerinti halandósági adatok is. Az egyénileg gazdálkodó parasztek halandósága (3,2 ‰) csupán 27 százalékkal, a mezőgazdasági szövetkezeti tagoké (4,3 ‰) mindössze 2 százalékkal volt alacsonyabb, mint az országos átlag (4,4 ‰).⁷

⁶ Lásd: Dr. Illés György: Rokkantságot okozó betegségek és balesetek 1957-ben. *Demográfia*. 1959. évi 1. sz. 116—117. old.

⁷ Dr. Nyárády Iván — Dr. Németh Tibor — Dr. Pál Ferenc: Magyarország tbc morbiditásának és mortalitásának alakulása. *Tuberkulózis Kérdései*. 1955. évi 3. szám.

19. tábla

A gümőkóros betegek megoszlása és a népességhez viszonyított aránya társadalmi szektoronként

Társadalmi szektor	A gümőkóros betegek száma százalékban		Tízezer lakosra eső gümőkóros betegek száma	
	1953. VI. 30.	1958. I. 31.	1953. VI. 30.	1958. I. 31.
Munkások és alkalmazottak	83,7	80,4	131,3	224,8
Parasztok	14,0	15,3	26,1	51,0
Egyéb népesség.....	2,3	4,3	50,4	97,9
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>82,1</i>	<i>142,5</i>

A reprezentatív adatok szerint a gümőkóros betegeknek 58 százaléka aktív kereső volt. A keresők gümőkóros megbetegedési gyakorisága 1953-ban és 1958-ban is lényegesen magasabb volt, mint az eltartottaké (20. tábla). Itt a foglalkozással, munkakörülményekkel, intenzívebb munkával stb. járó nagyobb fertőzési esélyek mellett ismét figyelembe kell venni, hogy a kereső betegekről teljesebb adatok állanak rendelkezésre. (Ez utóbbi tényező szerepének súlyáról a következő években végrehajtandó teljeskörű tüdőszűrő-vizsgálatok eredményei adnak majd felvilágosítást.)

20. tábla

A kereső és az eltartott népesség gümőkóros megbetegedési gyakorisága

Időpont	Tízezer	
	kereső*	eltartott
1953. június 30.	109	59
1958. január 31.	179	111

* Csak aktív keresők, az inaktív keresők (nyugdíjasok, rokkantak, járadékosok) az eltartottak között szerepelnek.

A társadalombiztosításba a tbc-s betegek 85 százaléka van bevonva. Ez az arányszám az összlakosságra vonatkozó 1958. évi 65 százaléknál lényegesen magasabb. Az arányok ilyen alakulása feltehetően nem a nem biztosítottak alacsony morbiditásának következménye, hanem ennek a nyilvánvalóan nehezebben feltárható rétegnek ismeretlen betegeiből adódik.

A betegek között legnagyobb súllyal az ipari és a mezőgazdasági foglalkozásúak, továbbá az ún. „vegyes foglalkozásúak” szerepelnek. Ez a három főcsoport adja az összes betegek közel 60 százalékát. Az első két csoport magas részesedése elsősorban ennek a népességrétegnek az össznépességen belüli súlyával indokolható, de feltétlenül összefügg a foglalkozások jellegével is, mert e népgazdasági ágban dolgozók vannak a legtöbb foglalkozási ártalomnak (kémiai, hő, por stb.) kitéve. A kereső betegeknél a férfiak és a nők foglalkozási főcsoportonkénti összetétele eltérően alakul.

A férfiak körében több, mint kétszer, illetve háromszor olyan nagy a mezőgazdasági foglalkozásúak és a termelés irányításában, illetve a közlekedésben és hírközlésben dolgozók aránya, mint a nőknél. A nőknél az irodai alkalmazottak, az oktatás, tudományos és egyéb szellemi foglalkozásúak részesedése közel háromszor olyan magas, mint a férfiaknál. Ezek a különbségek elsősorban az említett főcsoportokban foglalkoztatott férfiak, illetve nők magasabb számával indokolhatók, azonban lehetséges, hogy a mezőgazdasági foglalkozású férfiak nagyobb aránya az állati eredetű (bovin tbc) fertőzéseknek jobban kitett férfiak magasabb morbiditásával is összefügg. A nőknél viszont a zárt helyen, hosszabb ideig való tartózkodás, a nagyobb fertőzési lehetőségek is szerepet játszanak az említett foglalkozásúak feltehetően magasabb morbiditásában.

21. tábla

A gümőkórosok megoszlása egyéni foglalkozási főcsoportok szerint, százalékban

Egyéni foglalkozási főcsoport	Keresők			Eltartottak		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
Ipari és építőipari foglalkozások.....	25,2	18,4	23,6	22,8	22,0	22,2
Mezőgazdasági termelő jellegű foglalkozások.....	19,1	8,1	16,4	29,6	31,7	31,2
Kereskedelmi, vendéglátóipari és szolgáltatás jellegű foglalkozások	4,0	6,5	4,7	6,6	4,0	4,5
Közlekedés és hírközlés	5,8	1,7	4,8	5,6	6,5	6,3
A termelés szakmai irányítói	4,5	2,1	4,0	1,7	2,3	2,2
Oktatás, tudományos stb. szellemi foglalkozások (vezetők is)	3,4	10,0	5,0	2,6	2,6	2,6
Irodai alkalmazottak	7,7	22,0	11,2	5,3	4,9	5,0
Vegyes foglalkozások	13,3	17,6	14,3	14,3	12,7	13,1
Nyugdíjasok.....	5,0	5,0	5,0	2,6	3,0	2,9
Rokkantak, járadékosok	10,8	7,9	10,0	1,8	0,7	0,9
Fegyveres testületek tagjai	0,8	0,3	0,6	1,8	1,6	1,7
Ismeretlen	0,4	0,4	0,4	5,3	8,0	7,4
<i>Együtt</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Megjegyzés: Megbetegedési arányszámok számítására nem volt mód, mivel a népesség száma a kívánt részletességben nem állott rendelkezésre, ezért csupán a részviszonszámok nagyságrendjéből tudunk részletesebben tájékozódni a betegállomány foglalkozás szerinti összetételéről.

A tbc-s betegek jövedelmi viszonyai

A gümőkóros betegek életkörülményeire legjobban jövedelmi viszonyaikból lehet következtetni.

A betegek 69 százaléka saját vagy eltartója foglalkozása alapján a bérből és fizetésből élő aktív munkás és alkalmazotti társadalmi réteghez tartozik. Ennek a csoportnak a jövedelmi viszonyai az „eltartott szellemi dolgozók” kivételével kedvezőtlenebbek, mint a népességé általában. Ez elsősorban a kereső betegekre vonatkozik, akiknek havi jövedelme (1145 forint) mintegy egyötöddel alacsonyabb, a munkás és alkalmazotti népesség 1957. évi átlagos jövedelménél (1430 forint).⁸ Ez a különbség elsősorban abból adódhat, hogy a betegek egy része ideiglenes munkaképtelensége miatt táppénzállományban van és ennél fogva alacsonyabb jövedelemmel is

⁸ Egy keresőre jutó havi névleges nettó átlagbér. (Statisztikai Évkönyv. 1957. 269. old.)

rendelkezik. A mezőgazdasági termelőszövetkezeti és az egyéb szövetkezeti tagok jövedelmi viszonyai együttvéve valamivel jobbak, mint a bérből és fizetésből élő betegeké.⁹ Az önállóan gazdálkodó parasztok csoportjába tartozó betegek 86 százaléka kb. fele-fele arányban az 1—4, illetve az 5—9 holdas, alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők kategóriájába tartozik. Természetesen a nyugdíjasok, rokkantak és a keresőknél az ún. szabadfoglalkozásúak jövedelme a legalacsonyabb.

A gümőkóros betegek havi jövedelme társadalmi csoportonként*

22. tábla

Társadalmi csoport	Havi jövedelem (forint)		
	kereső	eltartott**	összes
	betegek		
Bérből és fizetésből élők			
Nem mezőgazdasági fizikai dolgozók	1102	1287	1167
Mezőgazdasági dolgozók	908	1048	960
Szellemi dolgozók	1315	1732	1387
Termelőszövetkezeti tagok			
Mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagok	1171	1146	1158
Nem mezőgazdasági szövetkezeti tagok	1131	1384	1199
Szellemi dolgozók	1332	1033	1220
Kisárutermelők			
Kisiparosok	1104	1220	1152
Mezőgazdasági önállók***			
1—4 kat. holdas földműves	1038	1121	1080
5—9 kat. holdas földműves	1865	1893	1879
10—25 kat. holdas földműves	2847	2845	2846
Egyéb	960	1208	1066
Szabadfoglalkozásúak	500	1600	1050
Öregségi, rokkantsági nyugdíjasok, ösztöndíjasok stb.	720	684	716
Átlagos jövedelem	1123	1360	1199

* Átlagos havi jövedelem az 1957. november—december és 1958. január hónapokban.

** Az eltartó családfő átlagos jövedelme.

*** A földterület nagysága alapján számított havi üzemi jövedelem.

A betegeket — illetve eltartottak esetében az eltartó családfőket — jövedelmük szerint csoportosítva, a kereső betegek 50 százaléka, az eltartottaknál az eltartók 34 százaléka 1000 forint vagy még annál is kevesebb jövedelemmel rendelkezik. A kereső betegek csupán 6 százalékanak, az eltartott betegek 14 százalékanak van 2000 forinton felüli keresete.

A jövedelmi viszonyok legjellemzőbb mutatóját, az egy családtagra jutó havi jövedelem alakulását a gümőkórosoknál a 23. tábla mutatja. A betegek 58 százalékanak családjában egy főre havonta 500 forint, illetve ennél kisebb összeg jutott.

Lényeges különbségek vannak az egy főre jutó jövedelem tekintetében az egyes társadalmi csoportok között. A legkedvezőtlenebb helyzetben a mezőgazdasági munkásokból és napszámosokból és a 0—1 holdas földműves betegekből összetevődő mezőgazdasági fizikai dolgozók vannak; a betegek 30, illetve 53 százalékanál az egy családtagra jutó jövedelem 200 forintnál

⁹ A mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagok jövedelménél figyelembe kell venni azt is, hogy az adatok a tényleges jövedelem jelentős részét kitevő természetbeni juttatásokat és a háztáji jövedelem-adatokat nem tartalmazzák.

kevesebb, illetve 200—500 forint között volt. Legjobbak a jövedelmi viszonyok a bérből és fizetésből élő szellemi dolgozók és a 10—25 holdas gazdálkodók csoportjában. A betegek 67, illetve 78 százalékában az egy családra jutó jövedelem 500 forinton felül van. (Ennek a két csoportnak aránya azonban a betegállományban mindössze 16, illetve 2 százalék.) A bérből és fizetésből élő szellemi dolgozók egyharmadának családjában az egy családra jutó jövedelem 500—800 forint között, egyharmadánál pedig 800 forinton felül volt.

23. tábla
A gümőkóros betegek megoszlása a család egy főre jutó jövedelme szerint, társadalmi csoportonként*

Társadalmi csoport	Az egy családra jutó jövedelem					
	0—200	201—500	501—800	801—1000	1001—	összesen
	forint (százalék)					
Bérből és fizetésből élők						
Nem mezőgazdasági fizikai dolgozók	13,6	46,9	25,0	8,4	6,1	100,0
Mezőgazdasági fizikai dolgozók.....	29,5	52,9	13,4	2,7	1,5	100,0
Szellemi dolgozók	2,3	30,5	32,9	15,4	18,9	100,0
Termelészövetkezeti tagok						
Mezőgazdasági termelészövetkezeti tagok	25,7	52,4	17,2	3,4	1,3	100,0
Nem mezőgazdasági szövetkezeti tagok.....	8,8	43,9	34,4	8,5	4,4	100,0
Szellemi dolgozók	12,5	56,3	18,7	6,3	6,2	100,0
Kisárutermelők						
Kisiparosok	18,5	52,7	19,4	6,3	3,1	100,0
Mezőgazdasági önállók						
1— 4 kat. holdas földművesek ...	15,0	59,6	20,3	3,0	2,1	100,0
5— 9 kat. holdas földművesek ...	1,6	48,8	32,8	8,9	7,9	100,0
10—25 kat. holdas földművesek ...	0,9	21,5	38,4	15,9	23,3	100,0
Egyéb	21,4	42,8	21,4	7,2	7,2	100,0
Szabadfoglalkozásúak	25,0	50,0	25,0	—	—	100,0
Öregségi, rokkantsági nyugdíjasok, ösztöndíjasok stb. ...	13,9	49,0	24,9	7,9	4,3	100,0
Együtt	12,4	45,5	25,8	8,8	7,5	100,0

* A társadalmi csoportonkénti besorolásnál az eltartott betegek esetében az eltartó család fő foglalkozását vettük figyelembe.

A tbc-s betegek lakásviszonyai

Az életkörülményekhez tartoznak a lakásviszonyok is, amelyek mint ismeretes a megbetegedési és halálozási arányszámok alakulását is befolyásolják. A lakás jelentőségét a gümőkór terjedése és megelőzése szempontjából főleg a közös lakásban élők egymásra utaltsága és a lakásnak a minősége szabja meg. Az egészségtelen, zsúfolt lakás nemcsak elősegíti a betegség terjedését, de kimenetelét is kedvezőtlenül befolyásolhatja.

Azokban az országokban, így Angliában, Dániában, Németországban, amelyekben a gümőkórhalandóság már a múlt század vége felé csökkent, ez a javulás feltétlenül a kedvezőbb lakás-körülményekkel is indokolható.

Hasonló tapasztalható ma is. Egyes külföldi országokban (például Angliában, Norvégiában, Svédországban, Hollandiában), ahol az 1955. évi adatok szerint a lakóhelyiségek száma a lakásban lakók számát meghaladta — a gümőkórhalálozás igen alacsony; 1—1,5 tízezrelék körül volt. Ezzel szemben Finnországban, Jugoszláviában és Magyarországon is az egy lakóhelyiségre jutó lakosok száma a másfelet, sőt Jugoszláviában a kettőt is meghaladta. A gümőkór halálozás is viszonylag magas: Finnországban 4,2, Jugoszláviában 6,8, és Magyarországon 3,4 tízezrelék volt.

Általános higiéniai szabályokat figyelembe véve elsősorban azt vizsgáltuk, hogy a gümőkórosok lakásai milyen mértékben felelnek meg az alapvető egészségügyi követelményeknek. Erre többek között a lakások eredeti rendeltetéséből és a lakószobák padozatából lehet következtetni.

24. tábla

A gümőkóros betegek megoszlása lakásaik eredeti rendeltetése szerint

Terület	Lakás	Intézeti háztartás, üzlet, iroda	Pince és egyéb	Összes betegek száma (százalék)
	rendeltetésű lakásban lakók száma (százalék)			
Budapest	91,2	3,8	5,0	100,0
A többi város	96,1	1,7	2,2	100,0
Községek	98,2	0,7	1,1	100,0
Együtt	96,3	1,6	2,1	100,0

A betegek 3,7 százaléka — Budapesten 8,8 százaléka — az összes nyilvántartott betegre kivetítve mintegy 5000 beteg lakik nem lakás céljából létesített épületben. (Ebből közel 3000 beteg pincében, mosókonyhában és hasonló, lakás céljára nem megfelelő helyiségben él.) Említésre méltó, hogy a rossz lakásviszonyok között élők közel felénél a gümőkóros megbetegedés négy évnél régebben áll fenn. Hasonlóképpen egészségtelen lakásviszonyokra utalnak a lakószobák padozatára vonatkozó adatok is.

25. tábla

A nyilvántartott gümőkóros betegek megoszlása a lakószobák padozata szerint

Terület	A betegek száma összesen (százalék)	Ebből :			
		meleg	hideg	vertföldes	ismeretlen
		padozatú lakószobában lakó betegek száma (százalék)			
Budapest	100,0	90,4	8,2	0,7	0,7
Megyei jogú városok .	100,0	85,9	8,9	5,0	0,2
Járási jogú városok ..	100,0	73,9	4,9	20,8	0,4
Községek	100,0	42,9	5,2	51,4	0,5
Együtt	100,0	61,0	6,0	32,5	0,5

A gümőkórosoknak közel 40 százaléka egészségtelen lakásban lakik, ami elsősorban a vidéki lakások korszerűtlenségével indokolható.

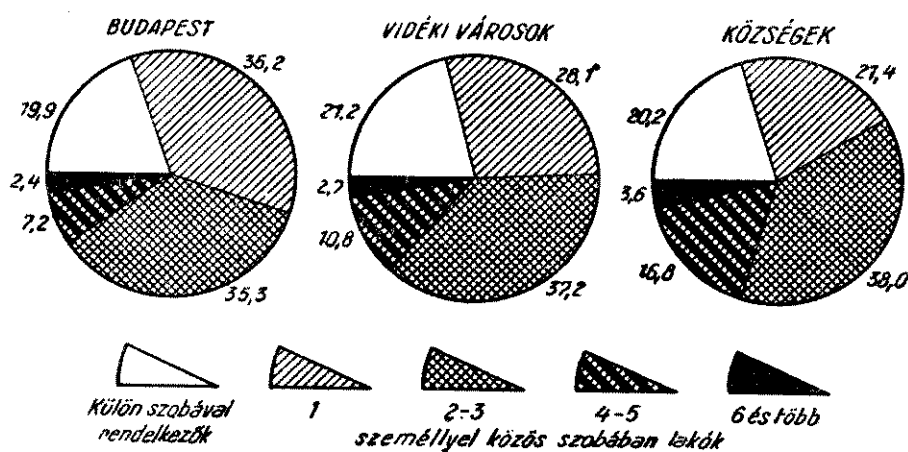
A városok, elsősorban a főváros jobb egészségügyi viszonyainak megfelelően, lényegesen kedvezőbben alakul a lakószobák padozat szerinti megoszlása. Vertföldes padozatú lakásban élő beteg — valószínűleg a peremkerületekben — még Budapesten is található és viszonylag magas Budapesten és a vidéki nagyvárosokban a hideg (kő vagy beton) padozatú szobák aránya.

A gümőkórosok többségének korszerűtlen lakásviszonyaira utalnak a lakások felszereltségi adatai is. A betegeknek csak 13 százaléka rendelkezik fürdőszobával és csupán 24 százalékanak lakásában van WC.

A tbc-seknél a környezet fertőzése szempontjából nagy jelentősége van a laksűrűségnek is. Bár a lakószobák területét az adatgyűjtés során nem volt módunkban megfigyelni, a gümőkórosok lakószobáira számított laksűrűségi adatokból mégis meglehetősen zsúfoltságra következtethetünk. A betegek közel 40 százaléka harmad- vagy negyedmagával lakik és 18 százaléknál a közös szobában élők száma öt vagy még annál is több. Külön lakószobával a betegeknek alig egyötöde rendelkezik. Bizonyos mértékig a falu kulturális viszonyainak javulására enged következtetni, hogy a külön lakószobával rendelkező betegek aránya a községekben nem sokkal alacsonyabb, mint a fővárosban (17, illetve 18 százalék).

Hasonló a helyzet a fertőző betegekénél is. Az 5. ábra jól szemlélteti a fertőző gümőkórosok lakószobáinak zsúfoltságát. A külön szobával rendelkezők aránya itt is alacsony; 20 százalék. A szobán belüli közvetlen fertőzésnek kitett személyek száma — a közel 30 000-re tehető 14 éven aluli gyermekekkel együtt — több, mint 90 000. A fertőző betegek 15 százalékanak családjában — sok esetben a megfelelő higiéniai szemlélet hiánya miatt — még a szobán belüli elkülönítés sincs megoldva; több, mint 7000 fertőző betegnek nincs külön alvóhelye.

5. ábra. A nyilvántartott fertőző gümőkóros betegek százalékos megoszlása a közös szobában lakók száma szerint

A fertőzési lehetőségek megítélésénél nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a gümőkóros megbetegedés milyen régen áll fenn. A 26. tábla az összes fertőző betegek százalékos megoszlását mutatja a betegség észlelése óta eltelt idő és azonbelül a közös szobában lakók száma szerint.

Nem magasabb a külön szobával rendelkezők aránya a már négy évnél régebben — feltehetően többnyire fertőzőképes — betegekénél sem (19—21 százalék). A fertőző betegek felét kitevő öt vagy több éve betegek közel

egyharmada negyedmagával vagy még annál is több személlyel lakik közös szobában.

26. tábla

A fertőző gümőkórosok megoszlása a betegség időtartama és a közös szobában lakók száma szerint

A betegség észlelése óta eltelt idő (év)	A külön szobával rendelkezők	Az 1	A 2—3	A 4 és több	Együtt
		személlyel közös szobában lakók			
a betegek összes számának százalékában					
1.....	4,7	4,6	7,0	3,6	19,9
2.....	2,0	2,8	4,8	2,4	12,0
3— 4.....	3,0	5,1	6,5	3,0	17,6
5— 7.....	5,9	6,8	10,5	4,9	28,1
8—12.....	3,8	5,2	6,7	2,0	17,7
13—	0,9	1,8	1,7	0,3	4,7
<i>Együtt</i>	<i>20,3</i>	<i>26,3</i>	<i>37,2</i>	<i>16,2</i>	<i>100,0</i>

Ismeretes az a rendelkezés, hogy gümőkóros személlyel nem lehet társbérleti lakásviszonyt létrehozni. Ennek ellenére az adatgyűjtés eredményei azt mutatták, hogy több, mint ezer fertőző gümőkóros személy — és ezeknek mintegy fele Budapesten — társbérletben lakik. Ez feltehetően nagyrészt abból adódhat, hogy a megbetegedést csak a társbérlet fennállása után ismerték fel és olyan rendelkezés jelenleg még nincs, amely ilyen esetekben a társbérletet hatóságilag megszüntetné.

Az előzőekben elmondottak a továbbfertőzési lehetőségeknek egyik igen lényeges tényezőjét tárják fel. A lakásviszonyoknak tehát nagy szerepük van abban, hogy a fertőző betegek 16 százalékának családjában — valószínűleg családon belüli fertőzés következtében — több tbc-s beteg él.

*

A második világháború óta Magyarország és a legtöbb külföldi ország tbc megbetegedési és főleg halálozási arányszáma csökkenést mutat. Ez az eredmény sok egymással összefüggő tényezőnek, így elsők között a modern gyógyító eljárások tökéletesedése mellett annak az átfogó gyógyító-megelőző munkának is az eredménye, amely ma az egész világon az egészségügy feladatainak előterében áll. A tbc elleni küzdelem további sikereinek döntő előfeltétele az egészségvédelmi lehetőségek — és elsősorban a technikai adottságok — további kiszélesítése mellett a lakosság egészségügyi kulturáltságának javulása.

DR. PÁLOS ISTVÁN:

A KÜLKERESKEDELEM HATÉKONYSÁGÁNAK ÉS GAZDASÁGOSSÁGÁNAK MÉRÉSE

A *Közgazdasági Szemle* 1959. évi februári számában „Gazdaságossági számítások a külkereskedelemben” címmel tanulmány jelent meg, melyet *Karádi Gyulának*, a külkereskedelmi miniszter első helyettesének vezetésével dolgozó közgazdász munkabizottság készített. A tanulmány lényegében helyesen foglalja össze a gazdaságossági számítások eddigi eredményeit és hiányosságait. A gazdaságossági számítások lehetőségeit és szerepét a külkereskedelem hatékonyságának vizsgálatában azonban — véleményem szerint — szűk térre korlátozta, és a külkereskedelem hatékonysága számszerű kifejezésének lehetőségét is csupán a gazdaságossági számítások területén ismeri el, holott további számításokra is bő alkalom kínálkozik.

A külkereskedelem népgazdasági hatékonyságát a tanulmány helyesen határozza meg: „A külkereskedelem annál hatékonyabb, minél nagyobb mértékben mozdítja elő az adott ország termelőerőinek fejlődését, a lakosság szükségleteinek jobb kielégítését, a szocialista gazdasági rendszer fejlődését és politikai megerősítését.”¹ A külkereskedelem hatékonyságának számszerű kifejezhetőségére vonatkozó megállapítás azonban vitatható. A tanulmány készítőinek felfogása szerint ugyanis: „A külkereskedelem népgazdasági hatékonysága — jellegénél fogva — a maga egészében számszerűen nem fejezhető ki; azt a részét, amely számszerűen is kifejezhető, nevezzük a külkereskedelem gazdaságosságának.”²

Először vizsgáljuk meg a számszerű kifejezhetőségre, majd a gazdaságossági számítások tartalmára vonatkozó megállapításokat. (Megjegyzem, hogy e tanulmány keretében a számszerű kifejezhetőség problémájával kapcsolatban inkább csak példászerű utalásokra szorítkozom, és elsősorban a gazdaságossági számítások lehetőségének kibővítésével foglalkozom.)

I.

A külkereskedelem hatékonyságának számszerű kifejezhetőségére vonatkozóan az idézett tanulmány azt a megállapítást teszi, hogy a hatékonyságnak csak egy bizonyos részét fejezhetjük ki számszerűen, de hogy

¹ Gazdaságossági számítások a külkereskedelemben. *Közgazdasági Szemle*. 1959. évi 2. sz. 116. old.

² Uo.

melyik részét, arra csak utalás történik később, amikor a tanulmány megállapítja: „Az az exportcikk számít tehát gazdaságosabbnak, amelyiknél a ráfordított belföldi munka több devizában, illetve az érték cserébe kapható több külföldi áruban realizálódik”.³

A meghatározás tehát arra utal, hogy a gazdaságossági számítás az exportált termékeket, illetve azok említett ismérveit egymáshoz hasonlítva értékeli olyképpen, hogy az exportált termékeket valamely ismerv szerint sorba szedjük, rangsoroljuk. Az említett meghatározásból kitűnően két ismérvet kell megállapítani termékenként, és pedig az önköltséget és a devizahozamot.

A ráfordított belföldi munka ellenében kapható több deviza — kikapcsolva a kérdéses termékek külföldi értékesítésekor jelentkező árváltozásokat — lényegében a termék előállításánál felmerülő élő- és holtmunka, az önköltség csökkenésére utal, illetve olyan termék exportjára, mely valamely más termékhez képest kevesebb élő- és holtmunkát tartalmaz. Az, hogy a meghatározás a holtmunka egyes elemeit, például az importanyagok értékét vagy a holtmunkát teljes egészében kikapcsolja a számításból, a mutató tartalmát szűkíti, de érvényét nem befolyásolja. Az önköltség vagy valamely részének szintje pedig kifejezi például a termelőerők állapotát, az önköltség szintjének változása pedig — egyéb hatások érvényesülése mellett — a termelőerők fejlődését, a termelékenység növekedését stb. (A termelőerők változásán túlmenően, nyilvánvalóan más tényezők is befolyásolják az önköltség alakulását.)

A másik gazdaságossági ismerv az exportált termékek által kitermelt devizahozam, vagyis az értékesítés során elért devizabevétel. Megjegyzendő, hogy e mutató az alkalmazott devizaárfolyamok következtében nem mindenkor tartalmazza az egyes devizák helyes értékét, tehát az egyes termékek szembeállítása során bizonyos torzításokra lehet számítani.

A gazdaságossági mutató végeredményben a kiválasztott termékek sorbaállítása útján kimutatja

a) az önköltség, illetve az élőmunka ellenében kitermelt devizamennyiséget termékenként;

b) A termékek rangsorolása útján a kedvező és kedvezőtlen gazdaságosságú cikkeket.

Nyilvánvaló, hogy a külkereskedelem hatékonyságának és gazdaságosságának kifejezésére más számszerű mutatók is lehetségesek és vannak is, mint az önköltségnek (vagy egy részének) aránya a devizahozamhoz. Már előre le kell szögezni, hogy a hatékonyságot, illetve annak egy-egy oldalát, részét kifejező mutatószámok nem lehetnek mindenkor abszolút érvényűek, vagyis önmagukban nem képesek a külkereskedelem hatékonyságát vagy annak egy részét kimutatni, hanem valamilyen másik ismérvhez vagy tényezőhöz viszonyítva jelzik a hatékonyság kedvező vagy kedvezőtlen alakulását. A külkereskedelem hatékonyságát kifejező mutatók szerkesztésének a problémája külön tanulmányt igényel, itt inkább csak a lehetőségekre kívánok rámutatni.

³ Id. m. 117. old.

A külkereskedelmi tevékenység lényegében a nemzetközi munkamegosztás adta lehetőségeknek árucseré formájában való kihasználása. Azt, hogy ez az árucseré milyen mértékben előnyös vagy hátrányos az ország gazdasága számára, nehéz egyértelműen megállapítani, de a nemzetközi munkamegosztásból fakadó előnyök vagy hátrányok mértékét valamely más tényezőkhöz viszonyítva már konkrét megállapításokat tehetünk. A nemzetközi munkamegosztásban való részvételnek a belső gazdaságra való hatása az export és az import oldaláról külön-külön és együttesen is vizsgálható. Mielőtt az elemzéshez alkalmas konkrét mutatószámok képzésének lehetőségeit megvizsgálánánk, röviden tekintsük át az alkalmazható mutatószámokat. Ezek lehetnek:

a) egyrészt olyan mutatók, amelyeknek változása a vizsgált jelenség kedvező vagy kedvezőtlen alakulását közvetlenül mutatja, például az önköltség, a külkereskedelmi cserearány, a fizetési mérleg egyenlege stb., másrészt olyan mutatók, amelyek nem közvetlenül fejezik ki a vizsgált jelenség kedvező vagy kedvezőtlen alakulását, hanem csak más mutatókkal való egybevetés, a jelenség körülményeinek figyelembevétele esetén lehet valamilyen megállapítást tenni, például valamely nyersanyag importjának növekedése csak az importigényhez viszonyítva mondható kielégítőnek, valamely termékcsoporthoz exportjának növekedése csak a gazdaságosság ismérve alapján ítéhető kedvezőnek;

b) olyan természetű mutatók, amelyek két jelenség egymáshoz való viszonyát, arányát fejezik ki valamely időszakon belül, például valamely iparág termeléséből exportra kerülő rész, a nemzeti jövedelem és a külkereskedelem egymáshoz való aránya, az áruforgalom szerkezete stb.;

c) olyan mutatók, amelyek a vizsgált jelenségeket hosszabb időszakon keresztül idősorok útján vizsgálják. Itt lényegében két vagy több idősor korrelációjának vizsgálatáról van szó, például valamely iparág termelésének és exportjának több éven keresztül való együttes vizsgálatáról, annak vizsgálatáról több évre kiterjedően, hogy a külkereskedelmi forgalom egyenlege milyen hatást gyakorolt a fizetési mérlegre, az export és a kapacitáskihasználás változásainak vizsgálatáról stb.

*

A továbbiakban megvizsgáljuk a külkereskedelem hatékonyságának, népgazdaságban elfoglalt szerepének tanulmányozására alkalmas főbb elemzési lehetőségeket anélkül, hogy az előbbi csoportosításhoz ragaszkodnánk.

1. Az egyik legáltalánosabb mutatószám a külkereskedelmi forgalom egyenlege. A külkereskedelmi tevékenység, a kereskedelmi mérleg egyenlege a fizetési mérlegen keresztül az ország gazdasági egyensúlyára van hatással. Az egyenleg aktív vagy passzív volta, a fizetési mérlegben elfoglalt súlya, a fizetési mérleg jellege és alakulása az egész gazdasági élet alakulásának, a gazdasági stabilitásnak jelzője.

A kereskedelmi mérleg egyenlegét egy időszakon belül, mondjuk egy évre vonatkozóan vizsgálva, a fizetési mérleg szerkezetéről kapunk felvilágosítást, arról, hogy a fizetési forgalomban milyen a súlya a külkereskedelemnek. A külkereskedelmi egyenleg egymagában nem alkalmas végleges következtetések levonására, azt a fizetési mérleggel egyetemben kell

vizsgálni. Például passzív külkereskedelmi egyenleg lehet kedvező is, ha a fizetési mérleg ún. láthatatlan tételei azt egyensúlyozzák, sőt még devizataartalék képzésére is lehetőséget ad. Viszont aktív külkereskedelmi egyenleg is lehet kedvezőtlen, ha azt a láthatatlan tételek felemésztik. A fizetési mérleggel való kapcsolat vizsgálatának ki kell terjednie arra is, hogy vajon olyan országgal kapcsolatban keletkezik-e valamilyen kereskedelmi egyenleg, amely tekintetében a fizetési mérleg egyéb tételei alapján a kiegyenlítési lehetőség megvan. Vizsgálni kell tehát a kereskedelmi mérleg egyenlegét országok szerinti megoszlásban, a fizetési mérleggel való kapcsolatban. Az elmondott elemzési lehetőségeket több évre vonatkozóan is szükséges megvizsgálni olyan mutatószámokat képezve, amelyek statisztikai idősorban abszolút számokban és viszonyszámokban nemcsak az elmúlt időszakok elemzésére nyújtanak lehetőséget, hanem korrelációs összefüggések vizsgálatával a tervezés nélkülözhetetlen segédeszközei.

Idősorok képzésénél, de egy évre vonatkozó elemzésnél is szükségesnek látszik annak megvizsgálása, hogy a kereskedelmi egyenleg mennyiben tulajdonítható a külkereskedelmi volumen változásának és mennyiben az árak változásának.

Az említett mutatószámok útján lehetőség nyílik a külkereskedelmi tevékenység végső eredményének, az egyenlegnek elemzésére. Az egyenleg, mint láttuk, a fizetési mérlegen keresztül hatással van a devizahelyzet alakulására, az ezekből készült mutatószámok és azok változása pedig hűen tükrözi a külkereskedelem hatását az ország gazdasági életére.

2. A külkereskedelmi forgalomnak a nemzeti jövedelemhez való viszonyítása is igen sokoldalú és részletes elemzési lehetőséget tár fel. Vizsgálhatjuk külön-külön az export és az import nemzeti jövedelemhez viszonyított arányát, továbbá kiviteli többlet esetén a nemzeti jövedelemből nem belföldön felhasznált részt, behozatali többlet esetén pedig a nem belföldi termelés eredményét, illetve ezeknek jellegét, fedezetét stb. Vizsgáljuk meg a főbb elemzési lehetőségeket.

Export esetén az elemzés arra terjedhet ki, hogy a termelés mekkora része kerül kivitelre. (A viszonyítás alapjául a nemzeti jövedelem szolgál, termelésen tehát csak a termelt új értéket értjük.) Az export értékének megállapításánál az exportált termékek importanyag tartalmát figyelmen kívül kell hagyni. Erre azért van szükség, mert az importanyag-felhasználás arányának változása befolyásolná a hazai élő- és holtmunka-felhasználás alakulását. Megjegyzendő, hogy az export értéke tartalmaz ezenkívül is holtmunka elemeket, ennél fogva az exportnak a nemzeti jövedelemhez való viszonyítása nem látszik helyesnek. Mégis ez az eljárás követendő, mivel a nemzeti jövedelmet megtestesítő termékhalmból exportálunk. A mutatószám:

$$\frac{\text{export értéke} - \text{importanyag értéke}}{\text{nemzeti jövedelem}} \cdot 100$$

megmutatja, hogy a nemzeti jövedelemnek mekkora hányadát teszi ki az export. Ezt az elemzést az egész termelésre, az egyes ágazatok termelésére, végül egyes fontosabb iparágak termelésére vonatkozóan is el kell végezni.

Import esetén hasonló mutatószám képezhető:

$$\frac{\text{import}}{\text{nemzeti jövedelem}} \cdot 100$$

mely azt mutatja, hogy mekkora az import aránya (hányada) a nemzeti jövedelemhez képest. (Értelemszerűen az import összegéből le kell vonni az exportra kerülő részt, nem az általános szóhasználat szerinti reexportot értve ezen, hanem a feldolgozás után kivitelre kerülő importanyagot is.)

A külkereskedelmi forgalomnak, tehát az exportnak és az importnak a nemzeti jövedelemhez való viszonyítása a nemzeti jövedelem szerkezeti mutatószámait adja. E mutató azonban nemcsak egy időszak szerkezetének feltárására alkalmas, hanem e mutatószámok alapján képzett idősor e jelenségek múltbeli alakulásának és várható jövőbeni fejlődésének bemutatására is alkalmas.

További idősorok állíthatók össze olyképpen, hogy a nemzeti jövedelem és a külkereskedelmi forgalom (export és import) alakulásáról dinamikus viszonzszámot képezünk, és az így kapott idősorok a jelenségek párhuzamos vagy ellentétes alakulásáról adnak felvilágosítást. Az idősorok korrelációjának vizsgálata mellett szükség lesz részletesebb vizsgálatra is, mely a jelenségek ok-okozati összefüggéseit is feltárja.

3. Részletesebb elemzési lehetőségeket nyújt az export- és az importforgalom szerkezetére és időbeli alakulására vonatkozó vizsgálat. Mind az export, mind az import volumenének és szerkezetének alakulása a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódás mértékét és fejlődését mutatja. A nemzetközi munkamegosztásban való részvétel mértéke kihat a termelőerők fejlődésére. Ezek előrebocsátása után néhány kiragadott példán keresztül vizsgáljuk meg az elemzési lehetőségeket először az export, majd az import vonatkozásában.

A termelőerők fejlődését előmozdíthatja a nagysorozatra vagy a tömegtermelésre való átállás. Olyan iparágak tekintetében, amelyeknek termelése a belső piac korlátai miatt nem fokozható tovább, exportra való termeléssel a termelés mennyisége jelentősen növelhető. Ez a kapacitás jobb kihasználását, tömegtermelésre, automatizálásra való áttérést tesz lehetővé. A technikai fejlődésre és a kapacitáskihasználásra vonatkozó műszaki jellegű mutatószámokon túlmenően alkalmasnak látszó mutatószám az adott iparág vagy akár az egész ipar termeléséből exportra kerülő rész arányának megállapítása. E mutatószám alakulásának vizsgálata és ezzel egybekötve a műszaki fejlődés, a termelékenység és végső fokon az önköltség alakulásának elemzése lehetőséget ad annak tanulmányozására, hogy az exporttevékenység miként hatott a termelőerők fejlődésére. A nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódás előnyös vagy kevésbé előnyös voltáról pedig az egyes termékek belföldi önköltsége és az export esetén elérhető ár (illetve import esetén a beszerzési ár) egybevetése tájékoztat.

Ilyenfajta elemzésre, mutatószámok képzésére nyújt lehetőséget, illetve alapot az ágazati kapcsolatok mérlegének elosztásra vonatkozó része, mely az egyes ágazatok, iparágak termeléséből a termelői továbbfelhasználást, a fogyasztást és az exportot mutatja. A termelésből az exportra jutó rész, az exporthányad alakulásával kapcsolatban párhuzamosan vizsgálhatók a kapacitáskihasználásra, a műszaki fejlesztésre vonatkozó mutatók, a műszaki-

gazdasági mutatók, a termelékenységre, a fajlagos anyagfelhasználásra, az anyagkihozatali hányadra vonatkozó mutatók. E mutatóknak az egyes iparágakra való kiszámítása összehasonlításokra nyújt lehetőséget, amelyeknek alapján jövőbeli elhatározások is tehetők, például egyes iparágak fejlesztése tekintetében. Végül mindezen elemzési lehetőségek után kerülhet sor a gazdaságossági mutatók alapján végrehajtható elemzésre. Először az egyes iparágaknál kell megvizsgálni az egyes termékek gazdaságosságát, majd az egész ipar fontosabb exportgyártmányainak gazdaságosságát is célszerű megvizsgálni.

Az export áruszerkezetének megvizsgálása, időbeli alakulásának figyelemmel kísérése is értékes elemzési lehetőségeket nyújt. Az export áruszerkezetét vizsgálhatjuk egyrészt az áruk rendeltetése szerint, vagyis aszerint, hogy a termelési vagy a fogyasztási rendeltetésű árukat milyen arányban exportáljuk; másrészt az elkészültség foka szerint, vagyis aszerint, hogy anyagokat, félkész- és késztermékeket milyen arányban exportálunk, azaz milyen az áruszerkezet időbeli alakulása.

A termelőerők fejlődését előmozdíthatja a külkereskedelem itthon nem gyártott vagy célszerűen nem gyártható gépek és felszerelések behozatalával. Az egyes népgazdasági ágak, az egyes iparágak beruházásainak belföldi és külföldi gépekre való bontása, ezek aránya egymáshoz és a meglévő állóalapokhoz, a meglévő kapacitáshoz, a belépő új kapacitásból származó többlettermeléshez való viszonyítása olyan mutatószámokat, mutatószámrendszert ad, amely mutatja a külkereskedelem szerepét a termelőerők fejlődésében, ami a külkereskedelem hatékonyságának egy része.

A népgazdasági ágak, az egyes iparágak importanyag-szükséglete és ennek alakulása, a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódást más oldalról világítja meg. Az egyes iparágak importanyag-igényességének a belföldi eredetű anyagokhoz vagy a termelés értékéhez való aránya és ennek változása az import-igényesség mértékének alakulását mutatja. Az ilyenfajta mutatószám mélyebb, részletesebb elemzése az importanyagokkal való takarékoskodásra, az importanyagoknak belföldi anyagokkal való helyettesítésére, illetve ilyen irányú vizsgálatra nyújt lehetőséget. Ez utóbbi a külkereskedelem hatékonyságának egy-egy részoldalát világítja meg.

Nem látszik indokolatlannak az import olyan vizsgálata sem, amelynél azt vizsgáljuk, hogy az import milyen mértékben egészíti ki a belföldi termelést. A belföldi termelés és az import aránya a nemzetközi munkamegosztás mértékét népgazdasági ágak és iparágak szerint mutatja. Az elemzés során természetesen figyelemmel kell lenni arra, hogy mennyiben van szó tőlünk független importról (például nálunk nem termelhető termékekről, mint déligyümölcs, réz stb.), és mennyiben a nemzetközi munkamegosztásba való aktív bekapcsolódásról (vagyis olyan termékekről, amelyeket mi is termelhetnénk, de nem termelünk, például személygépkocsi, bizonyos fajta tehergépkocsik, egyes hengereltárak stb.).

Az import ilyenfajta elemzésének alapját — az exporthoz hasonlóan az ágazati kapcsolatok mérlegének az importra vonatkozó adatai képezik. Az adatok begyűjtésének és feldolgozásának módja még nem alakult ki végleges formában, de ez nem lehet ok ilyen irányú vizsgálati lehetőségek elvetésére, sőt ilyen igény az ágazati kapcsolatok mérlege fejlesztésének irányába hathat.

A felsorolt vizsgálati módszerek tág teret nyújtanak a külkereskedelem szerepének, hatásának vizsgálatára a népgazdaság egésze vagy valamely részterülete tekintetében. Egyik mutató sem alkalmas önmagában a külkereskedelem hatékonyságának teljes kifejezésére, hanem annak más-más oldalát mutatja be, mégpedig azt az oldalát, amelyiket az elemzés célja érdekében kiválasztottunk. Több mutató együttes alkalmazása komplex elemzésnél nélkülözhetetlen. Ilyenkor kezdve a mutatók egyszerű egybevetésétől egészen az ökonometriai módszerek alkalmazásáig tág lehetőségek kínálkoznak a külkereskedelem szerepét, hatékonyságát elemezni kívánó közgazdászok számára.

A felsorolt elemzési módok egyikét-másikat hol tudatosan, hol inkább mellékesen, alkalomszerűen már jelenleg is alkalmazzuk. Tisztában kell lennünk azonban azzal, hogy a külkereskedelemnek a népgazdaságban való szerepére vonatkozó elemzési módszereket lényegében meg kell teremteni. Ehhez igen sok adatgyűjtési, feldolgozási és elemzési problémát kell megoldani. Az ágazati kapcsolatok mérlegének összeállításával kapcsolatosan szerzett feldolgozási és elemzési tapasztalatok csak kezdeti eredménynek tekinthetők, és még több évi alapos munkára van szükség, hogy módszereink kiforrjanak, és a célnak megfelelő adatok több évre vonatkozóan rendelkezésünkre álljanak összefüggő elemzések céljaira.

II.

A bevezetőben idézett tanulmány a gazdaságossági számítások területét lényegében — export esetében — a ráfordított belföldi munka és a termékekért kapható, illetve elért deviza közti arány kimunkálásában látja, legalábbis az export gazdaságosságára vonatkozó fejtegetésekből ez állapítható meg. A tanulmány egyik meghatározása ennél továbbmegy, amikor a gazdaságosságot a belföldi ráfordítás és a deviza viszonyán túlmenően a kivitt árukért cserébe kapható több külföldi áruban jelöli meg. Ez pedig már túlmegy az exportügylet tartalmán, mivel figyelembe kívánja venni a cserébe kapható árukat — ha a tanulmány szerzői is úgy gondolják —, az áruk devizában kifejezett ellenértékét.

Az export ellenében befolyó és az importért fizetendő devizaértékeknek a gazdaságossági számításokba való bevonása feltételezi a termékek árában jelentkező árváltozások figyelembevételét. Ez helyes, mert valamely időszak gazdaságosságának elemzését vagy valamely elkövetkezendő időszak várható gazdaságosságának vizsgálatát a tényleges árak alapulvételével a valóság talaján kell elvégezni. Azzal azonban már nem lehet egyetérteni, hogy a gazdaságossági számítások csak az önköltség és a devizahozam együttes vizsgálatára terjedjenek ki, vagy másképpen fogalmazva, csak az ilyenfajta számításokat nevezzük gazdaságossági számításnak.

A nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódás előnyös vagy hátrányos voltát, a népgazdaság fejlődésére gyakorolt hatását, illetve egy-egy vonatkozását, a felsorolt vizsgálati módszerekkel és a nálunk már elterjedt gazdaságossági számításokkal többé-kevésbé megfelelő módon meg lehet állapítani. Ezek a külkereskedelem hatékonyságának, a gazdaságosságnak a belső gazdasági élettel való kapcsolatát vizsgálják. Gazdaságossági mutatónak lehet azonban nevezni az olyan mutatót is, amely azt vizsgálja, ho-

gyan kereskedünk, a belföldön előállított termékeket milyen áron értékesítjük, a termelési és fogyasztási szükségletek kielégítése céljából behozott termékekért milyen árat fizetünk, ezek az árak miképpen alakulnak és milyen az egymáshoz való viszonyuk. Lényegében tehát a külkereskedelem külső viszonyairól van szó, amelyekben a külországokkal bonyolított kereskedelmi forgalom áralakulását vizsgáljuk. A külkereskedelmi árak alakulásában is tükröződik a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódás előnyös vagy hátrányos volta, természetesen csak az árviszonyok alakulásában kifejeződő számszerűség tekintetében. Az export- és importárak alakulásának vizsgálatán túlmenően, lehetőség van az ezek hatásaként jelentkező árnyereség, illetve árveszteség összegszerű megállapítására is, amely nyereség, illetve veszteség a külkereskedelmi egyenleget javítja vagy rontja, végsősoron pedig az árnyereség mint többletimport a társadalmi termékek mennyiségének növekedésében, az árveszteség pedig mint többletexport a társadalmi termék csökkenésében jelentkezik. Ezeken keresztül változik természetesen a nemzeti jövedelem összege is, vagyis külön is kimunkálható a külkereskedelmi tevékenység árviszonyai alakulásának hatása a nemzeti jövedelemre. A nemzeti jövedelem alakulása pedig kifejezi az ország gazdasági helyzetének alakulását, a népgazdaság fejlődésének mértékét, és ha az előbbi fejtegetést elfogadjuk, ebben a külkereskedelem szerepét is.

III.

E részben nem kívánok a külkereskedelmi cserearány- és indexszámítás elvi kérdéseivel foglalkozni, minthogy erről már számos tanulmány jelent meg a belföldi szakirodalomban is, hanem inkább az indexszámítás gyakorlati eredményeit és problémáit szándékozom ismertetni. (A külkereskedelmi indexszámításhoz szükséges adatok gyűjtése és a számítások a Központi Statisztikai Hivatalban az 1958. év folyamán indultak meg.) Az árindexszámítás során az 1958. évi árakat az 1957. évi árakhoz viszonyítottuk. Mivel a külkereskedelmi forgalom az árumozgás irányát tekintve exportból és importból áll, külön-külön kellett e forgalmakra vonatkozóan az árindexet, majd ezeknek egymáshoz való viszonyítása útján a cserearánymutatót kiszámítani.

A teljes forgalom megfigyelését két szempontból korlátozni kellett. Egyrészt csak a közvetlen áruforgalom árváltozásait volt célszerű megfigyelni, mivel ezen áruk (a belföldön termelt és kiszállított, továbbá a belföldi termelői és személyes fogyasztás céljára importált áruk) kerülnek a belföldi gazdasággal kapcsolatba. A belföldi gazdasággal való kapcsolatot pedig a határparitáson számított érték fejezi ki leginkább, ezért az áruk értékelése is ilyen módon történt az árindexszámításnál.

További problémát okozott a külkereskedelmi forgalomba került áruk sokasága és sokfélesége.

A külkereskedelmi forgalomban szereplő több tízezer termék megfigyelése az árindexszámítás követelményeinek megfelelő részletezésben nem lehetséges. Egyrészt a technika gyors fejlődése, a divat vagy más körülmények miatt nagyon sok termék csak egyszer jelentkezik a külkereskedelmi forgalomban. Ezek a cikkek az összehasonlíthatatlanság miatt eleve kiesnek a számításokból. Másrészt a rendelkezésre álló anyagi és munkaerő

adottságok is határt szabnak a megfigyelés terjedelmének. Ezért — figyelembe véve az egyes árucsoportokra jellemző cikkeket —, lehetőség szerint a forgalom értéke szempontjából nagyvolumenű termékeket választottunk ki, azaz lényegében koncentrált mintavételt hajtottunk végre. A „nagyvolumenű” cikkek közül kiválasztottuk azokat, amelyeknek megfigyelése gyakorlatilag lehetséges volt. Az alkalmazott módszer tehát nem tekinthető véletlen kiválasztásnak, minthogy az árváltozások a kiválasztásnál nem játszottak szerepet, így feltehető, hogy a kiválasztott cikkek éppen olyan jól reprezentálják az alapsokaság átlagos árváltozását, mint egy szigorúan véletlen kiválasztással nyert minta elemei.

Tekintettel arra, hogy mind a beszámolási, mind a bázisidőszak súlyai-val számítottunk indexet, nem lesz érdektelen a reprezentáció mértékét összességében és cikkcsoportok szerint is megvizsgálni.

Az 1957. évi súlyokkal képzett indexnél a reprezentáció mértéke a behozatalnál 64, a kivitelnél 61 százalék volt. Ez a forgalom összességére nézve kielégítőnek mondható. Ha azonban a kiválasztott fő árucsoportokat és ezenbelül a két világpiacot vesszük szemügyre, akkor már nem mondható minden tekintetben megfelelőnek a reprezentáció.

Az 1957. évi reprezentáció a forgalom értéke alapján

Cikkcsoport	A reprezentáció mértéke az 1957. évi forgalom értéke alapján					
	Behozatal			Kivitel		
	szocialista	kapitalista	összesen	szocialista	kapitalista	összesen
	országokból			országokba		
Ipari termékek	15	5	13	54	40	50
Termelési rendeltetésű nyersanyagok és félkészárúk ..	85	65	79	64	64	64
Mezőgazdasági eredetű élelmiszerek és élelmiszeripari nyersanyagok.....	69	51	54	75	90	82
<i>Összesen</i>	<i>69</i>	<i>51</i>	<i>64</i>	<i>60</i>	<i>62</i>	<i>61</i>

Az indexek által kimutatott változás megbízhatóságát a reprezentáció mellett a cikkek kiválasztásának módja és száma is befolyásolja. A kiválasztás módjáról már esett szó. Meg kell azonban jegyezni, hogy a „cikkek” általában nem jelentenek egyedi árucikkeket, hanem az esetek többségében cikkcsoportot. Ez azt jelenti, hogy nem tulajdonképpeni árindexről van szó, hanem „átlagárindex”-ről. Az ilyen módon kapott eredmények — a végzett összehasonlítások alapján — megfelelően tükrözik az árváltozásokat, melyek a világpiaci árváltozások alapvető tendenciáinak is megfelelnek.

A megfigyelésbe bevont cikkek száma a szocialista és kapitalista országok tekintetében 200—300 cikk körül van. A külkereskedelem szerkezetének és volumenének megfelelően az árucsoportokon belül a megfigyelt cikkféleségek száma eltérő. A megfigyelt cikkek számának aránya is mutatja, hogy a behozatalnál az ipari rendeltetésű nyersanyagok és félkésztermékek, a kivitelnél pedig az ipari késztermékek vannak túlsúlyban.

A megfigyelt cikkek száma 1958-ban

Cikkcsoport	A szocialista	A kapitalista	A szocialista	A kapitalista
	országokból behozott		országokba kivitt	
	megfigyelt cikkek száma			
Ipari termékek	66	38	192	252
Termelési rendeltetésű nyersanyagok és félkészárúk	166	165	50	60
Mezőgazdasági eredetű élelmiszerek és élelmiszeripari nyersanyagok	14	22	76	88
<i>Összesen</i>	<i>246</i>	<i>225</i>	<i>318</i>	<i>400</i>

Mint már arra utaltunk, a főindex, — az összes export és import árindexe — kielégítő pontosságúnak tekinthető, mégsem érdektelen azonban csoportindexeket is számítani. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy valamennyi csoportindex „megbízhatatlan”, hanem csak azt, hogy egyes csoportok indexeit fenntartással kell kezelni. Mint az a reprezentáció mértékének ismertetésénél kiderült, az ipari termékek behozatali reprezentációja nem kielégítő mértékű, tehát ezeket a csoportindexeket nem lehet teljes értékűnek tekinteni, viszont az ipari termékek a behozatalban viszonylag kis részt képviselnek, ami azt jelenti, hogy a főindex értékét jelentősen nem befolyásolhatja az ipari termékek csoportindexének pontatlansága.

A számítások során az árindexeket árucsoportok és országcsoportok szerint számítottuk ki.

Az árucsoportosítás kialakításánál az elkészültségi fok volt az elsődleges és a rendeltetés a másodlagos ismérv. E csoportosítási ismérvek mellett szól, hogy az árváltozások elsősorban az azonos elkészültségi fokú áruknál jelentkeznek hasonlóan. Így például a nyersanyagárak az elmúlt évek során általában hasonlóan változnak a világpiacon. Iparilag fejlett vagy az ipari fejlődés útján álló ország — mint Magyarország — számára nem közböns az anyagárak változása, különösen, ha a legfontosabb alapanyagokból behozatalra szorul. Tekintettel arra, hogy Magyarország főleg nyersanyagokat és félkésztermékeket importál és késztermékeket exportál, az ilyen csoportosítás elsőrendű fontosságú. A csoportosításnál az élelmiszerek és élelmicikkek külön csoportot alkottak. Az elmondott szempontokra figyelemmel a következő három csoport részindexei kerültek kiszámításra:

- a) ipari termékek,
- b) nyersanyagok és félkésztermékek,
- c) élelmiszerek és élelmiszeripari nyersanyagok.

A csoportosítás a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsába tartozó országok által elfogadott árunomenklátúra áru-főcsoportjainak alapulvételével történt. Ennek megfelelően az indexszámításnál alkalmazott csoportok tartalma a következő.

Az ipari termékekhez soroltuk a termelési rendeltetésű gépeket és felszereléseket (1. fejezet) és a nem élelmiszer jellegű közszükségleti iparcikkeit (9. fejezet). E csoport tehát végeredményben az ipari késztermékeket képviseli.

A *nyersanyagok és félkésztermékek* árucsoport a termelési rendeltetésű (tehát a nem élelmiszer jellegű) nyers- és alapanyagokat foglalja egy csoportba eredetre (ipari, mezőgazdasági) való tekintet nélkül. A csoport tartalma: fűtőanyagok, ásványi nyersanyagok és fémek (2. fejezet), vegyi-cikkek, műtrágyák és gumi (3. fejezet), építőanyagok és építészeti tárgyak (4. fejezet), továbbá az élelmiszeripari nyersanyagokon kívüli növényi és állati eredetű nyersanyagok, mint például a fa, a textilipari nyersanyagok, a nyersbőr stb. (5. fejezet).

Az *élelmiszerek és élelmiszeripari nyersanyagok* árucsoport a KGST árunomenklátúra 7. és 8. fejezetébe sorolt termékeket tartalmazza.

A területi csoportosításnál két csoportot alakítottunk a kialakult két világpiacnak megfelelően: szocialista és kapitalista országok csoportját. A két csoportban, illetve ezen piacokon az árváltozások tendenciája általában nem független egymástól, azonban az árváltozások jellege és tartalma különböző. A tőkés piacokon az árváltozásokban szabadon érvényesül a kereslet és kínálat alakulása, az időszakai gazdasági válságok hatása. A szocialista világpiacon az árak stabilak, az árakat a szocialista országok szerződéseiben hosszabb időre (például egy évre) előre állapítják meg. A szocialista és a tőkés országok közti kereskedelmi kapcsolatok kibővülése következtében az árak egymásra is hatnak, azonban a szocialista világpiacon az árakat így is stabilitás jellemzi.

Az 1958/1957. évi külkereskedelmi árindexeket kiszámítottuk külön a beszámolási, külön a bázisidőszak súlya alapján, valamint a kettő mértani átlagolásával. Az indexek képletei a következők:

$$I_L = \frac{\sum p_1 q_0}{\sum p_0 q_0}; \quad I_P = \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1}; \quad I_F = \sqrt{I_P \cdot I_L} \quad /1/$$

ahol:

- p_1 — az 1958. évi egységár,
- p_0 — az 1957. évi egységár,
- q_1 — az 1958. évi mennyiség,
- q_0 — az 1957. évi mennyiség,
- I_L — a bázisidőszak súlyaival számított árindex,
- I_P — a beszámolási időszak súlyaival számított árindex,
- I_F — az előző két index mértani átlaga.

A teljes forgalom beszámolási és bázisidőszaki súlyaival számított árindexeit a gyakorlatban az egyes árucsoportok indexeinek (1—6) az árucsoport forgalmi értékével történt átlagolásával számítottuk ki. A harmadik árindexet pedig az előző kettő mértani átlagolásával kaptuk meg. Képletben kifejezve:

$$I_L = \frac{\sum m_i I_{Li}}{\sum m_i}; \quad I_P = \frac{\sum n_i}{\sum \frac{n_i}{I_{Pi}}}; \quad I_F = \sqrt{I_L \cdot I_P} \quad /2/$$

ahol

- m_i ($i = 1, \dots, 6$) — az egyes árucsoportok 1957. évi forgalmi értéke,
- n_i ($i = 1, \dots, 6$) — az egyes árucsoportok 1958. évi forgalmi értéke,
- I_{Li} — az i -ik árucsoportnak a bázisidőszak súlyaival számított árindexe,
- I_{Pi} — az i -ik árucsoportnak a beszámolási időszak súlyaival számított árindexe,
- I_L — a teljes forgalomnak a bázisidőszak súlyaival számított árindexe,
- I_P — a teljes forgalomnak a beszámolási időszak súlyaival számított árindexe,
- I_F — az előző két index mértani átlaga.

Az egyes árucsoportokban a reprezentáció mértéke általában eltérő, azaz a reprezentáció értékének aránya nem egyezik meg az árucsoportok forgalmi értékeinek arányával. Ezért, ha feltételezhetjük, hogy az egyes csoportindexek jól tükrözik az egész csoport árváltozásait, jobb eredményt várhatunk, ha a /2/ képleteknek megfelelően súlyozva átlagoljuk az árucsoportok indexeit, mint ha a cikkcsoportosításra való tekintet nélkül az egész kiviteli vagy behozatali forgalomra az /1/ képletek alapján számítottuk volna ki az indexeket.

A külkereskedelmi cserearánymutatókat a teljes forgalomra, a szocialista és a kapitalista országok forgalmára a megfelelő kiviteli és behozatali árindexek hányadosaként számítottuk ki a következő képlettel:

$$T = \frac{A_e}{A_i},$$

ahol

- A_e — az exportárindex (az árindexek súlyozásának megfelelően),
- A_i — az importárindex (az árindexek súlyozásának megfelelően),
- T — a megfelelő árindexek alapján számított cserearánymutató.

A cserearánymutató ezen formájánál a 100 feletti érték, illetve az index növekedése kedvező, mivel ez az exportárak növekedését, illetve az importárak csökkenését jelenti, azaz az export vásárlóerejének növekedését fejezi ki. A 100 alatti érték pedig értelemszerűen kedvezőtlen jellegű.

Az árindex számításnál felmerült módszertani problémák ismeretében vizsgáljuk meg az indexszámítás eredményét. Az indexeket kiszámítottuk a bázisidőszak (1957. év) súlyai alapján és a beszámolási időszak (1958. év) súlyai alapján, továbbá kiszámítottuk az említett indexek mértani átlagát is. A kétféle súlyozás alapján kiszámított index eltérése az összes behozatal és kivitel tekintetében egy százalék körül volt.

Az 1958. évi külkereskedelmi árindexek

Megnevezés	A behozatal	A kivitel
	indexe (százalék)	
1957. évi súlyok alapján .	94,9	99,3
1958. évi súlyok alapján .	95,6	98,8
Mértani átlag	95,2	99,0

A csoportindexeknél helyenként ennél nagyobb eltérés is jelentkezik, amit azonban az indexek mértani átlaga kiegyenlít. Az egyes csoportindexeknél kapott eredményt a következő tábla szemlélteti. (Lásd az első táblát a 497. oldalon.)

Az egyes csoportindexeket azonban csak akkor lehet helyesen értékelni, ha a reprezentáció mértékén túlmenően elemezzük a forgalom százalékos megoszlását is. Ezt elsősorban a szocialista és a tőkés országok tekintetében vizsgáljuk meg, amit indokol az árak helyenként egymástól jelentős eltérése. Mind a behozatali mind pedig a kiviteli forgalom a szocialista országok részesedése 70 százalék körül van, ami a szocialista piacokon érvényesülő áralakulás hatását elsődlegesen biztosítja a teljes áralakulásban. (Lásd a második táblát a 497. oldalon.)

1958. évi külkereskedelmi csoportindexek

Cikkesoport	Országok	Behozatal			Kivitel		
		a bázis-időszak	a beszámolási időszak	az előző indexek mértani átlaga	a bázis-időszak	a beszámolási időszak	az előző indexek mértani átlaga
		súlyai alapján számított árindex			súlyai alapján számított árindex		
		I_L	I_P	I_F	I_L	I_P	I_F
Ipari termékek	Szocialista	98,4	101,7	100,0	99,4	99,0	99,2
	Kapitalista	97,9	97,6	97,7	103,1	102,5	102,8
	Együtt	98,3	100,7	99,5	100,5	99,8	100,1
Termelési rendeltetésű nyersanyagok és félkészárúk ...	Szocialista	94,5	95,5	95,0	101,8	102,2	102,0
	Kapitalista	92,9	91,5	92,2	95,8	95,1	95,4
	Együtt	94,1	94,3	94,2	99,8	99,6	99,7
Mezőgazdasági eredetű élelmiszerek és élelmiszeripari nyersanyagok	Szocialista	96,3	91,9	94,1	96,6	93,9	95,2
	Kapitalista	90,8	95,3	93,0	96,0	97,0	96,4
	Együtt	93,8	93,4	93,6	96,3	95,4	95,8
Összesen	Szocialista	95,5	96,8	96,1	99,3	98,8	99,0
	Kapitalista	93,1	92,9	93,0	99,2	98,8	99,0
	Összesen	94,9	95,6	95,2	99,3	98,8	99,0

1958. évi külkereskedelmi árindexek és a forgalom megoszlása
1957-ben és 1958-ban

Megnevezés	Behozatali					Kiviteli				
	árindex (1957. év=100)	forgalom százalékos megoszlása		reprezentáció mértéke százalék		árindex (1957. év=100)	forgalom százalékos megoszlása		reprezentáció mértéke százalék	
		1957- ben	1958- ban	1957- ben	1958- ban		1957- ben	1958- ban	1957- ben	1958- ban
Szocialista országok	96,1	72	70	69	67	99,0	66	69	61	51
Kapitalista országok	93,0	28	30	51	53	99,0	34	31	62	62
Összesen	95,2	100	100	64	62	99,0	100	100	61	54

A továbbiakban vizsgáljuk meg az árindex alakulását a mértani átlag árindex alapján.

A külkereskedelmi forgalom árai 1958-ban 1957-hez viszonyítva kedvezően alakultak. A behozatali árak közel 5 százalékos csökkenése mellett a kiviteli árak mintegy 1 százalékkal csökkentek.

A behozatali forgalom 70 százalékát kitevő, szocialista országokkal bonyolított forgalmunk árai 4 százalékkal csökkentek, míg a kapitalista országoknál 7 százalékos árcsökkenés mutatkozik. Kiviteli forgalmunk árindexe mindkét viszonylatban azonos szinten mozgott.

A kiviteli és a behozatali árindexek alapján a cserearány is kedvezően alakult.

A cserearánymutató értéke 1958-ban

Megnevezés	Százalék
Szocialista országok	103,0
Kapitalista országok	106,4
Összesen	104,0

A külkereskedelmi cserearányok kedvező értéke mind a szocialista, mind a kapitalista viszonylatban a behozatali árak csökkenésének a következménye. Ez az egész külkereskedelmi forgalomban 1957-hez képest mintegy 225 millió devizaforint megtakarítást eredményezett, amelyből 100 millió devizaforint a szocialista és 125 millió devizaforint a kapitalista országokkal folytatott kereskedelmünkben ered.

A külkereskedelmi forgalom áraiban alapvetően az 1958. évi világpiaci áralakulás érvényesül. Az átlagos áralakuláson belül különbséget kell tenni a szocialista és a kapitalista világpiaci áralakulása között. A szocialista világpiacon ugyanis — ahol külkereskedelmi forgalmunk mintegy kétharmad része bonyolódik le — az árváltozások a kapitalista piac évközi árhullámzásait nem követik, s ezért az árak stabilabbak, mint a kapitalista világpiacon, ahol évközben is jelentősek az áringadozások.

1958-ban 1957-hez képest általában a nyersanyagok árai csökkentek, míg az ipari termékek árai megmaradtak az 1957. évi színvonalon, sőt néha kisebb áremelkedés is tapasztalható.

Az előzők alapján a behozatali és a kiviteli árindexeken belül a nyersanyagok, az ipari és a mezőgazdasági termékek árindexei eltérően alakultak.

A behozatali és a kiviteli árindexek fő árucsoportonként

Cikkesoport	Behozatali		Kiviteli	
	árindex	forgalom százalékos megoszlása 1958-ban	árindex	forgalom százalékos megoszlása 1958-ban
Ipari termékek	99,5*	23	100,1	56
Termelési rendeltetésű nyersanyagok és félkészárúk	94,2	72	99,7	22
Mezőgazdasági eredetű élelmiszerek és élelmiszeripari nyersanyagok	93,6	5	95,8	22
<i>Összesen</i>	<i>95,2</i>	<i>100</i>	<i>99,0</i>	<i>100</i>

* A reprezentáció mértéke mind a szocialista, mind a kapitalista viszonylatban itt a legkisebb; 20 százaléknál kevesebb.

A behozatali árindex kedvező alakulását a forgalom 72 százalékát kitevő termelési rendeltetésű nyersanyagok és félkészárúk közel 6 százalékos árcsökkenése határozza meg. Az áresés mértéke eltérő a szocialista és a kapitalista országoknál, mert kb. 4 százalékos árcsökkenést találhatunk az első és közel 8 százalékos csökkenést a második esetben.

Egyes nyersanyagok behozatali árindexe 1958-ban

Nyersanyag	Index: 1957. év=100
Szén	79,9
Nyersolaj	99,6
Kohókokszt	95,7
Nyersgyapot	82,7
Nyers marhabőr	95,5
Nitrogénműtrágya	105,9
Kávé	85,4

A kiviteli forgalom 22 százalékát kitevő nyersanyagok és félkészárúk árváltozását a világpiacon érvényesülő csökkenő tendencia nem befolyásolja annyira, mint a behozatali árakét, mivel a kiviteli forgalom viszonylag nagy részét képezik olyan termékek (például alumínium félkészárúk, hengereltárúk), amelyeknél nincs határozott árcsökkenés, sőt néha még bizonyos áremelkedéssel is találkozunk.

Egyes nyersanyagok és félkészárúk kiviteli árindexe

Termék	Index: 1957. év=100
Bauxit 10 modulus alatt	99,7
Timföld calcium	99,5
Alumíniumlemez	110,3

Néhány fontosabb iparcikk kiviteli árindexe

Termék	Index: 1957. év=100
Esztergagépek	103,8
Marógépek	104,8
Ikarusz autóbuszok	101,1
Tehergépkocsik	96,9
Rádióműsorvevő készülékek	103,8
Izzólámpák	99,7

Az élelmiszerek és élelmiszeripari nyersanyagok kiviteli árai 2 százalékkal kisebb mértékben csökkentek, mint a behozatali árak. A behozatal és a kivitel között jelentkező 2 százalékos kedvező árváltozás részben az eltérő áruszerkezet, részben pedig az egyes termékek (például gyümölcsök, tojás stb.) idényárai jobb kihasználásának következménye.

Néhány fontosabb élelmiszercikk kiviteli árindexe

Élelmiszer	Index: 1957. év=100
Vágósértés	93,6
Tejtermékek	85,1
Téliszalámi	96,7

A beszámolási és a bázisidőszak súlyai alapján számított árindexek között lényeges eltérés nem volt. Említést érdemel a behozatalban a demokratikus és a tőkés viszonylaton belül az élelmiszereknél jelentkező mintegy 5 százalékos eltérés, ami az 1957. év (az ellenforradalom utáni év) viszonyainak tulajdonítható. Ugyanis 1957-ben a különféle élelmiszerek behozatalát erősen növelni kellett, míg 1958-ban ilyen mértékű élelmiszerbehozatalra nem volt szükség.

A külkereskedelmi árindexszámítás eddigi eredményeivel nem lehetünk elégedettek. Két tekintetben kell továbbfejleszteni az indexszámítás módszerét. Először gondoskodni kell részletesebb áru és területi struktúrát kifejező részindexek számításának lehetőségeiről. Ezzel függ össze a másik feladat: biztosítani kell a mélyebben részletezett cikkcsoportok megfigyelését, vagyis a lehetőség szerint egyedi árucikkeket kell megfigyelni, hogy árindexet és ne átlagárindexet kapjunk eredményül; másképpen megfogalmazva: az árindex csak árváltozásokat fejezzen ki, és abban struktúraváltozás miatti eltérés ne legyen. Az egyedi cikkek kiválasztásában azonban már a módszer korlátai is jelentkeznek. Nincs mindig lehetőség egyedi cikkek árváltozásait megállapítani, egyrészt túlzottan sok munkával járna az adatok kiszámítása, másrészt pedig a reprezentáció mértéke annyira csökkenhetne, hogy nem képviselné megfelelően a szobanforgó árucsoport árváltozásait. Újabb vizsgálatok alapján meg kell találni azt a helyes mértéket, amely mellett az árustruktúra változása nem befolyásolja az árváltozásokat.

Az árindexszámítás, a cserearány-számítás tökéletesítésén túlmenően a rendelkezésre álló adatok felhasználásával, ha szükséges új adatok begyűjtésével lehetőséget kell nyújtani a külkereskedelem gazdaságossági számításainak továbbfejlesztéséhez, a külkereskedelem hatékonysági számításainak elősegítéséhez. E cikk, ha néha túl vázlatosan is, a külkereskedelem hatékonyságára és gazdaságosságára vonatkozó módszerek kialakítását kívánta elősegíteni, s ha új gondolatokat ébreszt és vitát kelt, feladatát máris teljesítette.

MÉSZAROS ISTVÁN:

TÖRTÉNETI STATISZTIKAI FORRÁSOK A TÖRÖK HÓDOLTSÁG KORÁBÓL

A mohácsi katasztrófát követő időszakban az ország három részre szakadása folytán hazánk területének tekintélyes része török uralom alá került. A megszállt országrész uralkodó osztálya — a papság és a köznemeség egy töredékének kivételével — Erdélybe vagy császári területre költözött. A jobbágy- és zsellérség, valamint a csekélyszámú iparos- és kereskedőréteg lakóhelyén maradt, a 150 éves török rabság korában azonban a magyar lakosság igen jelentékeny része elpusztult. A falvak százai tüntek el az ország térképéről, melyeknek lakosai részben a harcok során vesztették életüket, részben fogságba kerültek vagy a városokba menekültek. Átalakultak az országrész korábbi települési formái. Az új határok hosszú fejlődés során kialakult tájegységeket bomlasztottak fel, amelyek helyén a 150 éves török rabság következtében pusztaság maradt, vagy egészen más jellegű és kiterjedésű egység keletkezett. Városok, amelyek fontosságukat a magyar nemesi közigazgatás vagy a keresztény vallás valamilyen intézményétől kapták — például vármegyei vagy püspöki székhelyek —, jelentéktelen helyekké zsugorodtak. Ilyen sors érte például Pécs és Vác városokat. Más, korábban kevésbé jelentős helyek viszont a török védelmi vagy közigazgatási rendszerben kulcshelyzetet nyertek. Ezek a változások a népesség egy részének átköltözését, sőt nemegyszer átköltöztetését tették szükségessé. A meghódolt országrész népesedési viszonyait azonban mindennél jobban módosította a végleges uralomra berendezkedő oszmán államrendszer katonai, közigazgatási és egyházi szervezetének személyzete, valamint az önként bevándorló kereskedő- és kézművesnép. Ez a részben török, részben különböző balkáni népcsoportból eredő tömeg százezrekre menő számban lepte el az új tartományt. Mindezeknek a változásoknak nyomkövetésére a korabeli hézagos magyar és nyugati leíró forrásokon kívül két török forráscsoport áll rendelkezésünkre, mégpedig a török hivatalos összeírások anyaga és a török földrajzi és útleíró irodalom. Alábbi dolgozat célja a két forráscsoport történet-statisztikai vonatkozásainak vázlatos ismertetése.

A hűbériség magasabb fejlődési fokán álló birodalmak gazdálkodási rendszere az állami bevételek törzésainak viszonylag pontos és részletes nyilvántartását kívánta meg. Így volt ez az oszmán világbirodalom esetében is. Amikor a hadsereg egy-egy új területet meghódított, a közigazgatási szervezet azonnal megkezdte annak gazdasági hasznosítását is. Ennek az első lépés a birtokba vett terület vagyontárgyainak és jövedelemforrásainak pontos számbavétele volt. A részletes leltárak elkészülése után következett a jövedelmek és vagyontárgyak felosztása. Mivel ebben a korban a földbirtok szolgáltatta a jövedelmek túlnyomó részét, ennek számbavétele és nyilvántartása igen pontosan történt.

A mohamedán jog értelmében a föld általában az állam tulajdona, amelyből csak kis rész engedhető át egyéni vagy közületi kötetlen tulajdonba. Ennek megfelelően a meghódított terület termőföldjét, illetőleg annak állami (királyi), egyházi vagy nemesi tulajdonban levő részét a török kincstár vette tulajdonba. A török kincstár azután a föld egy részét — elsősorban az addig is egy birtokot képező, nagyobb, berendezett mezőgazdasági üzemeket — elsőrendű állami célokra, például nagyobb helyőrségek vagy átvonuló seregek élelmiszer- és takarmányellátására megtartotta, és azt vagy saját kezelésében vezette vagy bérbeadta.

A földvagyon másik részét a kincstár — tulajdonjogának fenntartása mellett — javadalombirtokként szétosztotta. Ezeknek jövedelme helyettesítette a különböző rendű és rangú katonák és tisztviselők zsoldját, illetőleg fizetését. A javadalombirtok nagysága a javadalmasok sokfélesége miatt nagyon különböző volt. Általában három főcsoportját szokás megkülönböztetni, mégpedig az ún. „hász-“, „ziamet-“ és „tímár-“ birtokot.¹

A hász-birtok szolgálta a hadsereg magasabb parancsnoki állásaiban és a közigazgatás magasabb méltóságáiban levők javadalmát.

A ziamet-birtok a hadsereg közép és alsó beosztású tisztjeinek és a hasonló állású közigazgatási tisztviselők javadalombirtokát képezte.

A tímár-birtok a hadsereg altisztjeinek és harcban kitűnt közembereinek javadalmozására szolgált. Ezeknek egy része, az ún. „mülk tímár“ örökölhető volt.

A javadalmasok személyében történő igen gyakori változás, a földbirtok állandó — folyamatos — nyilvántartását tette szükségessé. Ezt a nyilvántartást az ún. defterdári hivatal vezette. Működése kétirányú volt, mégpedig a földesúri jogban fennálló helyzet és az adózás nyilvántartása. Az adományozott birtok ugyanis kétféle célt szolgált. Egyrészt zsoldot, illetőleg fizetést helyettesített, másrészt adóalapot képviselt. Az adományozáskor megállapították a birtok átlagos jövedelmét, amelynek egy részét — de mindig meghatározott összeget —, a birtokos a birtokot művelő jobbágyoktól — török elnevezésük „rája“ — évenként beszedhetett. A jövedelem fennmaradó részének egy hányadát a kincstár szedte be a rájától adó címen. A birtoklás és az adózás egymástól független nyilvántartását általában két defterdári hivatal végezte. A földesúri jog nyilvántartása az ún. „tímár defterdári“, a földbirtok defterdár feladata volt. Funkciója lényegében a mai telekkönyv vezetésének felelt meg. Minden — bármilyen címen adományozott — birtokot és a birtokosra vonatkozó adatot nyilvántartott, hogy üresedés — például halálozás — esetén a birtok azonnal újra adomá-

¹ A birtokviszonyokra vonatkozó megállapításokat Fekete Lajos: Török birtokrendszer a hódolt Magyarországon c. tanulmányából (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1940.) vettük.

nyozható legyen. Nem avatkozott azonban abba, hogy a birtokos hogyan hajtja be jobbágyain az adománylevelben feltüntetett összeget.

A rájan benajtandó adót viszont a pénzügyi defterdár a „mal defterdári” tartotta nyílván. A pénzügyi defterdari hivatal szervezete megfelelt a birodalom területi szervezetének. Elén az istambuli pénzügyi hivatal — defterháné — állott, amelynek az egyes kormányzóságok defterdárjai közvetlenül voltak alárendelve. Az évenkénti összeírást a kormányzóság összeíró közegei — az eminek — a helyszínen gyűjtötték össze. Ezekből azután a kormányzóság székhelyén kerületenkénti összefüggő lajstrom — tahrír — készült. A kormányzósághoz tartozó kerületek tahrírjait végül egyetlen lajstromba, az ún. defterbe foglalták. Ennek egy példánya Istanbulba került, másolata a kormányzóságon maradt, hogy a következő évi adókiivetés alapjául szolgáljon. Ilyen formán — az idők során — az egyes kormányzóságok lajstromaiból, mind Istanbulban, mind pedig a kormányzóság székhelyén egész sorozatok gyűltek össze, amelyek azonban — mint-hogy egy-két év alatt értéküket veszítették — nem sok megbecsülésben részesültek. Egy részük ennek ellenére fennmaradt, és — mint az alábbiakban látni fogjuk — a történeti statisztika egyik legértékesebb — bár csak nagy és különleges felkészültséget kívánó elsődleges feltárómunka után használható — forrásanyagát alkotják.

A fent elmondottak ismeretében áttérhetünk a magyar vonatkozású iratanyag ismertetésére. Mindössze annyit kell még megemlítenünk, hogy a budai vilajet iratraktárában hányódó összeírási anyag egy része ostromok és tüzek martaléka lett, egy része pedig 1686-ban a Budát visszafoglaló csapatok kezére került, és ma Európa legkülönbözőbb könyvtárainak kéziratállományában szerepel. Az Istanbulba küldött példányok egy része is az idők folyamán megsemmisült, de fennmaradt hányada — éppen úgy, mint az Európában fellelhető kötetek — modern feldolgozásra alkalmas anyagot tartalmaznak.

Történészeink figyelme a XIX. század vége felé fordult első ízben a török kéziratok anyag felé. Ekkor jelent meg az Európában fellelhető anyag egy részének magyar nyelvű fordítása,² amelyet a korabeli történész közvélemény nagy elismeréssel fogadott. A XX. század elején került elő és jelent meg magyar nyelven a legnevezetesebb török földrajzi írónak, *Evlia Cselebinék* magyarországi utazásáról szóló munkája, amelyet a későbbi évtizedekben néhány további — kincstári összeírásokkal foglalkozó — magyar nyelvű munka követett. Ez utóbbiak — az egy ideig török levéltári szolgálatban álló *Fekete Lajos* Kossuth-díjas tudós munkái — teremtettek iskolát a török kéziratok forrásanyag jövőbeli feldolgozása számára. A következőkben két modern feldolgozású kincstári összeírást és *Evlia Cselebi* útleírását fogjuk ismertetni.

Fekete Lajos: „A törökkori Vác egy XVI. századi összeírás alapján”³ című művében olyan török deftert dolgozott fel, amely az általános gyakorlattól eltérően nem egy közigazgatási terület valamennyi adóalapját tünteti fel, hanem csak néhány város házait foglalja össze, de ezekről a szokásosnál lényegesen kimerítőbb feljegyzéseket tartalmaz. A kézirat — amelyhez hasonlót sem az európai, sem a törökországi gyűjtemények nem tartalmaznak — a bécsi Konsular-Akadémie könyvtárának tulajdona.

² A magyarországi török kincstári defterek. Fordította: *Lászlófalvi Veltcs Antal*, sajtó alá rendezte: *Kammerer Ernő*, I–II. Budapest. 1886. és 1890.

³ Budapest, 1942.

Az összeírás készítőjének az volt a terve, hogy öt magyar város: Vác, Visegrád, Nógrád, Drégely és Esztergom házairól készít hivatalos ki-mutatást. Tervének megfelelő munkát azonban csak Vác és Drégely eseté-ben végzett, a többi helyekről csak a háztulajdonosok névsorát állította össze. A munka keletkezésének ideje az 1570. és 1580. évek közé tehető.

A leírás megnevezi a ház tulajdonosának nevét — a törököknél szol-gálati állását vagy foglalkozását is — a korábbi tulajdonosokat és a birtok-lás jogcímét, például vétel, öröklés stb. Azután leírja a házat, mégpedig, hogy falazata miből épült, mivel van fedve, hány helyiségből áll, kik a szomszédai, vagy mi határolja, és néhány esetben megadja a ház telkének hosszát és szélességét is. Például „Jakub aga, a váci erőd parancsnokának háza. Emeletes kőház. Az emeleten egy nyitott tetejű, a földszinten egy boltozatos szoba, pince, továbbá egy, a várfalhoz támaszkodó, sövényből épült szoba, tűzifa elhelyezésére szolgáló kis hellyel. Szomszédai egy-egy oldalról: Eljasz, Ali szer-topi, a várfal és az út. Pusztá elhagyott romból javította ki, hogy lakható legyen. Mivel a ház helyét a kincstártól meg kellett vásárolnia, 200 akcét fizetett érte. Erről feljegyzés készült és elismer-vény állíttatott ki.” Magyar háztulajdonos esetében is hasonlóan pontos a le-írás: „Mészáros Lőrinc háza. Sövényből épült öt szoba, konyhakerttel és udvarral. Szomszédai egy-egy oldalról: Pataki György, Istóber Lőrinc és két oldalon az út. Azelőtt Kovács András háza volt, aki azt gyermekeire hagyta, ezek eladták Tisza Sebestyénnek, ez viszont Major Boldizsárnak, ez utóbbi pedig a fent nevezettnek adta el. Feljegyeztetett, hogy most az ő tulajdona, s erről írat állíttatott ki.”

A pontosságra való törekvés, amely mind a korrekt helymegjelölés, mind pedig a birtoklás jogcímének visszamenőleges rögzítésében megnyil-vánul, jól kialakult gyakorlatra és az írásbeliségnek mind a hatóságok, mind pedig a magánosok részéről fennálló tekintélyére vall.

Az összeírás topográfiaailag a települési formát követi, és 11 telepegy-ség — mahalle — szerint csoportosítva 374 házat vesz számba. Ezeknek mahallék, valamint azon belül a tulajdonosok vallása szerinti csoportosítását a feljegyzések lehetővé tették.

1. tábla

Vác város házai, telepegységek és a háztulajdonosok vallása szerint
(Egy 1570 és 1580 között készült összeírás adatai)

A telepegység (mahalle) megnevezése	Házak száma	A háztulajdonosok közül		
		mohamedán	nyugati keresztény	görögkeleti
Vár	36	36	—	—
Zsidó utca	6	3	3	—
Nagy utca	99	17	82	—
Kosdi utca	34	21	11	2
Kis utca	10	1	8	1
Kaszim bej mecset ..	54	53	1	—
Piac	15	7	8	—
Hasszán vojvoda mecset	49	47	2	—
Martalóc	14	4	—	10
Sáros utca	36	—	36	—
Lökös utca.....	21	—	21	—
<i>Összesen</i>	<i>374</i>	<i>189</i>	<i>172</i>	<i>13</i>

Az 1. tábla elsősorban azt bizonyítja, hogy az összeírás idején a háztulajdon fele-fele arányban oszlott meg az őslakók és a betelepített hódítók között. Megállapíthatjuk azonban azt is, hogy a magyar és a török lakosság egymástól településileg nem zárkózott el. A tizenegy település közül nyolcban különböző arányokban ugyan, de egymás mellett lakott a keresztény és a mohamedán. Még érdekesebb képet ad a különböző nagyságú házaknak a török és magyar háztulajdonosok szerint mutatkozó megoszlása.

Vác város különböző nagyságú házainak megoszlása
a tulajdonos vallása szerint

2. tábla

A tulajdonos vallása	Az						
	1	2	3	4	5	6	7 vagy több
	szobás házak megoszlása (százalék)						
Keresztény ...	26	40	74	91	84	92	83
Mohamedán ...	74	60	26	9	16	8	17
<i>Együtt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

A nagyobb, tágasabb házakban tehát a keresztény lakosság lakott, amit a feldolgozás szerzője azzal indokol meg, hogy az új települők közül önkényesen senki házat nem foglalhatott. „Először az egykori magyar kincstári és keresztény egyházi épületek kerültek, gazdátlanra válva, új települő magánosok kezére, mégpedig a kincstáron keresztül, vásárlás jogán, amennyiben a török kincstár az említett módon tulajdonába került ingatlanokat saját híveinek eladta. Ez lett a sorsa a 36 várbeli háznak, amelyek a királyok korában kincstári és keresztény egyházi épületek voltak, továbbá a váron kívül fekvő mintegy 50 háznak, amelyek azelőtt szintén papok házai voltak... Az emeletre épült 19 ház közül 16, a legalább részben kőből épült mintegy 90 ház közül 52 összeírásunk korában még őslakosok tulajdona volt... Az őslakosok tehát a szilárdabb építésű rangosabb házakat még az újszerű, ki nem tapasztalt és előnytelen gazdasági viszonyok között is tartani tudták; a legtöbb mohamedán viszont pusztán helyen vagy romokon összetakolt sövényfalú viskóban, csak szállásban húzta meg magát, nagyobb ház birtokára nem törekedett, erre sem pénze, sem igénye nem volt, kivéve talán a rangbeli embereket...” Ez a néhány idézett hely meggyőzhet bennünket arról, hogy a megfelelő részletességű forrás a legyszerűbb statisztikai feldolgozás után is milyen fontos társadalmi-gazdasági következtetések levonására alkalmas adatanyaghoz juttatja a történészt.

A háztulajdonosok foglalkozását sajnos nem minden esetben tüntette fel az összeíró, illetőleg csak a mohamedánokra vonatkozóan látszik teljesnek. Ennek ellenére a város életére a hiányos adatok is vetnek némi fényt. Ezek szerint „... találunk a városban öt borbélyt (azaz felcsert, közülük három nyugati keresztény), három kovácsot (egyikük mohamedán), egy-egy kardművest, nyergest, csizmadiát, szappanost, boltost (ezek mohamedánok), négy mészáros (kettő közülük mohamedán), négy hajóst, három révészt és egy fürdőst (ezek mohamedánok), három mohamedán szabót, egy-egy szűcsöt, vargát és ötvöst (ezek keresztények voltak)”. Ezeket **kívül**

szerepel még a polgári keresztény háztulajdonosok között két diák, két bíró és egy pap is. A diák elnevezés ebben a korban az írástudás megjelölésére szolgált. A két diák és a két bíró képviselhette a valamilyen formában meghagyott városi önkormányzat vezetőségét, míg a pap valószínűleg a piac téren álló Szent Mihály templom lelkésze lehetett, amelynek birtokjogát a keresztény lakosság az ún. tapú-adó lefizetésével megváltotta.

Nagyon érdekes eredményre vezethetne, ha a fentiekben röviden ismertetett török házösszeírást valamely hozzá hasonló célú, korban közelálló magyar összeírással hasonlíthatnánk össze. Sajnos ennek lehetősége nem áll fenn, mert még a legkevesebbet szenvedett északnyugati városaink írástáraiban sem találunk ilyen természetű összeírásra példát. De nemcsak hazai eredetű analógia nélkül való ez a defter, hanem eddig török megfelelője sem ismeretes. Feltehető azonban, hogy létrejötte nem pusztán véletlen, hanem a korabeli török közigazgatás szükséglete teremtette meg. Ezt a feltevést alátámasztja az a tény, hogy a török kormányzati rendszer egyik legjellemzőbb vonása — ebben a korban — az egységesség volt. „A kormányzat, közigazgatás, pénzügyigazgatás, igazságszolgáltatás minden egyes mozzanata évszázados gyakorlat alapján kialakult formákhoz igazodott, amelyekhez aprólékos pontossággal ragaszkodtak. Lehetetlen el nem ismerünk, hogy a török igazgatás e tekintetben magasan fölötte állott nemcsak a magyarnak, hanem a nyugat-európainak is. A török birodalomban nem lehetett valaki tisztviselő anélkül, hogy a szükséges szakismeretekkel ne rendelkezett, pályájára hívatásszerűen ne készült volna. A budai pasák például a galatai vagy drinápolyi szerájban sajátították el a katonai ismereteket, a kormányzat tudományát pedig a legmagasabb szerájban, az isztanbuli szultáni udvarban tanulták. De az alacsonyabb rangú tisztviselők is mind elvégezték az azonos módszerek szerint oktató szerájok valamelyikét.”⁴

*

A következőkben egy olyan összeírás ismertetésére térünk ki, amelyet a hasonló célú korabeli magyar gyakorlattal összehasonlíthatunk. Ez az adóösszeírás — amint azt már fent jeleztük — az 1570. évből maradt fenn és egy teljes közigazgatási kerületre, az esztergomi szandzsákra vonatkozik.⁵

Az esztergomi szandzsák a tárgyalt összeírás idején több megyére kiterjedő, 470 települést (várost, falut és pusztát) magába foglaló közigazgatási egység volt. Felölelte Esztergom és Bars megye egész területét, Hont megye nyugati, Nyitra megye déli és Komárom megye északi részét, valamint Pilis megye néhány helységét. A defter első oldalán a következő — hagyományos — szöveg áll: „Az ami itt írva van, a Szultán Ő Felségének, az Irgalmas Isten Helytartójának, az Idők Urának, a Biztonság és Nyugalom Zászlai Kitűzőjének, Szelim szultánnak és kánnak, Szulejmán szultán és kán fiának parancsára — a Felséges Isten nyújtsa ki az ő helytartóságát az idők végéig — a szegény és fogyatkozásairól közismert Ferhádnak, Abdullah fiának emírsége idején, Dervis zaim tollával, a kilencszázhetvennyolcadik⁶ esztendőben íratott”. A második oldalon a szultán neve áll — a szokásos módon ecsettel festve —: „Szelim Szulejmán szultán fia, mindig

⁴ Lásd: *Ember Győző*: Az újkori magyar közigazgatás története. Budapest. 1946. 597. old.

⁵ Teljes terjedelmében l. *Fekete Lajos*: Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása. Budapest. 1943.

⁶ Keresztény idősámítás szerint 1570. június 5. és 1571. május 21. közötti idő.

győzedelmes". A harmadik oldalon — előírás szerint — az illető szandzsák „törvénykönyve”, az ún. kánun következik, amely nem egyéb, mint a szandzsákra vonatkozó, érvényben levő közigazgatási — elsősorban pénzügyi — rendeletek gyűjteménye. Ez a rész a szóbanforgó defterből hiányzik, de egy más forrásból pótolható volt. Általában az adó-, vám- és vásárpénzek kulcsainak mértékére vonatkozik. A kánun után a defterek fel szokták tüntetni a szandzsák területén levő nagyobb hász birtokokat — kezdvén a szultán birtokával — és azok jövedelmét, majd megadják a hász-, ziamet- és timár-birtokok számát. Ezek az adatok csak általános tájékoztatás célját szolgálják, az adóösszeírásnak nem szerves részei. A tulajdonképpeni adóösszeírás településenként a következő adatokat tartalmazza: a helység megnevezése, a település jellege, a helységben lakó felnőtt férfiak névszerinti felsorolása, a házak száma, a kirótt adó összege és végül — de nem minden esetben — az adótételek felsorolása.

A település jellegére nézve az összeírások három kategóriát használnak, mégpedig a város, a falu és a puszta fogalmát. A város fogalma a török szóhasználatban fejlettebb gazdasági életű, általában vásártartási joggal és némi közigazgatással rendelkező település. A falu a legkisebb lakott hely, a puszta viszont lakatlan, valamely faluhoz vagy városhoz tartozó megművelt területet jelent.

A helység megnevezése és jellegének feltüntetése után következik a helységben lakó férfiak felsorolása. Ennek a felsorolásnak látszólag semmiféle gyakorlati jelentősége nincsen; a valóságban azonban, különösen a birodalom határvidékén a defter egyik legfontosabb részét képezi. A török jogi felfogás szerint ugyanis, akinek a neve benne van a defterben, az török alattvaló, illetőleg annak lakóhelye a birodalom szerves része. Éppen ezért a határvidék tisztviselői igyekeztek a két birodalom állandóan hullámzó határán fekvő községek népét — ígéretessel és fenyegetéssel egyaránt — rábírní arra, hogy valami jelképesnek tekintett alacsony összegű adó fizetését vállalják. Ha valamelyik — szorongatott helyzetben levő — falu az adófizetést vállalta — meghódolt —, akkor „bekerült a török birodalom defterébe” és férfilakosainak névsora még a birodalom fővárosában is nyilván lett tartva. Ezekkel a falvakkal kapcsolatban a török politika — államközi tárgyalásokon — arra törekedett, hogy a magyar királyság lemondjon róluk. Ez a körülmény magyarázza meg azt, hogy más — felfogásunk szerint fontosabb — részlet mellőzésével, miért ragaszkodott a török adóigazgatás a lakosság névsorának rögzítéséhez.

A férfilakosság névsora után a házak számának megjelölése következik, majd a helységre kivetett adó összege, végül az egyes adótételek felsorolása. Vegyük például a defterben szereplő egyik várostra, Zselizre vonatkozó feljegyzést.

Zseliz, város

(Következik 287 felnőtt férfi nevének felsorolása.)

Házak száma 70

A jövedelem: 20 791

Kapu: 80	4 000
Búza: 835 kejl	10 020 penz
Kevert: 625 kejl	3 750 penz
Lencse és (borsó?)	60

Erdő- és legelőhasználati adó	1 400
Méhkas-tized	250
Sertés-adó	300
Hagyma-tized	100
Káposzta- és kender-tized	60
Menyasszony- és hordó-adó	430
Kincstári rét jövedelme	200
Szencsi Tomás malma, egy kerekű, adója	50
Nijábet	171

Fenti adókimutatás megértéséhez az alábbiak ismerete szükséges. A házak és a kapuk száma általában megegyezik, azonban néhány esetben a kapuk száma magasabb. Minthogy az adóegység a kapu, valószínű, hogy a nagyobb — több lakóval bíró — házakat becsülték egynél több kapura. Az adót mindig pénzben kellett fizetni, de a szemestermények tizedét mindig mennyiségileg is feljegyezték. A kejl török mértékegység, amely 22—28 kilogrammnak felelt meg. A kevert néven említett gabonanemű a napjainkban is ismert kétszeresnek (együtt vetett búza és rozs) felel meg. A menyasszony-adó a keresztények házasságának engedélyezése utáni illeték, a hordó-adót a gazdálkodók tulajdonában levő boroshordó-készlet után szedték, míg a „nijábet” címen említett összeg bírság- és büntetéspénzt jelent. A feltüntetett pénzegység a „penz” a török akcse nevű váltópénz egyik elnevezési formája. Értékét leginkább vásárlóerejének ismertetésével érzékelhetjük. Egy-egy sertés vagy méhcsalád értéke 20, egy bárányé 15, egy kocsi szénáé pedig 10—20 akcse volt.

Meg kell jegyeznünk, hogy a példaként felhozott adóösszesítés nem tartalmazza valamennyi adónemet. Nem fordul elő benne például a gyümölcs-, must- és bárány-tized, mivel ezek a termelési ágak a kiragadott város gazdálkodásában nem játszottak jelentős szerepet. A tábla adataiból — minthogy az egyes terményfajták egységárát ismerjük — pontosan meg tudjuk határozni a mennyiségben fel nem tüntetett tételek volumenét is. Egyébként az adózás súlya — éppen úgy mint a termelésé — a gabonaneműeken és a boron nyugodott. Zseliz város esetében is megállapíthatjuk, hogy ha az adó összegéből a kapuadót levonjuk, a maradéknak több, mint nyolcvan százalékát teszi ki a gabonatized értéke. Olyan vidéken, ahol a gabonatermelésen kívül a bortermelés is divik, a gabona- és must-tized értéke az adó kilencven százalékát is kiteszi.

Az elmondottak után az a kérdés merül fel, hogy egy ilyen defter anyagának statisztikai feldolgozása révén milyen problémák megvilágítása válnék lehetővé. A kérdés rövid megválaszolása céljából néhány falu (város) adatait összefoglaltuk az alábbi két táblában. Hangsúlyozzuk azonban, hogy ez a két tábla megközelítőleg sem meríti ki a feldolgozás valamennyi lehetőségét. (Lásd a 3. és a 4. táblát.)

A 3. tábla első rovatába a megnevezett község búza és kétszeres termését állítottuk be, a defterben feltüntetett tizedből teljes termelt mennyiségre, illetőleg azt mai mértékegységre (1 kejl = 0,25 q) átszámítva. A további két rovatba a termelt mennyiségnek egy házra és egy felnőtt férfira jutó hányada került.

A községenként termelt gabonamennyiség sok vagy kevés voltát a szükséglethez való viszonyítás nélkül értékelni nem tudjuk. Az egy házra

és az egy felnőtt férfira számított mennyiség adataiból — bizonyos megfontolások után — értékes tájékoztatást nyerhetünk. Ha ugyanis a ház fogalmából a jobbágygazdaság fogalmára következtetünk, akkor megközelíthetjük a gazdaságonként termelt gabona mennyiségét. Minthogy a házak és a felnőtt férfinéesség számának összevetésével arra az eredményre jutunk, hogy egy házra átlagosan 2,6—2,8 felnőtt férfi jut, feltételezhetjük, hogy az összeírásban szereplő ház nem egy, hanem körülbelül két jobbágygazdaságot jelent. Ilyen feltételezés mellett tehát a táblában egy házra jutó gabonatermés fele jelenti az egy gazdaságra jutó átlagos termést. Az egy felnőtt férfira jutó mennyiség adataiból az egy családra jutó gabonamennyiségre következtethetünk. A családok számát a felnőtt férfiak számánál valamivel alacsonyabbra becsülhetjük.

3. tábla

Néhány város gabonatermelési adatai az esztergomi szandzsákról készített 1570. évi defterben

Város	A termelt gabona mennyisége (mázsa)	Ebből:	
		egy házra	egy felnőtt férfira
		jutott	
Nagy Muzsla	1813	30	19
Pozla	725	73	21
Nagy Győröd	1090	109	40
Bátor Kesző	2375	33	12
Zseliz	3650	61	13
Varsány	700	116	33
Födémes	543	91	23
Nagyod	500	36	13
Csata	600	50	12
Sági Prépost Liánd*	175	38	13
Cseke	645	43	9
Farnad	1875	49	17
Kisölvéd	563	56	13

* Mai településsel nem azonosítható.

Ez a mennyiség — a vetőmag és a földesúri, valamint az adóterhek levonása után — egy-egy család fogyasztására rendelkezésre álló gabonaműt jelenti. Például: Nagy Győröd faluban egy felnőtt férfira jut 40 mázsa gabona. Ha egy-egy családban 1,2 felnőtt férfit tételezünk fel, akkor egy családra 48 mázsa jut. Ennek egy tizede adó és mintegy két tizede a földesurat illeti, levonandó tehát — kereken — 15 mázsa, továbbá vetőmag fejében az egész termés 20 százaléka, vagyis kereken 10 mázsa. A 48 mázsa gabonatermésből tehát a parasztcsaládnak 23 mázsa áll fogyasztási célra rendelkezésre. Tekintettel arra, hogy ebben a korban a gabonaműeknek az élelmezésben szinte döntő szerepük volt, ez az adat az élelmezési színvonal általános és területenkénti jellemzésére meglehetősen használható támpontot ad.

Másirányú, de nem kevésbé érdekes következtetéseket enged meg a 4. tábla adatanyaga.

4. tábla

Néhány város gabona- és musttermelésének értéke az esztergomi szandzsákról készített 1570. évi defterben

Város	A termelt gabona és must értéke (akcse)	Ebből:	
		egy házra	egy felnőtt férfira
		jutott	
Nagy Muzsla	81 300	1360	855
Pozla	39 600	3960	1131
Nagy Győröd	32 160	3220	1191
Bátor Kesző	144 000	1920	742
Zseliz	137 700	2280	480
Varsány	51 300	8550	2424
Födémes	19 260	3210	803
Nagyod	21 000	2500	525
Csata	28 600	2380	584
Sági Prépost Liánd	6 900	1380	534
Cseke	50 220	3350	670
Farnad	108 000	2840	964
Kisölvéd	35 500	3550	845

A gabona- és bortermés — amint arra a fentiekben rámutattunk — ebben a korban a jobbágygazdaságok termelésének mintegy 80—90 százalékat tette ki. A 4. tábla adatait eszerint úgy tekinthetjük, mint a jobbágygazdaságok nettó termelési értékét, feltételezve, hogy a hiányzó 10—20 százalék a termelésre fordított kiadást — vetőmagot, takarmányt — jelenti. Az egy gazdaságra, illetőleg egy felnőtt férfira jutó termelési érték azért jelent fontos mutatószámot, mert ennek ismeretében megkísérélhetjük annak becslését, hogy egy-egy török javadalombirtok jövedelme a magyar jobbágyosság milyen mértékű kizsákmányolását jelentette.

Az előzőkből tudjuk, hogy a ziamet- és tímár-birtokok adományozó levele megjelölte azt az összeget, amelyet a birtokos rájáitól évenként beszedhetett. Jelenlegi ismereteink szerint évi 20 000 akcse jövedelem jelentette a tímár-birtok felső és a ziamet-birtok alsó jövedelmi határát.⁷ Ebből kiindulva egy tímár-birtok jövedelmét évi 10 000, egy ziametét pedig évi 30 000 akcse összegnek tételezzük fel. Ha most már valamely vidék mezőgazdasági termelésének értékéből évi 1000 akcse jut egy felnőtt férfira, akkor egy átlagos tímár-birtok 10, egy ziamet pedig 30 férfi munkaerő által termelt jószág értékét sajátította ki. Ebből következtethetünk arra is, hogy a javadalombirtokok száma nagyságrendileg mekkora lehetett. Az esztergomi szandzsák házainak száma a szóbanforgó defter adatai szerint 4206 volt. Az egy házra jutó férfinépességet 2,6-nek véve kerekén 10 900 felnőtt férfilakos — illetőleg jobbágy — élt a szandzsák területén. Ha egy tímár-birtok jövedelmét 30 férfi munkaereje állította elő, akkor a fenti jobbágylétszám 363 birtokost tudott eltartani. Nagyjából hasonló eredményre jutunk, ha a szandzsák évi adójövedelméből indulunk ki. Ennek összege 1 648 000 akcsét tett ki, amelynek mintegy 80 százaléka

⁷ Fekete Lajos: Török birtokrendszer a hódolt Magyarországon. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 1940. 9. old.

— 1 318 000 akcse — származott a mezőgazdasági termelésből. Ennek az összegnek tizszerese — 13 180 000 akcse — volt a teljes termelési érték. Ha feltételezzük, hogy ennek az összegnek 30 százalékát vette igénybe a földesúr, akkor — 10 000 akcse átlagos jövedelmet számítva — 395 tímár-birtokos lehetett a szandzsák területén. A valóságban ennél kevesebb volt a birtokosok száma, mert a termelt értéken — illetőleg annak a kisajátított hányadán — nemcsak az átlagosan 10 000 akcse jövedelemmel számításvett tímár-birtok, hanem néhány nagyjövedelmű ziamet-birtok is osztozott.

Meg kell jegyeznünk, hogy ezek a számítások megközelítő pontosságúaknak sem tekinthetők, mert mindössze néhány község adataiból indultak ki; és csak a forrásanyagban rejlő lehetőségek egyikére-másikára óhajtottak rámutatni. Egyébként is az ilyen — vagy hasonló — anyag feldolgozása nem nélkülözheti a korabeli társadalmi-gazdasági körülmények legaprólékosabb ismeretét.

A török defterek történeti statisztikai értékének megállapításához a bennükfoglalt adatanyagon kívül feltétlenül szükségesnek véljük annak bemutatását is, hogy milyen volt a korabeli magyar összeírási gyakorlat, illetőleg arról milyen adatanyag maradt fenn.

Az előzőkben idéztük Ember Győző megállapítását, amely szerint a török államigazgatás bizonyos vonatkozásaiban felette állott a magyarnak. Ezt a megállapítást a XVI. században hazánkban követett adóösszeírási módszer is igazolja. Az ebből a korból — töredékesen — fennmaradt összeírások ugyanis a magyar adórendszer alapját képező porták számán kívül, mindössze az adózók és nem adózók számbavételére terjedtek ki, és így a török összeírásokat — részletesség, pontosság tekintetében — meg sem közelíthetik. Más a helyzet az egyházi összeírások tekintetében. Ezek egy része névszerint tartalmazza a tizedszolgáltatásra kötelezetteket és a tized mennyiségét. Legjobb példa erre az 1524-ből fennmaradt Csongrád, Bács és Bodrog megyei tizedlajstrom, amelyben névszerint fel van tüntetve az adózó és a tizedként szedett búza, rozs, árpa és zab mennyisége. A török defterekhez még leginkább ez az összeírási forma hasonlítható, bár — tekintettel arra, hogy a tized mennyiségét nem súlymértékben, hanem kepében (keresztben) adja meg — pontosság tekintetében azoknak alatta marad.

A különböző európai könyvtárakban és a török levéltárakban levő mintegy száz — különböző időben keletkezett és különböző helyre vonatkozó — defter kétségtelenül olyan forráskincsnek tekinthető, amelynek feltárása, lefordítása és statisztikai feldolgozása után hazánkban török uralom alatt állott részéről igen nagy és sokrétű ismeretanyagot szerezhet történetírásunk.

*

A defterekben rögzített adatanyag mellett, illetőleg, mint azoknak kiegészítése, igen fontos szerepet töltenek be a török földrajzi és útleíró művek.

A XVI—XVII. századi török földrajzi irodalom termékei közül európai gyűjteményekben mintegy negyven mű kézírata található.⁸ Ezek közül tizenkét magyar vonatkozású írás anyagát ismerjük Fekete Lajos kutatásai

⁸ Törökországban a könyvnyomtatás csak a XVIII. században honosodott meg.

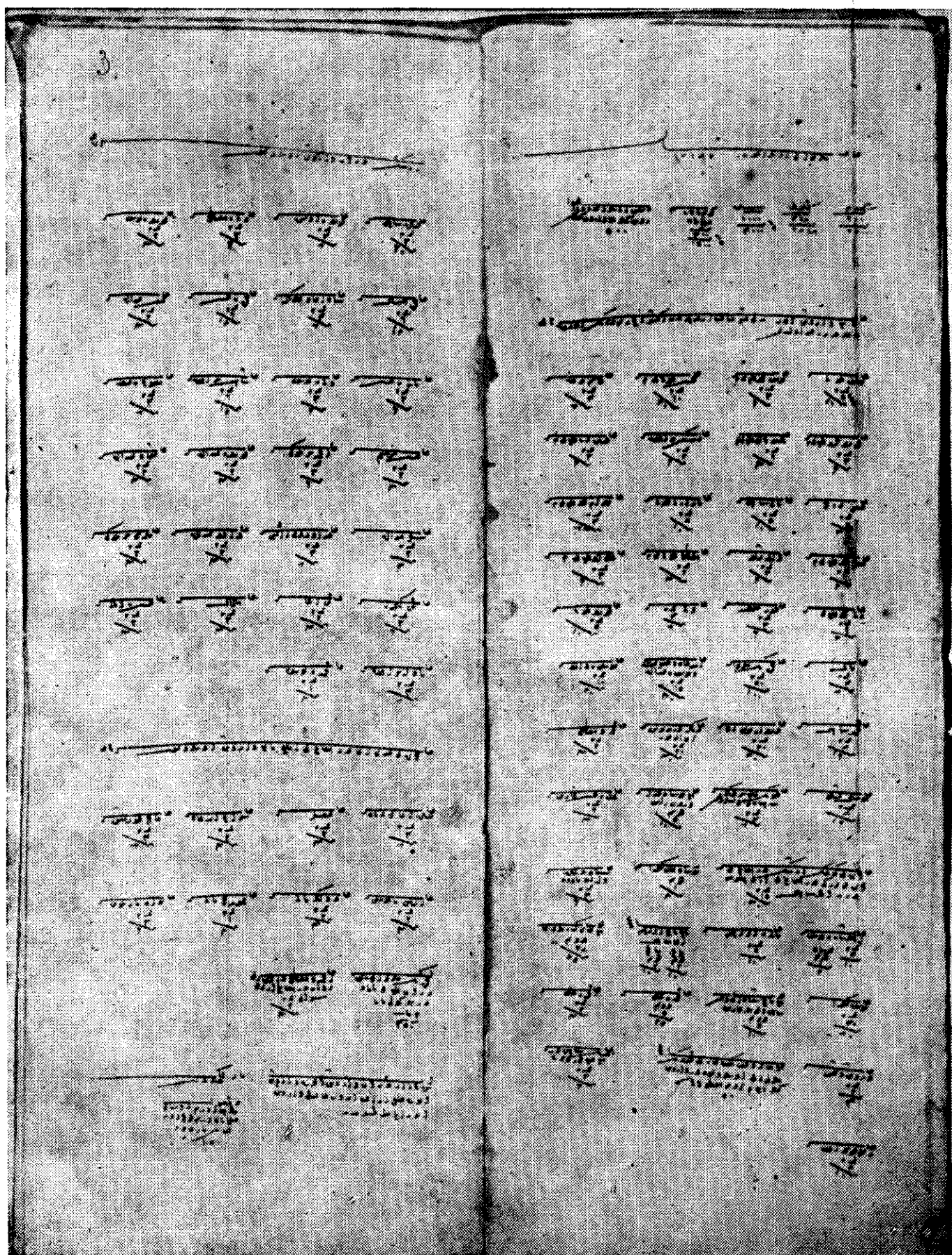
nyomán.⁹ Ez a tizenkét mű, vagy legalábbis azoknak Magyarországra vonatkozó része — Fekete megállapítása szerint — egyetlen ős-szerző munkájára vezethető vissza. Ez az ős-szerző: *Asik Mehmed*. Életéről keveset tudunk. Trapezuntban született. Sokat vándorolt, élete végén Damaszkuszban telepedett le és ott halt meg 1600 körül. Földrajzi munkája „A világok képe” címet viseli és csillagászati földrajzzal kezdődik, amelyet leíró földrajzi rész követ. A leíró részben először a Föld folyóvizeit, majd hegységeit ismerteti, s azután tér át az egyes országok leírására. Magyarországon valószínűleg csak egyszer járt, az 1594. évi győri hadjárat alkalmával. Viszonylag kevés megfigyelést tehetett — Budát sem látta — s így leírása elsősorban elbeszélő forrásokra támaszkodik. A későbbi török szerzők ezt a nem nagyon terjedelmes részt másolják le — nemegyszer szó szerint — és bővítik más vidékekre vonatkozó anyaggal. Általában jellemző ezekre az írásokra, a fontosabb török hadiútak mentén fekvő vidék pontos és részletes ismerete. A szerzőket elsősorban katonai szempontok vezérelték. A csataterék és várak fekvését részletesen írják le. Utóbbiaknak védelmi lehetőségeit, őrségét, támadható pontjait rendre megemlítik. Ezenkívül sok és valószínűleg elég pontos — adatot gyűjtöttek össze a katonai és polgári igazgatás területi beosztására.

Asik Mehmed munkájának legjelentősebb terjedelmű és értékű átírata *Behram Dimiski*-től származik, — címe: „A nagy atlasz fordítása”, keletkezési ideje a XVII. század vége. Magyarországról szóló részét Fekete Lajos fordította magyarra.¹⁰ Megállapíthatjuk belőle, hogy a török földrajzi írók általános geográfiai felfogása megütötte a korabeli nyugati tudományosság mértékét, leíró anyaguk azonban elmaradt a keresztény népek hasonló műveinek adatbőségétől. Kivételnek tekinthetjük *Evlia Cselebi* útleírását, amely terjedelmét és részletességét tekintve, messze felülmúlja a nyugati példákat.

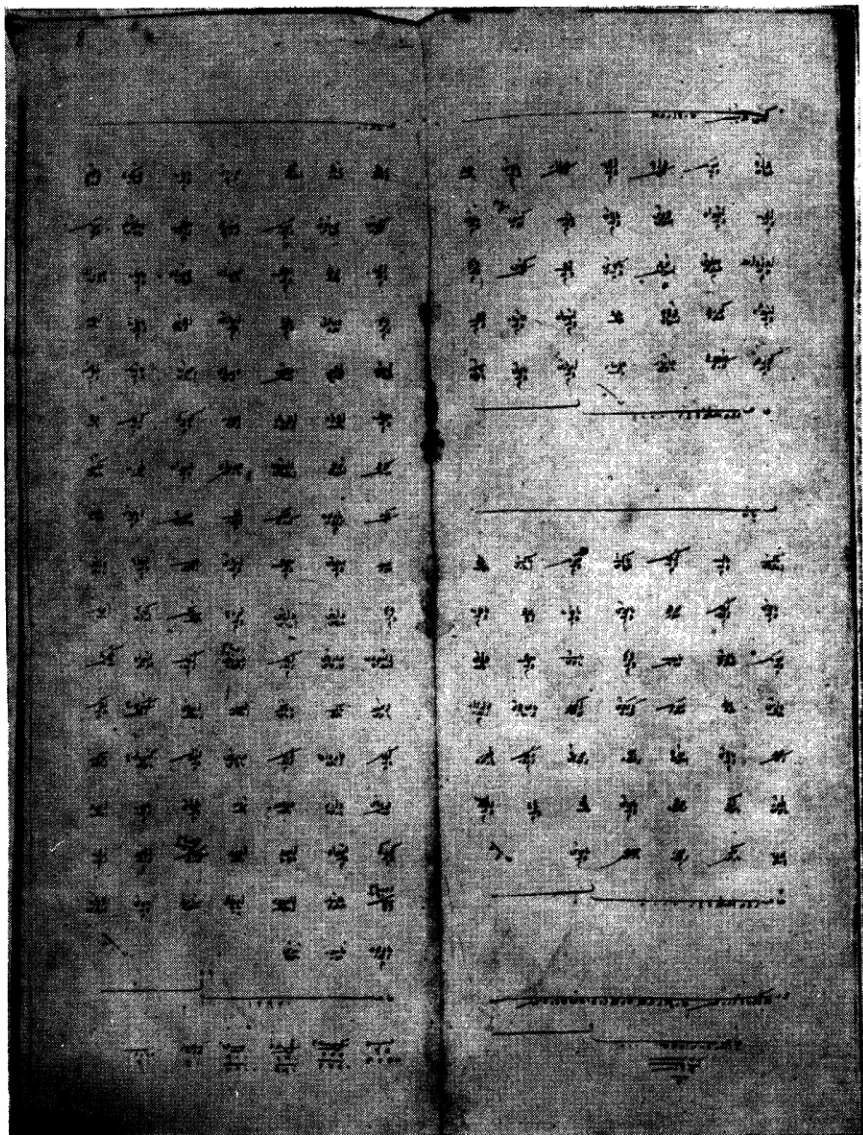
Evlia Cselebi a XVI. század elején született Istanbulban főrangú családból. Gondos nevelést kapott, amelynek során elsősorban a földrajzi és nyelvi ismeretekben tünt ki. Pályafutása során a szultán és különböző vezető személyek kíséretében — hadjáratok és diplomáciai utak alkalmával — három világrész: Európa, Ázsia és Afrika tekintélyes részét bejárta. Utazásairól tíz kötetre terjedő munkát írt, amelynek kézírata a XIX. század végéig ismeretlenségben maradt. 1896-ban fedezték fel. Magyar vonatkozású részeit *Karácson Imre* kiváló turkológusunk másolatba vette, lefordította, majd a fordítást — két kötetben — a Magyar Tudományos Akadémia az 1904—1908. években kiadta. *Evlia Cselebi* útirajza a legapróbb társadalmi és gazdasági momentumra is kitér, a realitások iránti igen nagy érzékkel bír, ahol csak lehet számadatokat ad. Azokat hitelesnek vehetjük, mert megbízható forrástól, az illetékes defterdártól szerzi. Szavahihetőségét csak két pontban kell kétségbe vonni, mégpedig amikor műszaki ismeretek hiányában számára ismeretlen gépezeteket ír le és amikor háborús veszteségekről beszél. Ezeken a pontokon a korabeli keleti ember naív mesélő hajlama nyilvánul meg. Ilyenkor hajlandó meggyőző hangon magától működő vízemelő szerkezetről írni, vagy a török hadsereg veszteségeit hihetetlen mértékig kicsinyíteni, illetőleg az ellenségét megsokszorozni. Igaz

⁹ Lásd: *Dr. Fekete Lajos: A hódoltság-kori törökség Magyarországra vonatkozó földrajzi ismeretei. — Hadtörténeti Közlemények. 1930. XXXI. köt. 1—17. és 134—155. old.*

¹⁰ *Fekete Lajos* id. mű 5. old.

Részlet az esztergomi szandzsák 1570. évi defteréből
(Fekete Lajos: „Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása” című mű
II. melléklete nyomán.)

Részlet az esztergomi szandzsák 1570. évi defteréből
(Fekete Lajos: „Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása” című mű VII. melléklete nyomán.)

A hosszadalmas történeti visszapillantás után — amely nem felel meg mindenben a történeti hűségnek — „Buda várának tisztviselői” cím alatti fejezetben megadja a fővárosban székelő főtisztviselők pontos felsorolását — azok évi jövedelmével együtt —, ami tulajdonképpen a budai államigazgatási szervek felsorolását jelenti. Azután felemlíti a budai kormányzóság — törökül vilajet vagy ejálet — javadalombirtokosainak számát. „A budai ejáletben 287 ziámet-birtokos és 1391 tímár-birtokos van...” Felsorolja a katonai parancsnokságokat, majd azok fegyveres erejét: A ziámet- és tímár-birtokosoknak 3000 ákcse jövedelem után kiállított egy-egy dsebelijeivel (zsoldosaival) együtt összesen tizenkétezer válogatott, felfegyverkezett katonája van...” Megadja a kormányzósághoz tartozó alacsonyabb rangú közigazgatási egységeket: „A budai ejálet szandsákjai. Buda-, Szerém-, Szendrő-, Szegszárd-, Simontornya-, Székesfehérvár-, Esztergom szandsákja. (A budai ejálet vagyis beglerbégség szandzsákjait Evlia itt nem sorolja fel mind, mert az említettekén kívül ekkor még a pécsi és mohácsi szandzsákok is a budai ejáletbe tartoztak.) Nógrád szandsákja jelenleg a magyarok kezén van, de falvai és katonasága az oszmánok kezébe jutottak. Eme szandsákokban tizenkétezer felfegyverzett katona készen áll s egy jelre Buda segítségére jön”. Végül a város minden nevezetességét — kezdve a mohamedán kegy- és fürdőhelyekkel — aprólékosan leírja, nem takarékoskodva a munkával Gül Baba mondájára éppen úgy kitér, mint Toldi Miklós állítólagos fegyvereire.

Az egyes vidékek lakosságát néhány mondattal találóan jellemzi. Egy esetben nagyobb, általánosabb megfigyelést is megkockáztat, mégpedig a magyar és német nép jellemzését. „A németek és magyarok között a békeséges együttélés sohasem volt meg. Egymással nem egyeznek meg s egymásban nem bíznak, mivel a magyarok néhányszor az oszmánoknak meghódoltak s a németek tartományát és népét Szulejmán khánnal feldúlatták. Mind a ketten messiási vallásúak ugyan, de azért egymást éppen nem szeretik. A németek Esztergom és Székesfehérvár felé sem fegyveresen, sem fegyvertelenül nem mennek, mert a magyaroktól félnek, és csak nagy csapatban járnak s egymással csak dárda végével beszélgetnek. A németek birodalma azonban erős és terjedelmes, a magyaroké pedig Szulejmán khán idejétől fogva, midőn Esztergom vára és a „korona” kezükből kiesett, igen elgyengült s a német a magyar fölött hatalmaskodva, rájákká tette őket. A németek... kardosan lóra nem ülnek, hanem csupán gyalogos puskások és gránátosok. Övükön rövid pózna van s mikor lőni akarnak, akkor ezt villa alakban felállítják s azon lőnek. Az oszmán vitézek módjára kézből nem lőnek, hanem szemeket becsukják s úgy lőnek. Fekete sapkájuk nagy, czipőik orra hosszú, sarka magas, télen-nyáron a keztyűt kezükről le nem teszik.

A magyar nép országa gyenge, de jó asztaluk van s a vendéget igen szeretik. Országuk gabonatermő ország s a nép földműves. Való igaz, hogy vitéz nép s a tatárok módjára minden felé kettős lóval nyargalnak; öt-tíz paripájuk is van s övükön kardot viselnek. Olyan ruhájuk van, hogy a mi végbeli katonáinktól alig lehet őket megkülönböztetni. Kuhejlán¹¹ lóra ülnek, tisztán járnak, tisztán étkeznek, a vendégre különös figyelmet fordítanak. Foglyaikat nem kínozzák, mint a németek s a kardot az oszmánlik

¹¹ A legnemesebb arab telivércsaládok egyikének neve.

módjára forgatják. Szóval: a magyarok jótermészetűek, reggelenként épp úgy tisztára megmossák az arcukat, mint az oszmánlik.”

Végezetül bemutatunk egy olyan részletet, amelyben a szerző naivitása mutatkozik meg, amikor számára érthetetlen technikai vívmányokkal találkozik. „Újvár várának különös látnivalói. A várnak egészen a közepén egy nagy térség van s ott egy nagy kőépítkezésű kút, melynek vize az élet vizéhez hasonlít. Ha valaki vizet akar meríteni, erre a célra a kút körül vaskerekek vannak s a vödört akárki a kerekekre akasztja. Egy szempillantás alatt a kút mélyére leszáll a vödör, s akkor a keréknek egyik fogát megnyomják és egy perc alatt a vízzel telt vödör feljön, anélkül, hogy az ember belefogózkodnék s valamit fáradna; a csigák húzzák fel a vizet, ami különös látnivaló. Néhány kereke és csigája azonban pusztulóban van.

E kút mellett egy akasztófa és egy törvényszéki épület van. Allah bocsásson meg nekünk; Allah mentse meg az ember fiát ettől a kínozókamrától!... E vesztőhely körül kétszáz bolt van. Közel ide egy pékműhely van, mely összesen öt kemenczéből áll. Itt az egész lisztet szitákba öntözik s anélkül, hogy az ember hozzányúlna, az órakerekekhez hasonlóan, kerekeken járó háromszoros szitán át finom, fehér lisztet szítálnak. Ez is különös egy munka.

A Komáromi kapun belül egy mulatságos liszt-malom van, melyet sem ló, sem szarvasmarha nem hajt. Négy helyen fekvő, négy felosztású malom ez, melynek kerekeit ingaóra gyanánt, fürdőkupola nagyságú ingasúlyok forgatják s a nélkül, hogy az ember hozzányúlna, őröl. A liszt hármás-négyes szitákba ömlik s míg a kerekek forognak, három-négyféle őrlött liszt jön ki belőle. Ezeknek a kerekeknek eszközei többnyire vasból vannak, de a hengerek egészen fa. Ha egy gyermek forgatja is ezeket a kerékrészeket, azért nehézség nélkül forognak; — ez is csodálatos szerkezet.”

Evlia Cselebi munkájának olvasása után — a korabeli európai országleíró irodalom ismeretében — megállapíthatjuk, hogy Magyarország egy részének olyan érdekes, részletes és hűséges leírását adja, amelyhez hasonló a XIX. század elejéig nem ismerünk. Belőle a török birodalom társadalmi-gazdasági jelenségeire vonatkozó fontos adalékok tömegét meríthetjük, amelyek a defterek számszerű adatainak összefüggései közül sokat megvilágítanak.

Az 1959. évi szovjet népszámlálás újabb eredményei

DR. GYULAY FERENC

A Szovjetunióban 1959. január 15—22 között népszámlálást tartottak. Mint ismeretes, a népesség számára, nem szerinti megoszlására és területi elhelyezkedésére vonatkozó ún. *előzetes adatokat* (a népesség száma szövetségi köztársaságok, városok szerint, a városi és falusi népesség aránya stb.) a feldolgozási ütemtervnek megfelelően még az elmúlt év májusában közzétették.¹

Az előzetes adatok, amelyek a számlálóbiztosok jelentései alapján készültek, arról tájékoztattak, hogy a jelenlevő népesség száma 1959. január 15-én 208,8 millió fő volt.² Az ország népességének 48 százaléka (99,8 millió fő) élt városban és 52 százaléka (109 millió fő) falun.

A Szovjetunió népessége az előző, az 1939. évi népszámlálás alkalmával (Ukrajna és Belorusszia nyugati területeinek, valamint Moldva, Litvánia, Lettország és Észtország területének becsült népességszámával együtt) 190,7 millió fő volt. A lakosság két népszámlálás közötti *tény-*

leges szaporodása tehát 18,1 millió főt (9,5%) tett ki.

A Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának alább ismertetendő, a közelmúltban megjelent közleménye³ a népesség iskolai végzettségéről, a fő- és középiskolai tanulók számáról, a népesség nemzetiség és anyanyelv, valamint nem, életkor és családi állapot szerinti megoszlásáról rendkívül érdekes adatokat tartalmaz. Ezek az adatok a népszámlálás feldolgozási programjában jelzett *alapfeldolgozás* eredményei.⁴ Az alapfeldolgozás — amelynek során 14-féle tábla készült, kerületek (rajonok), illetve területek (oblasztok) szerinti részletességgel — biztosította a jelenlevő és az állandó népesség számát, a jelenlevő népesség megoszlását életkor, nemzetiség, anyanyelv, iskolai végzettség, iskolába járás, társadalmi csoportok, megélhetési források szerint, továbbá a kereső és az eltartott népesség számát népgazdasági ágak és társadalmi csoportok szerint, valamint a kereső népesség megoszlását életkor, iskolai végzettség, iskolába járás, nemzetiség, foglalkozási alcsoportok szerint (természetesen az említett ismérvek

¹ *Pravda*. 1959. május 10. Az 1959. évi szovjet népszámlálás előkészítésének, végrehajtásának, a népszámlálás feldolgozási programjának ismertetését lásd szerző „Az 1959. évi szovjet népszámlálás előkészítése” (*Demográfia*. 1958. évi 1. sz. 123—128. old.), valamint „Az 1959. évi szovjet népszámlálás” (*Statisztikai Szemle*. 1959. évi 10. sz. 947—962. old.) c. cikkében, az előzetes eredmények ismertetését pedig „Az 1959. évi szovjet népszámlálás előzetes eredményei” (*Demográfia*. 1959. évi 2—3. sz. 411—415. old.) c. cikkben.

² Érdemes megemlíteni, hogy a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala a népesség számára vonatkozóan 1956-ban két becslést készített. Az ország népességét 1956. április 1-én 200,2 millió főre becsülte, és ugyanakkor az 1959. év elején várható lélekszámot 207—208 millió főben jelölte meg. A népességnek a népszámlálás során megállapított tényleges lélekszáma igazolta a Központi Statisztikai Hivatal becsléseinek helyességét.

³ „A Szovjetunió népességének képzettségi színvonala, nemzetiségi megoszlása és korösszetétele az 1959. évi össz-szövetségi népszámlálás adatai szerint”. *Pravda*. 1960. február 4.

⁴ A népszámlálás feldolgozási programja a következőképpen ütemezte a munkálatokat, illetve az adatok közzétételét:

- I. előzetes eredmények (1959. április),
- II. alapfeldolgozás (1959. év vége),
- III. különleges, kiegészítő feldolgozás (1960. év folyamán),
- IV. kis igazgatási egységek lakosságára vonatkozó adatok (1960. év folyamán).

megfelelő kombinációjában). A közleményben megjelent adatok tehát az alapfeldolgozás eredményeinek csak egy részét alkotják és, mint erre a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának Közleménye rámutat, a további eredmények — a végső egyeztetések, ellenőrzések befejeztével — a későbbiekben szintén közlésre fognak kerülni.

A Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának Közleménye elsősorban a Szovjetunió népességének ellenőrzött — végleges — számáról tájékoztat. A végleges adatok csak kismértékben térnek el a korábban közölt előzetes adatoktól, így az arányok nem változtak. A Szovjetunió jelenlevő népessége 1959. január

15-én 208 826 650 fő volt, melyből a férfiak száma 94 050 303 (45%), a nőké 114 776 347 fő (55%) volt. A városi lakosság pontos száma 99 977 695, a falusi lakosságé pedig 108 848 955 fő.

A népesség kulturális színvonaláról nem kimerítő, de viszonylag megfelelő tájékoztatást nyújtanak a lakosság iskolai végzettségére, az iskolába járók számára, az írni-olvasni tudás fokára vonatkozó adatok.⁵

A felsőfokú képzettségűek, azaz az egyetemi és a főiskolai végzettséggel rendelkező népesség száma 3 778 000 fő, a középfokú (a nem teljes felsőfokú és a teljes és nem teljes középfokú) képzettségűek, azaz a középiskolai végzettségűek száma pedig 54 930 000 fő volt.

1. tábla
Az iskolai végzettséggel rendelkezők száma
(1959. január 15.)

Iskolai végzettség	A személyek száma összesen	Ebből:	
		férfi	nő
ezer fő			
Felsőfokú (teljes)	3 778	1 933	1 845
Felsőfokú (nem teljes)	1 738	820	918
Középfokú szak (technikumot és hasonló tanintézetet végzetek)	7 870	3 414	4 456
Középfokú általános (teljes középiskolát végzetek)	9 936	4 408	5 528
Együtt	19 544	8 642	10 902
Nem teljes középfokú (hétosztályos iskolát végzetek, valamint a hétosztályosnál magasabb, de nem teljes középfokú képzettséggel rendelkezők) .	35 386	17 070	18 316
Összesen	58 708	27 645	31 063

A fő- és a középiskolai végzettséggel rendelkezők számában, illetve az ezer lakosra jutó arányokban az 1939 és 1959 között eltelt húsz év alatt lényeges változások következtek be. Az egyetemi és főiskolai végzettségűek száma több, mint háromszorosára, a közép- és nem teljes középiskolai végzettségűeké pedig majdnem négyszeresére növekedett. (Lásd a 2. táblát.)

Ha összehasonlítjuk a népesség képzettségére vonatkozó 1897., 1913., 1939. és 1959. évi adatokat, világosan látható, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalom

óta eltelt évek alatt az országban igazi kultúrforradalom ment végbe. 1913-ban a cári Oroszországban csak kb. 290 000 ember rendelkezett felsőfokú, nem teljes

⁵ A vonatkozó adatokat az *Összeíró ív* sorrendben 10. („Iskolai végzettség: felsőfokú nem teljes felsőfokú, középfokú szak, középfokú általános, hétéves, elemi. A 9 éves és idősebb, elemi iskolai képzettséggel nem rendelkező személyeknél bejegyzendő: olvas és ír, csak olvas vagy teljesen analfabéta”) és 11. („A tanulóknál fel kell tüntetni az iskola — intézet, technikum, tanfolyam — teljes megnevezését”) kérdésére adott válaszok szolgáltatták. (Az *Összeíró ívet* oroszul és magyar fordításban lásd *Statisztikai Szemle*. 1959. évi 10. sz. 952—953. old.)

felsőfokú és középfokú szakképzettséggel: az 1959. évi népszámlálás adatai szerint jelenleg ezeknek száma 13,4 millió fő. Az 1897. évi népszámlálásnál a népesség képzettségi színvonalát azoknak a személyeknek számával jellemezték, akik az elemi iskolai végzettségénél magasabb végzettséggel rendelkeztek. Az ilyen személyek száma a cári Oroszországban 1,4 millió főt tett ki, ami az akkori népesség 1,1 százaléka volt. Az 1939. évi népszám-

lálás adatai szerint már 14,3 millió, a népesség 8,4 százaléka rendelkezett az említett végzettséggel. Az 1959. évi népszámlálás adatai szerint pedig 71,2 millió fő, a népesség 34,1 százaléka rendelkezik az elemi iskolai végzettségénél magasabb végzettséggel, ebből 58,7 millió fő rendelkezik felső-, közép-, nem teljes felső- és középfokú végzettséggel és 12,5 millió fő nem teljes hétéves iskolai végzettséggel.

Az iskolai végzettséggel rendelkezők számának alakulása

2. tábla

Iskolai végzettség	1939.	1959.	1959-ben az 1939. évi százalékában	1000 lakosra jut	
	évben (ezer fő)			1939.	1959.
				évben	
Felsőfokú	1 177	3 778	321	6	18
Nem teljes felsőfokú, középfokú szak, általános, és nem teljes középfokú	14 689	54 930	374	77	263

Az a tény, hogy az egyetemi és főiskolai végzettséggel rendelkező 3,8 millió fő közül több, mint 1,8 millió fő, azaz 49 százalék, a középiskolai és nem teljes középiskolai végzettséggel rendelkező 54,9 millió fő közül pedig 29 millió, azaz 53 százalék nő, mutatja, hogy a Szovjetunióban a nőknek a férfiakkal egyenlő joguk van a tanuláshoz. Az egyetemet és fő-

iskolát végzett nők száma az 1939-től 1959-ig eltelt húsz év alatt majdnem ötszörösére, az ugyanilyen képzettségű férfiak száma mintegy két és félszeresére emelkedett; a közép- és a nem teljes felső- és középiskolai végzettségű nők száma mintegy négy és félszeresére, a férfiaké pedig több, mint háromszorosára nőtt.

Az iskolai végzettséggel rendelkező férfiak és nők száma 1939-ben és 1959-ben

3. tábla

Iskolai végzettség	Személyek száma		1959-ben az 1939. évi százalékában
	1939.	1959.	
	évben (ezer fő)		
Felsőfokú teljes			
Férfiak	799	1 933	242
Nők	378	1 845	488
<i>Együtt</i>	<i>1 177</i>	<i>3 778</i>	<i>321</i>
Középfokú, nem teljes felső- és középfokú			
Férfiak	8 053	25 712	319
Nők	6 636	29 218	440
<i>Együtt</i>	<i>14 689</i>	<i>54 930</i>	<i>374</i>

Míg az 1897. évi népszámlálás adatai szerint a cári Oroszországban az elemi iskolai képzettségénél magasabb képzettségű nők száma mindössze 535 000 volt, addig ezek száma jelenleg 36,7 millió fő.

Az 1939. évi népszámlálás adataihoz képest jelentősen növekedett falun mind az egyetemet, főiskolát végzett személyek, mind a közép-, nem teljes felső- és középiskolai végzettségűek száma.

4. tábla

Az iskolai végzettséggel rendelkező városi és falusi lakosok száma 1939-ben és 1959-ben

Végzettség	Személyek száma		1959-ben az 1939. évi százalékában	1000 lakosra jut	
	1939.	1959.		1939.	1959.
	évben (ezer fő)			évben (fő)	
Felsőfokú képzettséggel rendelkezik					
a városi településeken	956	3 170	331	16	32
a falvakban	221	608	275	1,7	5,6
<i>Együtt</i>	<i>1 177</i>	<i>3 778</i>	<i>321</i>	<i>6,2</i>	<i>18</i>
Középfokú, nem teljes felső- és középfokú képzettséggel rendelkezik					
a városi településeken	9 806	34 458	351	162	344
a falvakban	4 883	20 472	419	37	188
<i>Együtt</i>	<i>14 689</i>	<i>54 930</i>	<i>374</i>	<i>77</i>	<i>263</i>

Az Októberi Forradalom előtt Oroszország lakosságának jelentős része analfabéta volt. Az 1897. évi népszámlálás adatai szerint a 9 éves és idősebb lakosságnak csupán 24 százaléka (a nőknek 12,4 százaléka) tudott írni-olvasni.⁶ Közép-Ázsia, Távol-Észak és más határvidékek népei majdnem teljesen analfabéták voltak. Az iskolák, iskolai tantermek csekély száma miatt a gyermekeknek csaknem 80 százaléka nem járt iskolába. A Szovjetunió mai területén az első világháború előtt például mindössze 450 szakközépiskola volt, Belorussziában, Üzbegisztánban, Kazahsztánban, Azerbajdzsánban, Kirgiziában, Tadzsikisztánban, Örményországban, Turkméniában nem voltak főiskolák.

A Forradalom óta eltelt években ezen a területen is óriási változások következtek be. Az 1959. évi népszámlálás alkalmával jegyzékbe vették a 9—49 éves írni-olvasni nem tudó személyeket. Az összeírás alkalmával mindössze 1 929 000 ilyen korú ember (1,5 százalék) vallotta magát analfabétának.

⁶ Az 1897. évi népszámlálás adatainak értékelésénél figyelembe kell venni, hogy a lakosság tanultságát a következőképpen tudakolták: 1. tud-e az összeírt személy olvasni; 2. hol tanul vagy tanult, illetve végezte be tanulmányait.

Az első kérdésre adott válaszban egy helyre kerültek azok, akik csak olvasni tudnak (fél-analfabéták) és az írni-olvasni tudók. A második kérdésnél pedig egy rovatba kerültek azok, akik iskoláikat befejezték azokkal, akik a népszámlálás időpontjában iskolába jártak. (Bővebben lásd I. M. Bogdanov: Vorroszú gramotnoszti i obrazovanija v perepiszjah naszelenija SZSZSZR i zarubezsnüh sztran c. cikkében. A Szovjetunió Tudományos Akadémia, Statisztikai Tudományos Közlemények. Goszstatizdat. Moszkva. 1959. 123—152. old.)

A 9—49 éves népesség írni-olvasni tudása az előző három és az 1959. évi népszámlálás adatai szerint a következőképpen alakult.⁷

5. tábla

Az írni-olvasni tudók arányának alakulása 1897—1959

Megnevezés (a népszámlálás éve)	A 9—49 éves írni-olvasni tudó népesség aránya		
	férfi	nő	együtt
Városi és falusi népesség			
1897	39,1	13,7	26,3
1926	71,5	42,7	56,6
1939	95,1	83,4	89,1
1959	99,3	97,8	98,5
Városi népesség			
1897	65,5	43,1	55,6
1926	88,0	73,9	80,9
1939	97,6	91,0	94,2
1959	99,5	98,1	98,7
Falusi népesség			
1897	34,3	9,6	21,7
1926	67,3	35,4	50,6
1939	93,7	79,2	86,3
1959	99,1	97,5	98,2

A forradalom előtti népszámlálás adataihoz képest a 9—49 éves írni-olvasni tudók aránya 26,3 százalékról 98,5 százalékra emelkedett; ezenbelül az írni-olvasni tudó nők aránya 13,7 százalékról 97,8 százalékra, az írni-olvasni tudó falusi nők aránya pedig 9,6 százalékról 97,5 százalékra nőtt.

⁷ Az 1897., 1926. és 1939. évi adatok a Szovjetunió 1939. szeptember 17-e előtti területére vonatkoznak. A Szovjetunió Ukrajna és Belorusszia nyugati területeit, Moldvát, Litvániát, Lettországot és Észtországot is magában foglaló területén az írni-olvasni tudók aránya 1939-ben 87,3 százalékot — a férfiak tekintetében 93,5 a nők tekintetében 81,6 százalékot — tett ki.

Jelenleg a Szovjetunióban mindenütt megvalósult az általános iskolai oktatás, és mind szélesebb körűvé válik a közép- és főiskolai oktatás is. Ma már valamennyi szövetségi köztársaságnak van főiskolája és minden szövetségi és autonóm köztársaságban, valamennyi oblasztban (területen) és krajban (határterületen) van szakközépiskola.

1959-ben 766 főiskola, valamint 3346 technikum és egyéb szakközépiskola működött a Szovjetunióban, amelyeken 2 200 000 főiskolai hallgató, illetve 1 868 000 szakközépiskolás tanult. A főiskolai hallgatók száma — 1000 lakosra számítva — az 1939. évi 5,2 főről 10,5 főre, azaz kétszeresére nőtt; a szakközépiskolák tanulóinak száma pedig 6,7 főről 8,9 főre, azaz 1,3-szeresére emelkedett.

A cári Oroszországban az iskolák túlnyomó többségében orosz nyelven tanítottak, így számos nemzetiségnek nem volt módja arra, hogy saját anyanyelvén tanulhasson. A szovjet iskolákban 59 nyelven tanítanak. A szovjet rendszer szélesre tárta az iskolák kapuit a nemzetiségek előtt is.

6. tábla

Az iskolázottság foka szövetségi köztársaságok szerint

Köztársaság	Az 1000 lakosra eső			
	egyetemi, főiskolai		közép- és teljes felső- és középfokú	
	képzettségű személyek száma			
	1939	1959	1939	1959
Szovjetunió	6	18	77	263
Oroszországi SzFSzK	7	19	76	263
Ukrán SzSzk	7	17	90	286
Belorusz SzSzk	4	12	67	225
Üzbég SzSzk	3	13	39	234
Kazah SzSzk	5	12	60	239
Grúz SzSzk	11	38	113	315
Azerbajdzsán SzSzk	7	21	73	261
Litván SzSzk	2	13	64	175
Moldvai SzSzk	3	10	40	186
Lett SzSzk	7	21	140	344
Kirgiz SzSzk	2	13	32	227
Tadzsik SzSzk	2	10	27	214
Örmény SzSzk	6	28	81	289
Turkmén SzSzk	3	13	46	256
Észt SzSzk	8	21	129	304

Az iskolázottság foka — az 1000 lakosra eső főiskolai, illetve középiskolai végzettségű személyek száma — az előző népszámlálás óta eltelt húsz év alatt igen

kedvezően alakult. 1000 lakosra 1959-ben háromszor annyi főiskolai végzettségű és majdnem három és félszer annyi középiskolai végzettségű személy jutott, mint 1939-ben.

*

A Szovjetunió soknemzetiségű állam. Nem közömbös tehát, hogy miként alakul a nemzetiségek száma, egyéb demográfiai jellemzői, kulturális színvonala stb. Az 1959. évi népszámlálás feldolgozási programja messzemenően tekintettel van a nemzetiség ismerve szerinti feldolgozások fontosságára. Az alapfeldolgozás említett 14 táblája közül 3-ban a különleges feldolgozási táblák⁶ közül pedig 8-ban szerepel a nemzetiség ismerve. A népszámlálási anyag feldolgozásánál 126 nemzetiség került kimutatásra. A Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának Közleménye a népesség nemzetiségi összetételét ismertetve, 111 nemzetiség lélekszámadatait közli, és egyben megadja, hogy az egyes nemzetiségek hány százaléka vallja anyanyelvének nemzetisége nyelvét.⁷

A legnépesebb nemzetiség az orosz, amely az ország lakosságának 54,8 százalékát teszi ki. Az orosz, az ukrán és a belorusz nemzetiségek együttes lélekszáma mintegy 160 millió, tehát a további 48 millió 123 nemzetiség között oszlik meg. Így azután vannak olyan nemzetiségek, amelyeknek lélekszáma az ezer fő alatt van (például orocsok, nganaszonok, vietnamok, tofalárok), illetve az ötszáz főt sem éri el (például jukagirok, aleuták).

A népszámlálás alkalmával 124,6 millió ember, azaz az orosz nemzetiségűeken kívül 10,2 millió egyéb nemzetiségű vallotta anyanyelvének az orosz nyelvet.

⁶ A különleges feldolgozási táblák ismertetését lásd szerző: „Az 1959. évi szovjet népszámlálás” c. cikkében. (Statisztikai Szemle. 1959. évi 10. sz. 956—957. old.)

⁷ A nemzetiséget és az anyanyelvet az 1959. évi Összeíró IV 7. „Nemzetiség” és 8. „Anyanyelv” kérdése tudakolta. Az összeírás alkalmával a lakosság nemzetiségét és anyanyelvét az összeírt személy saját bevallása alapján jegyezték be. A gyermekek nemzetiségét a szülők nyilatkozata alapján tüntették fel. A nemzetiségnek és az anyanyelvnek nem kellett egybeesnie.

A 150 000 főnél népesebb nemzetiségek
(1959. január 15.)

7. tábla

Nemzetiség	Az adott nemzetiséghez tartozók száma (ezer)	Ebből ugyanazon nemzetiség nyelvét tartják anyanyelvüknek (százalék)	Nemzetiség	Az adott nemzetiséghez tartozók száma (ezer)	Ebből ugyanazon nemzetiség nyelvét tartják anyanyelvüknek (százalék)
A Szovjetunió népessége összesen					
	208 827	94,3	Turkmén	1 004	98,9
Ebből:			Baskir.....	983	61,7
Orosz	114 588	99,8	Kirgiz	974	98,7
Ukrán	36 981	87,6	Észt	969	95,1
Belorussz	7 829	84,1	Dagesztáni népek.....	945	95,9
Üzbég	6 004	98,4	Udmurt	623	89,1
Tatár	4 969	92,1	Mári	504	95,1
Kazah	3 581	98,4	Komi	431	86,7
Azerbajdzsán.....	2 929	97,6	Csecsenc	418	98,8
Örmény	2 787	89,9	Oszet	410	89,7
Grúz	2 650	98,6	Bolgár	324	79,3
Litván	2 326	97,8	Koreai	314	79,3
Zsidó.....	2 268	20,8	Görög	310	41,5
Moldvai	2 214	95,2	Burját	253	94,9
Német	1 619	75,0	Jakut	236	97,5
Csuvas	1 470	90,8	Kabard.....	204	97,9
Lett	1 400	95,1	Karakalpak	173	95,0
Tadzsik	1 397	98,1	Karél	167	71,3
Lengyel	1 380	45,5	Magyar	155	97,2
Mordvin	1 285	78,1			

Az 1959. évi népszámlálás feldolgozásának jelenlegi szakaszában készített táblák közül az egyik legfontosabb a népesség életkor¹⁰ és nem szerinti megoszlásáról tájékoztat. A tábla korévek (az egy éven aluli gyermekeknél hónapok) sze-

rint készült a népességet nemek, valamint városi és falusi népesség szerint is bontva. A Közlemény a népesség kor megoszlását azonban csak nagyobb (tíz éven felül ötéves) korcsoportokban tartalmazza.

A népesség száma életkor és nem szerint

8. tábla

Korcsoport	A népesség száma							
	1939		1959		Ebből			
					férfi		nő	
	abszolút szám (ezer fő)	százalék	abszolút szám (ezer fő)	százalék	abszolút szám (ezer fő)	százalék	abszolút szám (ezer fő)	százalék
— 9 éves	43 476	22,8	46 363	22,2	23 608	25,1	22 755	19,8
10—19 éves	41 395	21,7	31 808	15,2	16 066	17,1	15 742	13,7
20—24 éves	15 786	8,3	20 343	9,7	10 056	10,7	10 287	9,0
25—29 éves	18 520	9,7	18 190	8,7	8 917	9,5	9 273	8,1
30—34 éves	15 598	8,2	18 999	9,1	8 611	9,2	10 388	9,1
35—39 éves	12 958	6,8	11 590	5,6	4 528	4,8	7 062	6,2
40—44 éves	9 603	5,0	10 408	5,0	3 998	4,2	6 410	5,6
45—49 éves	7 776	4,1	12 264	5,9	4 706	5,0	7 558	6,6
50—54 éves	12 533	6,6	10 447	5,0	4 010	4,3	6 437	5,6
55—59 éves			8 699	4,2	2 906	3,1	5 793	5,0
60—69 éves	8 535	4,5	11 736	5,6	4 099	4,3	7 637	6,6
70—	4 462	2,3	7 972	3,8	2 541	2,7	5 431	4,7
Ismeretlen korú	36	0,0	8	0,0	4	0	4	0
Összesen	190 678	100,0	208 827	100,0	94 050	100,0	114 777	100,0
					45,0		55,0	

¹⁰ Az életkort az Összeíróív 5. kérdése a következőképpen tudakolta: „Hány éves, egy éven aluli gyermekeknél hány hónapos?”

A népesség száma a 0—19 évesek korcsoportjában az 1939. évi 84,9 millió főről (44,51 százalék) 78,2 millió főre (37,43 százalék) fogyott, ami annak tudható be, hogy a születési arányszám a háború alatti években erősen csökkent. Az állam gondoskodása a gyermekekről, anyákról, általában a családról, az egészségvédelem fejlesztése és a lakosságnak nyújtott orvosi segítség biztosították a magas születési arányszámot a háború utáni években, aminek eredményeképpen a legfiatalabb korcsoportba tartozók (0—9 évesek) száma az 1939. évi 43,5 millió fővel szemben 1959-ben 46,4 millió főt tett ki. Az említett okoknak köszönhető, hogy a munkaképes korú lakosság (a 16—54 éves nők és a 16—59 éves férfiak) lélekszáma a háború után nem csökkent, hanem az 1939. évi 102 millió főről 119,8 millió főre, azaz több mint 17 százalékkal növekedett.

Meg kell említeni továbbá azt is, hogy a nagy háborús emberveszteségek, a természetes népességmozgás alakulása következtében a népesség kormegoszlása az 1939. évihez képest jelentősen módosult. A legfiatalabbak (0—15 évesek) aránya az 1939. évi 37,7 százalékról 30,4 százalékra csökkent, a fiatalabb produktív

korúak (16—39 évesek) arányának lényegében változatlan színvonala (1939-ben 39,8 és 1959-ben 40,1 százalék) mellett, az idősebb produktív korúak aránya az 1939. évi 15,7 százalékról 20,1 százalékra, az öregkorúaké (a 60 éven felülieké) pedig az 1939. évi 6,8 százalékról 9,4 százalékra növekedett. (Az egyes korcsoportok arányának kialakulásában természetesen szerepe van a különböző korosztályokba — például a 40. és 60. korosztályba — belépők, illetve onnan kilépők évjáratái különbségének is.)

A nemek arányában az 1939. évi megoszláshoz képest jelentősebb eltolódás mutatkozik, amennyiben 1959-ben a férfiak aránya 45, a nőké 55 százalék volt az 1939. évi 48 és 52 százalékkal szemben. Ezer férfira az 1939. évi 1083 nővel szemben 1959-ben 1220 nő jutott.

Az arányok ilyen alakulása a háború következménye. Mutatja ezt a 32 éven felüli népesség lélekszámának alakulása, amely korcsoportban a nők száma lényegesen (67 százalékkal) meghaladja a férfiakét. A 32 éven aluli népességben a férfiak száma meghaladja az ugyanezen korcsoportba tartozó nők számát (240 000 fővel).

9. tábla

A 32 évesnél fiatalabb és idősebb népesség nemek szerint (1959. január 15.)

Korcsoport	A népesség száma					
	Összesen		ebből			
			férfi		nő	
	abszolút szám (ezer fő)	százalék	abszolút szám (ezer fő)	százalék	abszolút szám (ezer fő)	százalék
—31 éves	125 218	60,0	62 729	66,7	62 489	54,4
32 éves és idősebb	83 601	40,0	31 317	33,3	52 284	45,6
Ismeretlen korú	8	0,0	4	0,0	4	0,0
<i>Összesen</i>	<i>208 827</i>	<i>100,0</i>	<i>94 050</i>	<i>100,0</i>	<i>114 777</i>	<i>100,0</i>
		100,0		45,0		55,0

A népszámlálás összeíró íve a családi állapotra vonatkozóan csak egyetlen kérdést tett fel, és pedig azt tudakolta, hogy az összeírt személy házasságban élt-e az összeírás eszmei időpontjában. A feldolgozott adatok szerint az 1939. évi 76,6 millió fővel szemben 86,5 millió férfi és nő élt házasságban.

A Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának ismertetett közleményében publikált adatokat — mint erre a közlemény is rámutat — a feldolgozás menetének megfelelően további adatok fogják követni, amit a magyar statisztikusok is nagy érdeklődéssel várnak.

Az Európai Statisztikusok Értekezlete Iparstatisztikai Munkacsoportjának első ülése

LUKÁCS OTTÓ

Az Európai Statisztikusok Értekezlete 1959 júniusában tartott VII. plenáris ülésén Iparstatisztikai Munkacsoportot hozott létre, melynek feladatává tette, hogy vizsgálja meg az európai országok iparstatisztikájában használatos fogalmakat és módszereket, különös tekintettel az ENSZ által javasolt 1963. évi ipari világoösszeírás európai igényeire. A munkacsoport első ülését 1960. január 18 és 23 között tartotta Genfben. Az ülésen 19 európai ország — a szocialista országok közül a Szovjetunió, Csehszlovákia, Románia, Magyarország — valamint az Amerikai Egyesült Államok és Kanada, tehát összesen 21 ország képviselői vettek részt. A Munkacsoport elnökévé *G. Luthert* Finnország képviselőjét, alelnökévé *N. Gracsevet* a Szovjetunió képviselőjét választották meg. Az értekezleten Magyarországot kétfelgú delegáció képviselte.¹

A munkacsoport a következő kérdések megtárgyalását tűzte napirendre:

1. Az ENSZ titkársága által készített és kiadott iparstatisztikai fogalmak jegyzékének (International Standards in Basic Industrial Statistics) áttekintése, megjegyzésekkel való ellátása és állásfoglalás a fogalmak helyessége vagy a szükséges javítások kérdésében.

2. Az 1963. évi világoösszeírás programjának megvitatása. A vita alapjául az ENSZ Statisztikai Hivatala által készített javaslat szolgált.

3. A világoösszeírás programjának kiterjesztése az európai országok igényeinek és lehetőségeinek megfelelően. (Ehhez a napirendi ponthoz előkészített anyag nem állt rendelkezésre.)

4. Az összeírással kapcsolatosan a statisztikai beszámolási egység kérdésének megvizsgálása különös tekintettel a telepi és vállalati statisztikákra és ezek összefüggéseire. (Ennek a napirendi pontnak

tárgyalásához az ENSZ Statisztikai Hivatala készített egy anyagot és rendelkezésre állt az Európai Statisztikusok Értekezlete által megvitatott anyag, mely a gazdasági összeírások beszámolási egységére vonatkozott.)

A munkacsoport a napirendbe felvett kérdések tárgyalása előtt általános vitát tartott az elvégzendő munka főbb céljainak és terjedelmének tisztázása érdekében.

Már az általános vitából kitűnt, hogy a munkacsoportra igen nagy mennyiségű feladat megoldása vár, ami egy ülésen nem oldható meg, s éppen ezért a vitát a legfontosabb kérdésekre kell korlátozni. Ennek megfelelően határozatot hoztak arra vonatkozóan, hogy például a fogalmak közül csak a javasolt világprogramban szereplőkkel foglalkozzék. Az Értekezlet legfontosabb feladatát abban látta, hogy megfelelő megállapodás jöjjön létre az országok között a publikálandó adatok köre és területe tekintetében. Az értekezlet résztvevőinek véleménye az volt, nem érdemes arra törekedni, hogy az adatgyűjtés módszerei stb. is egységesek legyenek. Figyelembe kellett venni ugyanis, hogy a fejlett európai országokban már mindenütt kialakult, nagy múlttal rendelkező iparstatisztika van, így nem lehet alapvető változtatásokat bevezetni. Kiderült az is, hogy a meglévő iparstatisztikai rendszerek annyira különbözők, hogy lényegesen nehezebb elérni a fő célt — a nemzetközi összehasonlításra alkalmas adatok összegyűjtését — mint például a népszámlálásoknál, ahol többékevésbé azonos kérdéseket tesznek fel a különböző országok.

A munkacsoport tagjai egyetértettek abban, hogy a legfontosabb feladat a nemzetközi összehasonlíthatóság megteremtése s ezért törekedni kell közös fogalmak, módszerek kidolgozására.

A nemzetközi összehasonlíthatóság kérdésével kapcsolatban már az általános vitában felvetődött a statisztikai beszámolási egység meghatározásának szüksé-

¹ A delegáció tagjai voltak: *Lukács Ottó*, a Központi Statisztikai Hivatal Ipari és Beruházási főosztályának vezetője és *Havas Péter*, a Központi Statisztikai Hivatal Ipari és Beruházási főosztályának helyettes vezetője.

gessége. Különösen arról folyt behatóbb tanácskozás — éppen a magyar delegáció javaslata alapján —, hogy milyen adatoknál lényeges a nemzetközi összehasonlíthatóság szempontjából a beszámolási egység egységes definíciója és milyen adatoknál lehet ettől eltekinteni. Végül is az értekezlet leszögezte, hogy az adatok egy része (például a termékek termelési adatai) független a beszámolási egység megválasztásától, egyes adatoknál nem játszik nagy szerepet (például foglalkoztatottsági adatok), míg egyes adatok éppen a beszámolási egység függvényei (például teljes termelési, értékesítési adatok).

A munkacsoport mindenesetre elfogadta általánosságban beszámolási egységként a telepet,² azzal a megjegyzéssel, hogy tudomásul vették azt, hogy egyes országok telep helyett „helyi egységet”³ alkalmaznak. Elfogadták és tudomásul vették azt is, hogy a szocialista országokban általában a vállalatot alkalmazzák beszámolási egységként, de ez a beszámolási egység profil szempontjából legalábbis annyira tiszta, mint a kapitalista országokban a telep vagy a helyi egység. Ez annak a következménye, hogy míg kapitalista országokban az egyes vállalatok, sőt telepek, helyi egységek szervezésénél kizárólag pénzügyi szempontok, illetve a profit játszik döntő szerepet, addig a szocialista országokban a vállalatok termeléstechnikai alapon vannak szervezve.

A kapitalista országokban is egyre nagyobb érdeklődés mutatkozik a vállalati statisztika iránt. Ennek oka abban rejlik, hogy a telepek vagy helyi egységek egy sor fontos adatot (például pénzügyi adatokat) nem képesek szolgáltatni. A nehézség itt abban rejlik, hogy a kapitalista vállalatok egy része — és ezek általában éppen a legnagyobbak — a népgazdaság majdnem minden ágába tartozó tevékenységet folytatnak.

A magyar delegáció felhívta a figyelmet arra, hogy míg a homogenitás szempontjából a szocialista országok vállalatai megfelelnek az említett telep fogalmának, addig az ipari egységek számának vagy

nagyságának vizsgálata esetén ezekben az országokban is szükség van a helyi egységek szerinti statisztikára, amit valóban évenként el is készítenek.

A munkacsoport javasolta, hogy publikációiban minden ország tüntesse fel, az összeírásnál mit tekintettek beszámolási egységnek.

A beszámolási egységek iparágakba sorolásával kapcsolatosan a magyar delegáció felvetette, hogy az egyes iparágak nemzetközi összehasonlíthatóságát nem a besorolási egység megválasztása biztosítja, hanem annak kimutatása, hogy az egyes ágazatokban mennyi a profilidegen (nem az ágazatba tartozó) termék. A munkacsoport a javaslatot az ajánlások közé felvette.

Hosszabb vita alakult ki azoknak a termelő egységeknek a kezelésével kapcsolatban, amelyek különféle (vegyes) termelőtevékenységet folytatnak. A statisztikai egységre vonatkozó eredeti ajánlásokban erre vonatkozóan az az utalás található, hogy a vegyes termelőtevékenységet folytató termelő egység egy egységként kezelendő, ha „szokásos”, míg szét kellene választani, ha „nem szokásos” kombináció. A munkacsoport megállapította, hogy szükséges lenne minden országban kijelölni melyek a „szokásos” és a „nem szokásos” kombinációk, és ezek alapján kellene a kérdést olyan irányban tovább vizsgálni, hogy a nemzetközi összehasonlíthatóság kérdését előbbre vigye.

Az általános vita után az értekezlet rátért az iparstatisztikai fogalmak megbeszélésére. A felvétel gyakoriságára vonatkozóan olyan megállapodás jött létre, hogy legalább tízévenként a szokásos éves statisztikai adatgyűjtések mellett minden ország részletes felvételt végez. A Szovjetunió képviselője megjegyezte, hogy ez a megállapodás nem jelenti a Szovjetunióban (és ehhez hasonlóan általában a többi szocialista országban) azt, hogy újabb összeírást kell szervezni, mert a szocialista országokban az éves statisztikai adatgyűjtések teljeskörűek és általában szolgáltatják mindazokat az adatokat, melyek a tízévenként végrehajtandó összeírás programjában szerepelnek. A fő kérdés, hogy az adatok nemzetközi

² Telepen általában földrajzilag különálló olyan üzem. gyár, bányá stb. értendő, melynek termelése többé-kevésbé homogén.

³ Helyi egységen az iparvállalat földrajzilag különálló részei (telepei) értendők, melyek azonban nem feltétlenül tiszta profilúak.

összehasonlíthatóságának ügyét előbbre vigyük.

A munkacsoport megállapodott abban, hogy az ipartelepekhez (vállalatokhoz) sorolandók mindazok a telepek, amelyek túlnyomórészt bányászati, feldolgozó ipari, építőipari tevékenységgel vagy elektromos áram, gáz, gőz előállításával foglalkoznak. Az összeírásnak lehetőleg az összes ide sorolt telepekre, üzemekre ki kell terjednie, de egyrészt egyes területeken (például a kisipar területén) megengedhető a reprezentatív módszer alkalmazása, másrészt az összes adatokat általában csak a gyáripari vállalatoktól (telepektől) lehet megkövetelni. Az éves statisztikai adatgyűjtések során a kisipart számos országban nem vizsgálják. Általánosságban elfogadta a munkacsoport azt a javaslatot, hogy legyenek elkülönítve minden országban a gyáripar és a kisipar adatai, de az elválasztást (például, hogy az 5 vagy 10 főnél több munkást foglalkoztató üzem gyáripari jellegű-e stb.) minden országban külön, az ország sajátosságainak megfelelően végzik el. Mindenesetre ezt a kérdést is még tovább kell vizsgálni.

Az ipartelepek iparágakba való sorolásánál fő szempontként a termelt termék (vagy szolgáltatás) fajtája tekintendő és az ajánlások azt tartalmazzák, hogy lehetőleg olyan csoportosítást alkalmazzanak, melyből az ENSZ által ajánlott csoportok (ISIC: International Standard Industrial Classification) összeállíthatók.

Nagyon lényeges szerepe van az ipar strukturájának és koncentrációjának vizsgálatánál az ipartelepek nagyság szerinti csoportosításának. E csoportosításnál az összehasonlíthatóság csak akkor biztosítható, ha a számbavételi egység nemzetközileg egységes definíciójából indulunk ki. Ezen túlmenően nem kétséges, hogy az ipar koncentráltóságának és az ipari egységek számának nemzetközi összehasonlításához helyesebb ipartelep statisztikából kiindulni, mint vállalatiból, hiszen a vállalatok száma és nagysága például a szocialista országokban átszervezések következtében gyorsan változhat. A Magyar Központi Statisztikai Hivatal Kollégiuma ennek megfelelően még 1957-ben határozatot hozott, melynek értelmében: „Az iparstatisztikában 1957. évtől kezdődően a földrajzi és nagyságrendi

feldolgozásokat évenként egyszer ipartelepek alapján kell elvégezni...”⁴

A munkacsoport megállapodott abban, hogy a nagyság szerinti csoportosítást legcélszerűbb egy bizonyos időszak alatt a telepen foglalkoztatottak összes száma alapján elvégezni. Ezzel kapcsolatosan több probléma merült fel: először is, hogy a létszám a legfejlettebb ipari országokban nem jellemzi eléggé a telep nagyságrendjét, ezért talán helyesebb lenne a beépített erőgépkapacitást vagy a hozzáadott értéket (value added) venni csoportosító ismérv gyanánt, másodsor a foglalkoztatottak összes száma helyett esetleg jobb lenne a munkások (fizikai dolgozók) számát alapul venni.

Az értekezlet hosszabb vita után úgy döntött, hogy mégis a foglalkoztatottak összes számát tartja meg csoportképző ismérvnek és az erőgépek kapacitását csak mint kiegészítő mutatót javasolja. A hozzáadott érték alapján történő nemzetközi összehasonlítás nehézkes, mivel különböző pénznemekben van kifejezve. A létszámot tekintve pedig jobbnak látszott az összlétszámot, mint a munkáslétszámot alkalmazni, mert nagyon nehéz elméletileg és gyakorlatilag egységesen elhatárolni a munkáslétszám fogalmát.

Sikerült megállapodni a csoportközökben is, ezek szerint az adatokat minden ország a következő csoportközök szerint közli: 5 fő alatt; 6–10-ig; 11–20-ig; 21–50-ig; 51–100-ig; 101–1000-ig; 1001–5000-ig és 5000-en felül. Természetesen az egyes országok saját szükségletüknek megfelelően ennél részletesebb csoportosítást is alkalmazhatnak.

•

A begyűjtendő adatok közül további tisztázásra szorult többek között a foglalkoztatottak száma. Így a javasolt egy időpontra vonatkozó létszám mellett a szovjet kiküldött javaslatára az átlagos létszám gyűjtését és közlését is ajánlotta az értekezlet azzal, hogy az átlagos létszám megállapítására az idényiparokban különböző eljárásokat kell alkalmazni, amelyek még további vizsgálatot igényelnek. Az otthon dolgozók, valamint a

⁴ Lásd „A Központi Statisztikai Hivatal Kollégiumának határozatai. Az ipar új ágazati rendszere”. *Statisztikai Szemle*. 1957. évi 10. sz. 887. old.

segítő családtagok száma stb. külön megfigyelésre kerül.

A bérekkel és fizetésekkel kapcsolatosan az az álláspont alakult ki, hogy a nemzetközi összehasonlíthatóság céljából feltétlenül kívánatos azoknak az adatoknak begyűjtése és publikálása, melyek egyrészt megmutatják azokat az összegeket, amelyek a bérekből és fizetésekből különféle címeken (adók, társadalombiztosítás, nyugdíj stb.) levonásra kerülnek, másrészt a munkaadók által fizetett összegeket (például családi pótlék, társadalombiztosítás stb.), amelyek egyes országokban (például éppen a szocialista országokban) nagyon jelentékenyek és a munkaügyi költségek jelentős hányadát képezik.

Az erőgépek és villamosmotorok adataira vonatkozóan érvényben maradt az eredeti javaslat, amely kétféle megoldásra utal:

1. Megállapítani az összes, nem elektromos generátorok hajtására szolgáló erőgépek kapacitását és az összes villamosmotorok számát vagy,

2. Az összes erőgépek kapacitását és a vásárolt energiával hajtott villamosmotorok számát.

A vita folyamán azonban felmerült, hogy egyes erősen fejlett ipari országokban az olyan erőgépek száma, amelyeket nem elektromos generátorok hajtására, hanem másra használnak jelentéktelen. Ezért ezt az adatot csak mint feltételesen ajánlottát írta elő a munkacsoport.

A termelési és ráfordítási adatok összeállításánál abból az elgondolásból indult ki a munkacsoport, hogy az adatok megfelelőek legyenek a hozzáadott érték kiszámításához. A szocialista országok (Szovjetunió, Magyarország, Románia) küldöttei felvetették, hogy helyesebb lenne a hozzáadott érték helyett a nettó termelési értéket meghatározni. A konferencia elismerte, hogy elvben helyesebb lenne a nettó termelési érték kiszámítása és javasolta, hogy törekedjenek ennek kiszámítására, de ugyanakkor figyelembe vette, hogy az országok többségénél (a kapitalista országokban) nem tudják megállapítani az amortizáció mértékét, így meg kell elégedni a hozzáadott érték kiszámításával.

Feltételesen javasolta a munkacsoport az értékesítési és beszerzési statisztikai adatok gyűjtését, mégpedig oly módon, hogy különbséget lehessen tenni a vállalaton belüli forgalom és a piaci forgalom között.

*

A munkacsoport javasolta, hogy az 1963. évi — fentiekben vázolt — világprogram mellett határozza meg az értekezlet az európai programot is, figyelembe véve az európai szükségleteket és lehetőségeket. Az ülésen nem volt lehetséges részleteiben kidolgozni a programot, minthogy egy sor kérdés — melynek felvételére javaslatok hangzottak el — még további tanulmányozást igényel. Így a munkacsoport megállapodott abban, hogy e téren a vita fő célja, hogy a Titkárság részére irányelveket nyújtson, amelyek alapján részletesebb programot lehet elkészíteni a következő ülésre.

A vita során a következő általános elvek alakultak ki:

1. Az iparstatisztikai kérdőíveket lehetőleg úgy kell elkészíteni, hogy megfelelő adatokat szolgáltatassanak a népgazdasági elszámolásokhoz. Ezt mind az egyes kérdések összeállításánál, mind a fogalmak megalkotásánál figyelembe kell venni.

2. A kérdőívek megszerkesztésénél és a fogalmak kialakításánál törekedni kell arra, hogy az összeírás megfelelő adatokat szolgáltatasson a termelékenység méréseire. (Ez az elv a magyar delegáció javaslata alapján került elfogadásra.)

3. Helyes lenne olyan irányban is kiterjeszteni a vizsgáldásokat, hogy megállapítható legyen a telepi és a vállalati statisztika közötti összefüggés.

Ezen általános elveken túl néhány konkrét javaslatot is elfogadott az értekezlet. Így többek között megállapította, hogy szükséges lenne felvenni az európai programba az időszak alatt beruházásokra és készletnövekedésekre történt ráfordításokat, a teljesített órák számát stb.

Részletesen foglalkozott a munkacsoport többek között — a magyar delegáció javaslatára — az egységes árujegyzék elkészítésének kérdésével is. Mindenekelőtt nyilvánvaló lett, hogy egy ilyen jegyzék — a nemzetközileg összehasonlítható termékek jegyzéke —, amely meghatározná a legfontosabb termékek belső tartalmát

és a természetes mértékegységet, amelyen a számbavétel történhet, több fontos célt szolgálna. Azáltal, hogy a termékeket fizikai mértékegységben adja meg, lényegesen jobb nemzetközi összehasonlíthatóságot nyújtana, mint az értékadatok. Nem befolyásolja az adatokat a statisztikai (beszámolási) egység megválasztása. Alapot adhat ez a statisztika a munkatermelékenységi számításokhoz is.

A munkacsoport megállapodott abban, hogy első lépésként helyes lenne egy 50—100 termékből álló lista összeállítása, mely később egy szélesebb körű egységes termékjegyzékké bővíülhetne. Feltétlenül ügyelni kell azonban arra, hogy ez a jegyzék összhangban legyen a külkereskedelmi termékjegyzékekkel.

A munkacsoport felkérte a Titkárságot, hogy az összes felvetett kérdések tekintetében a szükséges tanulmányokat végezze el az egyes nemzeti statisztikai hivatalok pedig az e téren szerzett gyakorlati tapasztalatokat hozzák a Titkárság tudomására, hogy ezzel is segítsék ezt a munkát.

Végül foglalkozott a munkacsoport a vállalat és a telep alapján megállapított számbavételi egységek, illetve az ily módon kapott adatok összefüggéseinek kérdéseivel. A munkacsoport egyetértett abban, hogy helyes lenne feltárni a kétféle beszámolási egység közötti szerkezeti összefüggéseket. Ezeknek az összefüggéseknek a feltárása elősegíthetné egyrészt az ipar strukturájának, különösen a koncentrációnak a vizsgálatát, másrészt hasznos áttekintést adna arról, hogy mennyire és milyen módon vannak kombinálva az egyes vállalatokban a különböző tevékenységek.

Természetesen ahhoz, hogy ezt a kérdést vizsgálni lehessen, szükséges az, hogy a vállalat fogalmát meghatározzuk. A szocialista országokban a vállalat fogalma világos (önálló terve, mérlege, bank-

számlája, igazgatója van stb.), ugyanakkor a nyugati kapitalista országok háromféle vállalati fogalom meghatározást is alkalmaznak. A leggyakrabban használt egység a „legkisebb jogi egység” (egy tulajdonos tulajdonában levő vállalat, korporációs vállalat, részvénytársaság stb.) Ennek az egységnek az az előnye, hogy az egyes országokban törvény által van meghatározva, továbbá az összes szükséges adatokkal rendelkezik. Előfordul azonban, hogy nem ez az egység hozza a gazdasági döntéseket és viszi az üzletet, mert több ilyen egységnek közös tulajdonosa van. Ilyenkor a legkisebb jogi egység a koncentráció kimutatására sem megfelelő. Ezért statisztikai egységként használatos a legkisebb jogi egységek olyan csoportja (családja) is, amelyek közös tulajdonos által vannak összekötve. Ennél a statisztikai egységnél nehézséget okoz sok esetben a bonyolult tulajdonviszonyok felderítése, továbbá együttes pénzügyi adatok sem állnak mindig rendelkezésre. Éppen ezért több országban használnak olyan statisztikai egységeket, melyek a fenti kettő között átmenetet alkotnak. Ezeket azonban nem lehet kielégítően definiálni.

Mindezek alapján elhatározta a munkacsoport, hogy a vállalat meghatározásának kérdéseivel tovább kell foglalkozni, de addig is felkérte az egyes országokat, hogy publikációikban tüntessék fel a használt statisztikai egységet.

Összefoglalva: a munkacsoport értekezlete jelentős lépéseket tett előre az 1963. évi iparstatisztikai összeírás világ- és európai programjának összeállítása terén és megfelelő anyagot nyújtott a Titkárságnak, hogy a következő ülésre — esetleg egy szakértői csoport segítségével — már részletesebb programot tudjon előterjeszteni megvitatásra. A program elfogadása után még elegendő ideje lesz minden országnak az 1963. évi iparstatisztikai összeírás gondos megtervezésére.

A közgazdászképzés új irányzata a prágai Közgazdasági Főiskolán

BENEDIKT KORDA

Mint a világon általában a csehszlovák iparban is mindnagyobb mértékben tért hódít az automatizálás, aminek hatása természetesen megmutatkozik a termelés szervezése és irányítása területén is. Az automatizálás ugyanis nemcsak a termelési folyamatot változtatja meg, hanem maga után vonja a szervezési és az irányítási munkával szemben támasztott igények megváltozását is. Ugyanakkor megteremti az alapot az egzaktabb, a mennyiségi feltételekre és összefüggésekre nagyobb mértékben építő munka számára e területen is. A fejlődés alapját ebben a vonatkozásban az e célt szolgáló modern matematikai módszerek és az automatikus számolóberendezések biztosítják. Ezek teremtik meg annak a lehetőségét, hogy a gazdasági vezetés igen rövid idő alatt konkrét kvantitatív képet nyerjen a vizsgált terület összefüggéseiről és határozatainak, intézkedéseinek hatásait lemérhesse.

Ezek a körülmények szükségessé teszik Csehszlovákiában is, hogy a jövő közgazdászainak képzésénél említett kérdésekkel összefüggő oktatási feladatokat behatóan tanulmányozzuk, a megfelelő módosításokat végrehajtsuk. A prágai Közgazdasági Főiskolán az a vélemény alakult ki, hogy a fenti célok megvalósítása érdekében több tekintetben sürgős intézkedésekre van szükség. Ezeket az intézkedéseket részben 1959-ben már megtettük, részben — megfelelő előkészítés után — a közeljövőben tervezzük végrehajtani. A sürgős intézkedést az teszi szükségessé, hogy a közgazdászok főiskolai képzésének ideje öt év és ehhez természetesen még néhány gyakorló évet is hozzá kell számítanunk, mert csak ennek eltelte után beszélhetünk arról, hogy a fiatal káderek megfelelően el tudják látni a rájuk háruló feladatokat. A késlekedés tehát azzal a veszéllyel járna, hogy az oktatás elmarad a gyakorlat által támasztott követelményektől. Az ipar részéről már ma is jelentős kereslet mutatkozik olyan közgazdászok iránt, akik az eddiginél alaposabb matematikai képzettséggel rendel-

keznek és akik ismerik a modern szervezéstechnikát, számítási eszközöket. A kereslet becslésünk szerint a közeljövőben rohamosan emelkedni fog. A csehszlovák ipar rövid időn belül megkezdí az elektronikus számolóberendezések szériaszerű gyártását, s ha ezt nem vesszük figyelembe a közgazdászképzés feladatainak meghatározásánál, akkor előállhat az, hogy megfelelő gépeink lesznek, de nem fog rendelkezésünkre állni megfelelő számú szakember a gépek felhasználásához.

A mondottakra tekintettel a prágai Közgazdasági Főiskolán a közgazdász-képzésnek alábbi két szakágazatát látjuk szükségesnek létrehozni.

1. Az egyik ágazat olyan közgazdászokat képez, akik megfelelő ismeretekkel rendelkeznek a modern számológépállomás munkájának irányításához és szervezéséhez, akik jól ismerik a számítás- és szervezéstechnikai berendezések funkcióit, képesek arra, hogy a berendezések leg- racionálisabb üzemeltetését biztosítsák. Az ilyen jellegű szakembereknek megfelelő szaktanácsokat kell tudniok adni a különböző vállalatok számára, ezért a közgazdasági munkában alkalmazható matematikai módszerek ismeretén túlmenően különösen járatosnak kell lenniök statisztikai és számviteli kérdésekben.

2. A másik ágazat olyan közgazdászokat képez, akik a közgazdasági problémákat meg tudják matematikailag fogalmazni és ismerik a matematikailag megfogalmazott problémák megoldási lehetőségeit, így a gazdasági vezetés számára egzakt kvantitatív alapokat tudnak szolgáltatni.

E követelmények teljesítése a Főiskola számára új és nehéz feladatok megoldását jelenti. A feladatok ellátása véleményünk szerint az eddigi tanszékek keretein belül nem oldható meg, ezért a közelmúltban Főiskolánkon két új tanszék alakult. Az egyik tanszék *számítás- és szervezéstechnikai* kérdésekkel, a másik a *tudományos programozás* kérdéseivel foglalkozik. Ezek mellett egy *számológép-*

állomás is működni fog. A számológép-állomás részére már most biztosítva van egy komplett Aritma berendezés (lyukasztók, szortírozók, tabulátorok és más egyéb gépek), továbbá villany számológépek és egyéb szervezési eszközök. Az állomáson a jövőben egy elektronikus számológép is fog működni.

Az új tanszékek fő feladata jelenleg az, hogy biztosítsák a fenti oktatási követelmények teljesítéséhez szükséges alapokat, mindenekelőtt megfelelő tanerőket képezzenek ki, s a meglévő oktatógárda ilyen irányú továbbképzését lehetővé tegyék. Feladata e tanszékeknek az is, hogy a kutatóintézetekkel létesített kooperáció mellett önálló kutatómunkát is végezzenek, és ennek érdekében egyes vállalatoknál a gyakorlatban tanulmányozzák a problémákat.

Az egyes szakok tanrendjében már az 1959/60. tanévben szerepel a közgazdasági területen alkalmazott matematikai módszerek kollégiuma (főként a lineáris programozás) és a gépi adatfeldolgozás ismertetése.

A fentiek értelmében Főiskolánkon a következő konkrét intézkedéseket tartjuk szükségesnek:

1. Valamennyi szakon kötelező tananyagként kell oktatni a közgazdaságtudomány területén alkalmazható matematikai módszereket (módszertani alapismereteket) és a gépi adatfeldolgozás alapelveit. Ezt már a szakok nagy részénél be is vezettük, mindkét tárgyat egy féléven keresztül heti 4 órában oktatjuk.

2. A jövő tanévtől kezdődően kívánjuk bevezetni az előzőkben ismertetett szakosítást. A szakosítás már az első évfolyamon megtörténne. Ezt szükségessé teszi az a körülmény, hogy a szak hallgatói számára speciális matematikai oktatást kell biztosítanunk. A szak jellegét meghatározó alaptárgyak óraszámát a következőképpen állapítottuk meg:

Matematika (lineáris algebra, analízis, valószínűség számítás stb.) ..	óraszám	300—350
Statisztika (gazdaságstatisztika, matematikai statisztikai alkalmazások a társadalmi-gazdasági statisztikában)	óraszám	340—380

Operáció kutatás módszerei (matematikai programozás stb.)	óraszám	340—380
Gépi adatfeldolgozás	óraszám	300—350

E tárgyak magas óraszámára felveti, hogy a szakon más tárgyak óraszámát és ezzel párhuzamosan tananyagát csökkentjük. Véleményünk szerint a szak jellegéből következően kevésbé fontos tárgyaknál kell ezt a csökkentést végrehajtanunk. Így például a gazdaságföldrajz, jog és gazdaságtörténet oktatásánál.

3. A fentiek mellett szükséges az új típusú követelményeknek megfelelően, a gyakorlatban dolgozó közgazdászok továbbképzése is.

Ezt megköveteli egyrészt az a körülmény, hogy becslésünk szerint az ismeretett speciális képzettségű közgazdász-szükséglet 1965-ig néhány száz (300—400) fő lesz. Ezt a szükségletet a végző egyetemi hallgatókkal nem tudjuk fedezni.

Másrészt a vezető közgazdasági munkakörökben elég széles területen a közeljövőben feltétlenül szükségessé válik az alkalmazható modern matematikai módszerek és a gépi feldolgozások alapelveinek ismerete.

Az ilyen jellegű továbbképző tanfolyamok egyes speciális területeken már meg is indultak. A tanfolyamok iránti érdeklődés rendkívül nagy, ami azt mutatja, hogy az ismertetett problémák reálisak, a követelmények már napjainkban jelentkeznek.

A jelen körülmények között még nem lehet a közgazdászok képzés új irányzatával kapcsolatos részletkérdések taglalásába bocsátkozni. A közeljövő tapasztalatai mutatják majd meg, hogy hol kell tervezetünkön, bevezetett programjainkon módosítani. Minden valószínűség szerint bőven lesz javítani valónk, további vitákon kell kialakítanunk a tökéletesebb módszereket. Meg vagyunk győződve azonban arról, hogy legfőbb ideje volt ezeket az intézkedéseket megtenni. Az idő sürgetően megköveteli, hogy a technika, a tudomány haladásából a közgazdászok képzésben is levonjuk a következtetéseket, különben lemaradunk és e lemaradás károsan befolyásolhatja a szocializmus építésének ütemét hazánkban.

NEMZETKÖZI STATISZTIKA

I. Adatok Csehszlovákia gazdasági fejlődéséről*

TERÜLET, NÉPESSÉG, NÉPMOZGALOM

Megnevezés	1937.	1948.	1953.	1957.	1958.	1959.
	évben					
Néesség száma (ezer fő) ¹ ..	14 429	12 339	12 820	13 358	13 474	13 564
Népsűrűség (fő/km ²)	102,7	96,5	100,3	104,5	105,4	106,1
Ezer lakosra jutó :						
élveszületések száma	16,3	23,4	21,2	18,9	17,4	16,0
halálozások száma	13,1	11,5	10,5	10,1	9,3	9,7
csecsemőhalandóság ²	83,5	45,0	33,5	29,5	25,4
házasságkötések száma	10,7	7,7	6,8	7,4	7,5

¹ Évközepe adatok. — ² Ezer élveszülöttre jutó 1 éven aluli meghaltak száma.

A NEMZETI JÖVEDELEM ÉS A SZEMÉLYI FOGYASZTÁS ALAKULÁSA

Index	1937.	1948.	1953.	1957.	1958.	1959.
	évben					
			Index : 1953. év = 100			
A nemzeti jövedelem.....	57,8	65,0	100,0	131,0	141,3	148,4
A személyi fogyasztás	83,3	100,0	143,3	145,0	152,3
			Index : 1948. év = 100			
A nemzeti jövedelem.....	103,1	100,0	155,0	203,0	219,0	230,0
A személyi fogyasztás	100,0	120,0	172,0	174,0	182,0

AZ EGYES GAZDASÁGI ÁGAK RÉSZESEDESE A NEMZETI JÖVEDELEM TERMELESÉBEN

Gazdasági ág	1948.	1953.	1957.	1958.
	évben			
Ipar	67	64	66	67
Mező- és erdőgazdaság	18	15	11	10
Építőipar	8	10	12	11
Teherszállítás és a termelést szolgáló hírközlés	1	3	3	3
Anyagi-műszaki ellátás és felvásárlás	1	2	2	2
Kereskedelem és közétkeztetés	5	5	5	6
Anyagi termelés egyéb ágai.....	0	1	1	1
<i>Nemzeti jövedelem összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

* A Csehszlovák Köztársaság felszabadulásának 15. évfordulója alkalmából összeállított anyag.

A második világháború előtti adatok Csehszlovákia háború előtti területére vonatkoznak. Csehszlovákia területe 1937-ben 140 500, a második világháborút követően pedig 127 859 négyzetkilométer volt.

A NÉPGAZDASÁGBAN FOGLALKOZTATOTTAK MEGOSZLÁSA ÁGAZATOK SZERINT

Ágazat	1948.	1953.	1957.	1958.	1959.
	évben (ezer fő)				
Összesen	5545	5683	6100	6105	.
Ebből:					
Ipar	1640	1849	2091	2113	2200
Építőipar	253	404	436	449	.
Mező- és erdőgazdaság	2336	1962	1926	1877	.
Közlekedés és hírközlés	275	314	357	373	.
Kereskedelem és közétkeztetés ¹ ...	439	447	480	479	.
Közszolgáltatások, kultúra ²	333	479	598	609	.
Közigazgatás és egyéb ³	269	228	212	205	.

¹ Az anyagi-műszaki ellátás és a felvásárlás terén dolgozókkal együtt. — ² A tudományok, a kutatás, a lakásgazdálkodás, az egészségvédelem és a társadalombiztosítás terén dolgozókkal együtt. — ³ Az igazságszolgáltatás, a pénzügy, a biztosítás terén és a társadalmi szervezeteknél dolgozókkal együtt.

A BERUHÁZÁSOK MEGOSZLÁSA ÁGAZATOK SZERINT
(1959. évi árakon, millió korona)

Ágazat	1948.	1953.	1957.	1958.
	évben			
Ipar	4375	8 311	10 514	13 085
Építőipar	84	435	862	960
Mező- és erdőgazdaság	375	2 372	4 300	5 216
Közlekedés és hírközlés	1351	3 058	2 994	3 260
Anyagi-műszaki ellátás	11	62	184	168
Kereskedelem és közétkeztetés	33	159	574	676
Felvásárlás	13	78	110	91
Egyéb termelő tevékenységek	2	9	33	67
Tudomány és kutatás	22	133	280	259
Közszolgáltatás	136	212	586	680
Lakásgazdálkodás	1660	2 943	6 333	5 068
Egészségügy és társadalombiztosítás	302	374	437	432
Közoktatás, kultúra, népművelés és testnevelés	346	401	1 198	1 160
Közigazgatás	208	2 048	920	861
Összesen	8918	20 595	29 325	31 983

Megjegyzés. 1959-ben az összes beruházások értéke 37,9 milliárd koronát tett ki.

AZ IPAR FONTOSABB ADATAI

Megnevezés	1937.	1948.	1953.	1957.	1958.	1959.
	évben					
Az ipari termelés indexe						
Index : 1953. év = 100 ...	47,6	51,8	100,0	139,9	155,4	172,3
Ebből:						
A csoport	41,7	45,7	100,0	138,8	155,3	175,5
B csoport	56,2	59,5	100,0	140,5	155,4	167,8
Index : 1948. év = 100 ...	92,7	100,0	193,0	270,0	300,0	332,7
Ebből:						
A csoport	90,8	100,0	219,0	304,0	340,0	384,2
B csoport	76,8	100,0	168,0	236,0	261,0	281,9

(Folytatás az 532. oldalon)

(Folytatás)

Megnevezés	1937.	1948.	1953.	1957.	1958.	1959.
	évben					
Az iparban foglalkoztatottak száma, tanulók nélkül (ezer fő)	1543	1881	2099	2155	2200
Ebből: munkások	1261	1412	1562	1618	1700
mérnökök és technikusok	177	223	218	.
A munkatermelékenység indexe						
Index: 1953. év = 100 ..	55,9	57,8	100,0	124,9	134,1	144,8
Index: 1948. év = 100 ..	97,1	100,0	173,0	216,0	232,0	250,6

A FONTOSABB IPARCIKKEK TERMELÉSE

Iparcikk	Mértékegység	1937.	1948.	1953.	1957.	1958.	1959.	1965. (terv)
		évben						
Villamosenergia	milliárd kWó	4,1	7,5	12,4	17,7	19,6	21,9	37,7
Kőszén (nettó kitermelés)	millió tonna	16,7	17,7	20,3	24,2	25,8	26,5	35,3
Barnaszén	millió tonna	17,5	22,6	32,8	48,8	54,3	53,0	73,2
Koksz	millió tonna	3,5	4,3	6,5	7,5	7,4	.	11,6
Vasérc	millió tonna	.	1,4	2,3	2,8	2,8	3,0	.
Nyersvas	millió tonna	1,7	1,6	2,8	3,6	3,8	4,2	7,6
Acél	millió tonna	2,3	2,6	4,4	5,2	5,5	6,1	10,5
Hengerelt áru (csövek nélkül)	millió tonna	1,6	1,8	2,7	3,5	3,8	4,0	7,3
Kénsav	ezer tonna	165	215	311	445	463	513	.
Nitrogénműtrágya (hatóanyag)	ezer tonna	25	29	35	74	108	133	293
Fémforgácsoló gép ..	ezer darab	.	11	15	23	22	24	.
Traktor	db	.	9	7	21	25	29	43
Tehergépkocsi	db	2	7	11	10	10	15	20
Személygépkocsi	db	13	18	7	35	43	51	110
Motorkerékpár	db	14	68	46	138	147	151	.
Cement	millió tonna	1,3	1,7	2,3	3,7	4,1	4,7	8600
Pamutszövet	millió méter	377	280	346	386	420	424	492
Lenszövet	millió méter	39	34	51	56	62	.	.
Gyapjuszövet	millió méter	33	42	42	38	43	45	52,5
Selyemszövet	millió méter	31	26	44	52	57	60	80,8
Bőr cipő	millió pár	55	28	23	28	34	39	.
Gumicipő	millió pár	.	26	26	32	34	36	.
Háztartási hűtőszekrény	ezer darab	.	8	8	66	80	104	265
Televíziós készülék ..	ezer darab	—	—	12	79	134	197	.
Cukor (finomított) ..	ezer tonna	669	517	657	792	856	.	1200
Sör	millió hektoliter	8,3	8,2	11,0	12,5	12,6	13,6	.
Cigaretta	milliárd darab	11,6	13,0	16,2	18,3	17,7	.	.

AZ EGY LAKOSRA JUTÓ TERMELÉS A FONTOSABB IPARCIKKE KBÓL 1958-BAN

Ország	Szén (kőszénre átszámítva, kilogramm)	Villamosenergia (kilowattóra)	Nyersacél	Cement
			kilogramm	
Csehszlovákia.....	4449	1456	409	305
Amerikai Egyesült Államok.....	2142	4159	445	303
Egyesült Királyság	4243	2314	385	230
Franciaország	1330	1317	328	301
Német Szövetségi Köztársaság	3143	1845	446	389

LAKÁSÉPÍTKEZÉS

Megnevezés	1948.	1953.	1957.	1958.	1959.
	évben				
A felépített lakások száma összesen (ezer)	21,7	39,0	64,3	53,4	67,0
Ebből magánépítkezés	9,8	10,4	31,2	16,8	20,5
Egy felépített lakás átlagos lakóterülete (m ²)	53,2	40,3	40,3	38,3	.
Ebből a magánépítkezéseké	48,5	48,5	46,3	44,3	.

Megjegyzés. A harmadik ötéves terv során (1961–1965) 480 000 lakás építését irányozták elő.

AZ 1958-BAN ÉPÍTETT ÁLLAMI LAKÓHÁZAK ÉS LAKÁSOK FELSZERELTSÉGE

Megnevezés	Lakóházak	Lakások	Az összes lakások százalékban
	száma		
Gázzal ellátott	1803	18 081	63,7
Meleg vízzel ellátott	2028	20 650	72,8
Központi fűtéssel ellátott	1913	20 399	71,9
Központi fűtéssel és meleg vízzel ellátott	1708	19 289	68,0
Gázzal, központi fűtéssel és meleg vízzel ellátott	1188	15 062	53,1
Központi fűtés, gáz és meleg víz nélkül	1545	4 765	16,8
Modern mosókonyhával ellátott	2471	22 498	79,3
Beépített bútorral (legalább az előszobában) ellátott	3069	24 181	85,3

A MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉS ALAKULÁSA

(Index : 1953. év = 100)

Index	1936.	1948.	1957.	1958.	1959.
	évben				
	Index : 1953. év = 100				
Mezőgazdasági termelés.....	113,6	85,5	110,3	113,7	112,1
Ebből : állattenyésztés	108,7	84,7	133,9	133,9	137,1
növénytermelés	125,0	86,2	96,6	100,9	96,4
	Index : 1948. év = 100				
Mezőgazdasági termelés.....	132,8	100,0	129,0	133,0	131,1
Ebből : állattenyésztés	128,3	100,0	158,0	158,0	161,8
növénytermelés	145,0	100,0	112,0	117,0	111,7

A MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉS TÁRSADALMI SZÉKTOROK SZERINTI ÖSSZETÉTELE
(1955. évi árak alapján, százalék)

Szektor	1951.	1953.	1957.	1958.
	évben			
<i>Összesen</i>	100,0	100,0	100,0	100,0
Ebből:				
Szocialista	21,6	36,2	39,8	54,2
Ebből: állami gazdaságok	10,9	12,2	12,7	13,7
termelőszövetkezetek	10,7	24,0	27,1	40,5
Háztáji gazdaságok	6,3	10,0	13,6	20,5
Egyéni gazdaságok	72,1	53,8	46,6	25,3

A FONTOSABB MEZŐGAZDASÁGI NÖVÉNYEK TERMÉSÁTLAGA

Növény	1934—1938. évek átlaga	1948.	1953.	1957.	1958.	1959.
		évben (mázsa/hektár)				
Búza	17,1	16,4	20,8	20,6	18,3	22,8
Rozs és kétszeres	16,0	15,5	17,9	18,3	19,0	20,2
Árpa	17,0	15,4	19,2	20,4	17,9	21,9
Zab ¹	16,2	14,7	15,9	16,8	17,4	18,6
Cukorrépa	285,8	235,8	241,1	298,3	299,1	.
Burgonya	134,8	110,1	152,6	139,4	109,1	.

¹ Zab- és árpa keveréssel együtt.

ÁLLATÁLLOMÁNY¹

Állatfaj	1934—1938. évek átlaga	1948.	1953.	1957.	1958.	1959.	1960.
		évben (ezer darab)					
Ló	656	630	559	542	517	456	.
Szarvasmarha	4296	3275	4445	4134	4091	4183	4297
Ebből: tehén ..	2384	1862	2219	2071	2066	2080	2071
Sertés	3144	2566	4918	5369	5435	5283	5687
Juh és bányi	458	386	982	956	889	817	724

¹ Január 1-i állapot.

A FŐBB ÁLLATI HOZAMOK ALAKULÁSA

Megnevezés	Mértékegység	1937.	1948.	1953.	1955.	1957.	1958.
		évben					
A vágómarha	kg	.	.	335,3	378,8	385,1	395,0
A vágóborjú	kg	.	.	52,6	54,6	56,5	55,4
A vágósertés	kg	.	.	101,1	114,9	118,3	117,2
Évi átlagos tejhozam	liter	2003,6	1334,0	1417,8	1616,2	1739,6	1758,6
Évi átlagos tojáshozam tyúkonként ..	darab	123,5	110,3	115,3	94,2	103,8	103,4
Száz tehenre jutó leválasztott borjak száma	darab	.	.	63,1	71,7	73,9	75,6
Egy kocára jutó leválasztott malacok száma	darab	.	.	7,3	10,0	10,6	10,2

TRAKTORSÚRÚSÉG ÉS MŰTRÁGYAFELHASZNÁLÁS

Megnevezés	1937.	1948.	1953.	1957.	1958.
	évben				
1000 hektár mezőgazdasági területre jutó traktorok száma (db)	1,1	3,2	4,1	6,1	7,2
Egy hektár mezőgazdasági területre jutó nitrogénműtrágya-felhasználás ¹ (kg) ..	3,1	4,9	8,1	12,6	17,7
foszforműtrágya-felhasználás ¹ (kg) ...	6,6	7,9	10,7	15,3	18,0
káliműtrágya-felhasználás ¹ (kg)	3,4	5,6	18,0	29,3	34,7

¹ Hatóanyagban.

TEHER- ÉS SZEMÉLYSZÁLLÍTÁS

Közlekedési ág	1948.	1953.	1957.	1958.
	évben			
Teherszállítás (millió tonnakilométer)				
Vasút	14 279	26 328	39 541	42 674
Gépkocsi	362	774	1 302	1 660
Hajózás (folyami)	629	1 002	1 604	1 784
Légi	3	3	5	7
Személyszállítás (millió utaskilométer)				
Vasút	14 977	17 852	19 048	18 682
Gépkocsi	3 005	6 846	9 508	10 422
Hajózás (folyami)	20	13	20	28
Légi	55	74	135	193

AZ EGY LAKOSRA JUTÓ FOGYASZTÁS A LEGFONTOSABB ÉLELMISZEREKBŐL

Élelmiszer	Mérték-egység	1948.	1953.	1957.	1958.
		évben			
Hús	kg	28,9	42,1	52,6	53,9
Sertészsír	kg	2,8	6,3	6,4	6,5
Növényi étolaj	kg	6,2	6,3	7,5	7,6
Tej	l	125,2	143,8	129,7	118,6
Vaj	kg	2,8	4,2	5,5	5,6
Búzaliszt	kg	73,5	89,5	83,6	80,7
Rozsliszt	kg	45,8	44,1	36,8	35,1
Tojás	kg	114,0	183,0	174,0	170,0
Cukor	kg	22,3	28,6	34,1	34,9

A LAKOSSÁG KIADÁSAINAK MEGOSZTLÁSA
(Összehasonlító árak alapján, százalék)

Megnevezés	1952.	1953.	1957.	1958.
	évben			
<i>Élelmiszer</i>	62,1	62,8	54,4	55,5
Ebből :				
Állati eredetű	23,8	23,7	19,3	19,9
Növényi eredetű	30,1	31,1	27,6	27,6
Ital	8,2	7,9	7,5	8,0
<i>Iparcikk</i>	37,9	37,2	45,6	44,5
Ebből :				
Ruházati cikk és lábbeli	15,9	13,5	16,9	15,6
Nem tartós fogyasztási cikk ...	8,3	7,8	6,4	6,4
Tartós fogyasztási cikk	13,7	15,9	22,3	22,5

A MUNKÁSOK ÉS ALKALMAZOTTAK LÉTFENNTARTÁSI KÖLTSÉGINDEXE ÉS REÁLBÉRINDEXE
(Index: 1953. év = 100)

Index	1937.	1953.	1957.	1958.	1959.
	évben				
A munkás- és alkalmazotti háztartások létfenntartási költségindexe	74,5	100	89,9	89,7	.
A munkások és alkalmazottak reálbér-indexe	94,5	100	128,8	131,7	138,3

AZ ISKOLAI OKTATÁSBAN RÉSZTVEVŐK SZÁMA¹

Év	Népiskolák	Általános képzést nyújtó iskolák	Szakiskolák	Főiskolák
	tanulóinak (hallgatóinak) száma (ezer)			
1948.....	205	1594	93	65
1953.....	219	1837	140	70
1957.....	255	2011	197	78
1958.....	262	2055	192	75
1959.....	.	.	139 ²	57 ²

¹ Az általános képzést nyújtó iskolák alaptípusa a 8 osztályos iskola (a 6–14 éves gyermekek kötelező iskola oktatását látják el). Ennek első 5 osztályát — azokon a helyeken, ahol nincsenek meg a bővítés feltételei — népiskolának nevezik. Az általános képzést nyújtó iskolák legfelső típusa a 11 osztályos iskola, amelynek utolsó 3 osztályába válogatva veszik el a tanulókat. A szakiskolák az általános képzést nyújtó 11 osztályos iskolák utolsó 3 osztályának megfelelő képzést nyújtanak egy-egy szakterületen. Az egyetemekre az általános képzést nyújtó középiskola 11 osztálya, illetve a szakiskola elvégzése után jelentkezhetnek a tanulók. — ² Csak a nappali tagozat hallgatói

FONTOSABB KULTURÁLIS ÉS EGÉSZSÉGÜGYI ADATOK

Megnevezés	1948.	1953.	1957.	1958.	1959.
	évben				
Színházlátogatók száma (millió fő).....	9,2	11,0	12,4	12,6	12,8
Mozilátogatók száma (millió fő).....	154	144	187	184	174
Kinyomtatott könyvek száma.....	6640	4792	4226	4762	4800
Kinyomtatott könyvek példányszáma (millió)	44	51	43	50	51
Rádióelőfizetők száma ¹ (millió)	2,1	2,7	2,9	3,1	3,1
Vezetékes rádióelőfizetők száma (ezer) .	—	—	179,7	261,8	353,0
Televízióelőfizetők száma (ezer)	—	—	172,8	327,9	519,0
Egy orvosra jutó lakosok száma	1100	756	648	614	.
Ezer lakosra jutó kórházi ágyak száma...	5,8	6,6	7,2	7,3	.

¹ Vezetékes rádiók előfizetői nélkül.

A KÜLKERESKEDELMI FORGALOM INDEXE

(Index: 1953. év = 100)

Megnevezés	1954.	1957.	1958.	1959.
	évben			
Import összesen	110,2	161,5	172,9	204,2
Ebből: szocialista országokból....	108,2	144,4	150,1	181,0
tőkés országokból	117,6	225,6	257,8	288,7
Export összesen	104,8	150,6	169,3	192,8
Ebből: szocialista országokba	99,0	126,6	151,7	177,8
tőkés országokba	125,3	236,0	271,9	290,9

A KÜLKERESKEDELMI FORGALOM ÖSSZETÉTELE
(százalék)

Megnevezés	1948.	1953.	1957.	1958.
	évben			
Import	100,0	100,0	100,0	100,0
Gépek, berendezések, készülékek	7,2	14,1	18,7	18,7
Fűtőanyagok, nyersanyagok	56,5	54,2	54,0	54,7
Tenyész- és egyéb élőállatok	0,2	0,1	0,1	0,0
Élelmiszerek (nyers- és félkészárukkal együtt) ..	33,4	30,1	23,3	23,1
Egyéb fogyasztási cikkek	2,7	1,5	3,9	3,5
Export	100,0	100,0	100,0	100,0
Gépek, berendezések, készülékek	20,3	42,4	40,8	43,4
Fűtőanyagok, nyersanyagok	43,5	36,8	34,8	31,1
Tenyész- és egyéb élőállatok	0,0	0,0	0,1	0,0
Élelmiszerek (nyers- és félkészárukkal együtt) ..	5,5	8,6	6,9	7,1
Egyéb fogyasztási cikkek	30,7	12,2	17,4	18,4

A FORGALOM SZEMPONTJÁBÓL JELENTŐSEBB ORSZÁGOK RÉSZESÉDÉSE CSEHSZLOVÁKIA KÜLKERESKEDELMI FORGALMÁBAN
(Az összes import, illetve export = 100)

Ország	Import		Export	
	1953.	1958.	1953.	1958.
	évben			
Egyesült Arab Köztársaság	1,3	2,8	1,0	3,0
Egyesült Királyság	2,6	2,4	0,3	1,9
Kínai Népköztársaság	6,3	6,7	6,1	7,2
Lengyelország	11,4	5,3	10,2	6,3
Magyarország	8,4	6,7	7,1	5,1
Német Demokratikus Köztársaság	6,9	11,9	6,2	10,4
Német Szövetségi Köztársaság	1,0	4,6	1,5	3,5
Szovjetunió	39,1	33,3	32,3	32,8

FORRÁSOK

A Csehszlovák Statisztikai Hivatal közleménye a népgazdaság 1959. évi fejlődéséről.

Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának és a Csehszlovák Köztársaság kormányának irányelvei a csehszlovák népgazdaság 1961–1965. évi harmadik ötéves tervének kidolgozására.

Statistická Ročenka Republiky Československé, 1957., 1959.

Monthly Bulletin of Statistics, 1959. december.

II. Módszertani tájékoztató

**A csehszlovák
tudományos-módszertani tanács
tevékenysége**

A csehszlovák Állami Statisztikai Hivatal mellett működő tudományos-módszertani tanács az elmúlt évben az alábbi fontosabb kérdésekkel foglalkozott.

Megvitatta és bevezetésre ajánlotta a forgóalapok és készletek mérlege összeállításának metodikáját. Ez a mérleg része a népgazdasági mérlegnek és alapul szolgál többek között a forgóeszközök és készletek állományának, szerkezetének és dinamikájának, valamint helyes kihasználásuknak vizsgálatához és elemzé-

séhez, amivel elősegíti a rejtett tartalékok mozgósítását is.

Az említett mérleg termelési eszközök és fogyasztási cikkek, társadalmi szektorok, népgazdasági ágak, az ujratermelés fázisai (termelés, forgalom, fogyasztás), minisztériumok és központi szervek, szervezetek (önállóan elszámoló költségvetési és különleges költségvetési szervezetek), valamint forgóalap- és készletfajták (termelési készletek, befejezetlen termelés, késztermékek és árucikkek) szerinti bontásban kerül összeállításra. A helyes tagolás érdekében pontosan meghatározták, hogy mely tételeket kell a felsorolt forgóalap- és készletfajtákhoz sorolni.

Az építőipar hatalmas feladataira tekintettel egyre fontosabb kérdéssé válik az építőanyagfelhasználás helyes számbavétele. A tudományos-módszertani tanács azt ajánlotta, hogy évente írják össze a felhasznált építőanyagokat az egyes befejezett építési objektumoknál. Az építési objektumokat e célból a következő 12 főcsoportra kell felosztani: talajgyegetés és földanyagból készült építmények, ipari építmények, állami lakóházépítkezések, a lakosság lakásépítkezései, közlekedési és kereskedelmi épületek, a mezőgazdasági és erdészeti termelés céljait szolgáló építkezések, hidak, földfeletti vezetékek, földalatti vezetékek, utak, földalatti objektumok és vízi építkezések. Ezek a főcsoportok 81 csoportra oszlanak. Minden egyes csoportnál meghatározták azokat az anyagokat, amelyeknek fogyasztását figyelemmel kell kísérni. Az objektumok felosztása főcsoportokra úgy történt, hogy minden főcsoport technológiailag hasonló, lehetőség szerint közös mértékegységgel mérhető objektumokat tartalmazzon. A tudományos-módszertani tanács foglalkozott a javasolt számbavétel előfeltételeivel is, amelyek közül legfontosabb az építési vállalatok elsődleges nyilvántartásának összhangba hozatala a számbavétel céljaival.

Az életszínvonal egyik alapvető mutatószámán, a dolgozók reálbér-indexén kívül ki kell számítani a lakosság reáljövedelem-indexét is, mivel a munkabér nem az egyedüli forrása a dolgozók, a lakosság jövedelmeinek.

A tudományos-módszertani tanács foglalkozott a lakosság reáljövedelem-indexé-

nek szerkezetével, amely a lakosság végső jövedelmein épül fel. A végső jövedelmekhez tartoznak: 1. a jövedelmek az állami és szövetkezeti szervezetektől (munkabérek, napidíjak, beralapon kívüli kifizetések, az egységes mezőgazdasági szövetkezetek jövedelmei, bevételek a társadalombiztosításból, kölcsönök, nyeresmények, takarékbetétek után fizetett kamatok, a biztosítottaknak kifizetett kártérítések, egyéb készpénz- és természetbeni bevételek, külföldről is); 2. az egyénileg gazdálkodó parasztok és a kisegítő személyi gazdaságok tiszta (a veszteségekkel és a termelési alapokba eszközölt felhalmozással csökkentett) termelése. Ezekből a jövedelmekből levonásba kerülnek a nemzeti jövedelem újraelosztásánál felmerülő kiadások, így a szolgáltatásokra fordított kiadások, adók és illetékek, biztosítási díjak, szövetkezeti részjegyek, tagdíjak, kölcsönök törlesztése és más kiadások, beleértve a lakosság kiadásait külföldre. E kiadások levonása után megkapjuk a lakosság végső jövedelmeit, amelyekhez azonban hozzá kell adni még a szolgáltatásokat nyújtó intézmények anyagi költségeit.

A reáljövedelem-index a reálbér-indexszel együtt jellemezni fogja a nép állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei kielégítésének fokát. Ezenkívül szerepet fog játszani az életszínvonal nemzetközi összehasonlításánál is.

Fontos adatok forrása az *egységes mezőgazdasági szövetkezetek évi beszámoló-jelentése*. E beszámolójelentések adatainak feldolgozása, megfelelő csoportosítása lehetővé teszi a ma annyira szükséges részletes tájékozódást az egységes mezőgazdasági szövetkezetek gazdasági kapcsolatairól és gazdálkodásáról. Ezért foglalkozott a tudományos-módszertani tanács az 1959. évi beszámolójelentések feldolgozásának előkészítésével is. A tudományos-módszertani tanács ajánlotta, hogy az eddigi összesítéseken felül jársonként végezzék el az egy hektár mezőgazdasági földterületre jutó bruttó mezőgazdasági termelés értéke, az egy állandó dolgozóra jutó mezőgazdasági földterület nagysága, valamint az egységes mezőgazdasági szövetkezetek mezőgazdasági földterületének nagysága szerinti csoportosítást is. Az ajánlott csoportosítások segítséget nyújthatnak első-

séhez, amivel elősegíti a rejtett tartalékok mozgósítását is.

Az említett mérleg termelési eszközök és fogyasztási cikkek, társadalmi szektorok, népgazdasági ágak, az ujratermelés fázisai (termelés, forgalom, fogyasztás), minisztériumok és központi szervek, szervezetek (önállóan elszámoló költségvetési és különleges költségvetési szervezetek), valamint forgóalap- és készletfajták (termelési készletek, befejezetlen termelés, késztermékek és árucikkek) szerinti bontásban kerül összeállításra. A helyes tagolás érdekében pontosan meghatározták, hogy mely tételeket kell a felsorolt forgóalap- és készletfajtákhoz sorolni.

Az építőipar hatalmas feladataira tekintettel egyre fontosabb kérdéssé válik az építőanyagfelhasználás helyes számbavétele. A tudományos-módszertani tanács azt ajánlotta, hogy évente írják össze a felhasznált építőanyagokat az egyes befejezett építési objektumoknál. Az építési objektumokat e célból a következő 12 főcsoportra kell felosztani: talajgyegetés és földanyagból készült építmények, ipari építmények, állami lakóházépítkezések, a lakosság lakásépítkezései, közlekedési és kereskedelmi épületek, a mezőgazdasági és erdészeti termelés céljait szolgáló építkezések, hidak, földfeletti vezetékek, földalatti vezetékek, utak, földalatti objektumok és vízi építkezések. Ezek a főcsoportok 81 csoportra oszlanak. Minden egyes csoportnál meghatározták azokat az anyagokat, amelyeknek fogyasztását figyelemmel kell kísérni. Az objektumok felosztása főcsoportokra úgy történt, hogy minden főcsoport technológiailag hasonló, lehetőség szerint közös mértékegységgel mérhető objektumokat tartalmazzon. A tudományos-módszertani tanács foglalkozott a javasolt számbavétel előfeltételeivel is, amelyek közül legfontosabb az építési vállalatok elsődleges nyilvántartásának összhangba hozatala a számbavétel céljaival.

Az életszínvonal egyik alapvető mutatószámán, a dolgozók reálbér-indexén kívül ki kell számítani a lakosság reáljövedelem-indexét is, mivel a munkabér nem az egyedüli forrása a dolgozók, a lakosság jövedelmeinek.

A tudományos-módszertani tanács foglalkozott a lakosság reáljövedelem-indexé-

nek szerkezetével, amely a lakosság végső jövedelmein épül fel. A végső jövedelmekhez tartoznak: 1. a jövedelmek az állami és szövetkezeti szervezetektől (munkabérek, napidíjak, beralapon kívüli kifizetések, az egységes mezőgazdasági szövetkezetek jövedelmei, bevételek a társadalombiztosításból, kölcsönök, nyeresmények, takarékbetétek után fizetett kamatok, a biztosítottaknak kifizetett kártérítések, egyéb készpénz- és természetbeni bevételek, külföldről is); 2. az egyénileg gazdálkodó parasztok és a kisegítő személyi gazdaságok tiszta (a veszteségekkel és a termelési alapokba eszközölt felhalmozással csökkentett) termelése. Ezekből a jövedelmekből levonásba kerülnek a nemzeti jövedelem újraelosztásánál felmerülő kiadások, így a szolgáltatásokra fordított kiadások, adók és illetékek, biztosítási díjak, szövetkezeti részjegyek, tagdíjak, kölcsönök törlesztése és más kiadások, beleértve a lakosság kiadásait külföldre. E kiadások levonása után megkapjuk a lakosság végső jövedelmeit, amelyekhez azonban hozzá kell adni még a szolgáltatásokat nyújtó intézmények anyagi költségeit.

A reáljövedelem-index a reálbér-indexszel együtt jellemezni fogja a nép állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei kielégítésének fokát. Ezenkívül szerepet fog játszani az életszínvonal nemzetközi összehasonlításánál is.

Fontos adatok forrása az *egységes mezőgazdasági szövetkezetek évi beszámoló-jelentése*. E beszámolójelentések adatainak feldolgozása, megfelelő csoportosítása lehetővé teszi a ma annyira szükséges részletes tájékozódást az egységes mezőgazdasági szövetkezetek gazdasági kapcsolatairól és gazdálkodásáról. Ezért foglalkozott a tudományos-módszertani tanács az 1959. évi beszámolójelentések feldolgozásának előkészítésével is. A tudományos-módszertani tanács ajánlotta, hogy az eddigi összesítéseken felül jársonként végezzék el az egy hektár mezőgazdasági földterületre jutó bruttó mezőgazdasági termelés értéke, az egy állandó dolgozóra jutó mezőgazdasági földterület nagysága, valamint az egységes mezőgazdasági szövetkezetek mezőgazdasági földterületének nagysága szerinti csoportosítást is. Az ajánlott csoportosítások segítséget nyújthatnak első-

sorban az azonos természeti feltételek mellett gazdálkodó szövetkezetek mezőgazdasági termelésének intenzitásában mutatkozó eltérések okainak vizsgálatához.

A mezőgazdasági számvitel és statisztika megjavításával kapcsolatban a tudományos-módszertani tanács foglalkozott a *haszonállatállomány-összeírás adatainak ellenőrzése során nyert eredményekkel*. A különbség, amellyel az összeírást az egyes állatfajtákra vonatkozó végeredményekben helyesbíteni kellett, többnyire kisebb volt a megengedett becslési hibánál. Gyakran előfordult azonban, hogy az állatokat nem a megfelelő kategóriába vagy korcsoportba sorolták be. A tudományos-módszertani tanács az ellenőrzések eredményeinek részletes megvizsgálása után azt ajánlotta, hogy a jövőben ne csak az együttes állományokat és a fontos kategóriákat ellenőrizzék, hanem az ellenőrzést terjesszék ki minden kategóriára. Javasolta továbbá a tudományos-módszertani tanács, hogy a községek, amelyekben az ellenőrzést végre kell hajtani, központilag, éspedig évente egyszer az eddigi technikával, olyan számban válasszák ki, amely lehetővé teszi a hiba becslését.

Gy. F. dr.

Irodagép-összeírás Csehszlovákiában

A Csehszlovák Köztársaság Állami Statisztikai Hivatala az elmúlt évben az 1959. november 30-i állapotnak megfelelően hajtotta végre az irodagépek összeírását. Az összeírás kiterjedt mindazon szervezetekre (üzemek, hivatalok, intézetek, egységes mezőgazdasági szövetkezetek, nemzeti bizottságok stb.), melyek a kérdőívben felsorolt irodagépekkel rendelkeznek. Az összeírás tárgyát alkották az összes írógépek, a sokszorosítógépek, a mikrofilm készülékek, az összeadó és kalkulációs gépek, a bélyegző és bérelszámoló gépek, a számlázógépek (Mercedes, Elliott Fischer, Astra, Continental-Optimatic és egyéb), a könyvelőgépek (Rheinmetall, Burrough-Moon Hopkins). A kérdőívet úgy állították össze, hogy megállapítható legyen a fenti géptípusokhoz tartozó üzemképes és üzemképtelen gépek száma, a gépek kor szerinti megoszlása és kihasználásuk mértéke. Az összeírás támpontokat ad a gépesítés ter-

vezéséhez, a karbantartó kapacitás meghatározásához, valamint a pótalkatrészgyártás méretezéséhez.

O. L. dr.

Negyedéves nemzeti jövedelem-számítási adatok Kanadában

A termelési volumen negyedéves változásainak mérésére a kanadai Statisztikai Hivatalban jelenleg kétféle módszert alkalmaznak:

1. a szokásos deflálást, azaz a bruttó nemzeti kiadás értékadatait a megfelelő árindexekkel volumenadatokká alakítják át. Ezeket a számításokat jelenleg a szezonális változások kiküszöbölése nélkül, változatlan formában teszik közzé;

2. a tényleges termelésnek iparágak szerinti megközelítés alapján történő számítását. Az iparágak termelési volumenének mutatóiból számított indexben súlyként a bruttó nemzeti termék valamely korábbi időszaknak megfelelő összetételét használják fel. Az utóbbi számítások anyagát nem publikálják, hanem a deflálás eredményeinek ellenőrzésére használják fel.

R. Sz.

Új indexek a gazdasági visszaesés vizsgálatára az Amerikai Egyesült Államokban

Az Amerikai Egyesült Államok gazdaságstatisztikai szervei az 1957—1958. évi válság alakulásának követése és mérése érdekében az eddig alkalmazottak mellett új megfigyelési és elemzési módszereket vezettek be.

1. Több, mint 300 mutatószám vonatkozásában havonta összehasonlították az előző válságok megfelelő időszakának csökkenési arányait a legutóbbi visszaesés csökkenési arányaival.

2. Összevont indexet készítettek a 200 fontosabb mutatószámból, valamint egy további a kb. 100 durván egybevágó (hasonló vagy azonos fejlődést tükröző) mutatószám alapján, végül egy harmadikat valamennyi (300) indexszámból. Végül összevont indexet készítettek regionális és a gazdasági folyamatok szerinti csoportosítás alapján.

3. A 300 mutatószám alapján a változások irányzatát kimutató táblákat állították össze.

4. A korábbi módszerhez képest jelentős idő- és költségmegtakarítást biztosító gyakorlati megoldást alakítottak ki az idényszerű eltérések kiküszöbölésére szükséges heti korrekciós szorzószámok képzésére, valamint több mutatószám esetében történő alkalmazására.

A 300 sor összesítése és elemzése havonta pár nap alatt történik meg, úgy hogy a számított adatok a tárgyidőszak után 15—17 nappal rendelkezésre állanak. Ezt az eredményt az elektronikus számológépek megfelelő programozásával érték el.

R. Sz.

Reprezentatív állatszámolás Olaszországban

Az adónyilvántartás adatain alapuló folyamatos állatszámbevétel kiegészítése céljából az olasz Központi Statisztikai Hivatal 1957-ben reprezentatív állatszámolás lebonyolítását határozta el. Az állatszámolás a szarvasmarha-, a juh-, a kecske- és a bivalyállományra terjedt ki. Célja az 1956. november 1-i és 1957. október 31-i állomány, valamint a két időpont közötti szaporulat és egyes állati termékek termelésének felmérése volt.

A felvétel során rétegzett, kétlépcsős, véletlen kiválasztással állapították meg a megfigyelés elsődleges (az alsóbb közigazgatási egységek) és másodlagos (adónyilvántartásban felsorolt gazdaságok) egységeit.

A megfigyelés elsődleges egységeinek kiválasztását az egyes tartományokban a szóban forgó állatfajokra vonatkozóan úgy végezték el, hogy a kiválasztás 95 százalékos valószínűséggel 10 százalékos hibahatáron belül maradjon. E célból a tartományokat minden állatfaj szempontjából két csoportra osztották. Az első csoportba azok a tartományok kerültek, amelyekben a vonatkozó állatfaj állományának 80 százaléka koncentrált. A második csoportba a többi tartomány került. A szarvasmarhaállomány számbavétele szempontjából 43, a juhállomány szempontjából 33, a kecskeállomány szempontjából 29, a bivalyállomány szempontjából pedig 7 tartomány került az első csoportba. A megfigyelési hiba csökkentése céljából ezekben a tartományokban a megvizsgálandó közigazgatási egységek számát növelték.

A közigazgatási egységeket minden egyes állatfaj szempontjából véletlen kiválasztás alapján jelölték ki. Ha valamely közigazgatási egységet, amely több állatfaj szempontjából is tekintetbe jöhetett, valamely állatfajra vonatkozóan kiválasztottak, akkor ezt a közigazgatási egységet a többi állatfaj szempontjából is megfigyelési egységnek tekintették a megfigyelendő közigazgatási egységek számának redukálása céljából. Ily módon 1708 közigazgatási egységet választottak ki. A szarvasmarhaállományt 939, a juhállományt 822, a kecskeállományt 752, a bivalyállományt 38 közigazgatási egységben figyelték meg.

A másodlagos megfigyelési egységeket (a gazdaságokat) az állatállomány nagyságának megfelelően 9 csoportba osztották. Az egyes csoportokon belül a kiválasztás a csoportok nagyságával arányosan történt. A szarvasmarhaállományt 11 405, a juhállományt 5901, a kecskeállományt 3918, a bivalyállományt pedig 143 gazdaságban figyelték meg.

V. E.

Új áruosztályozási jegyzék Kanadában

Megjelent a kanadai Dominion Bureau of Statistics (Statisztikai Hivatal) „Standard Commodity Classification” című új áruosztályozásának első kötete. Az új osztályozást Kanadának a második világháború óta bekövetkezett gyors iparosodása tette szükségessé, mert az eddigi különféle osztályozások elavultak. Az új osztályozás elkészítésekor sokféle forrást vettek figyelembe, így a külkereskedelmi nyilvántartásokat, a gyári eladásnak és az ipar által felhasznált anyagok statisztikáit, valamint a nagykereskedelmi árjegyzékeket. Az új osztályozás elkészítésében különféle ipari szervezetek szakértői is részt vettek.

Az új rendszerben a következő öt fő árucsoport van: élőállat; élelmiszer, takarmány, ital és dohány; nem élelmiszer jellegű nyersanyagok; nem élelmiszer jellegű ipari félkésztermékek; nem élelmiszer jellegű ipari végtermékek. E főcsoportokon belül 80 osztály, 500 csoport és 5600 alosztály van s összesen mintegy 50 000 árucikket tartalmaz a rendszer.

Cs. L.

Személyi hírek

Kitüntetések. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa hazánk felszabadulásának 15. évfordulója alkalmából a szocialista statisztika megszervezése és kialakítása, valamint a népszámlálás megszervezése és lebonyolítása terén elért eredményes munkájuk elismerésül

a „MUNKA VÖRÖS ZÁSZLÓ ÉRDEMRENDJE”

kitüntetést adományozta *Péter Györgynek*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökének;

a „MUNKA ÉRDEMREND”

kitüntetést adományozta *Barabás Miklósnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Területi Szervek főosztálya vezetőjének, *Lukács Ottónak*, a Központi Statisztikai Hivatal Ipari és Beruházási főosztálya vezetőjének, *Mód Aladárnénak*, a Központi Statisztikai Hivatal Közgazdasági főosztálya vezetőjének, *dr. Szabady Egonnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Népesedési és Szociálstatisztikai főosztálya vezetőjének, *dr. Zala Júliának*, a Központi Statisztikai Hivatal Tájékoztatási főosztálya vezetőjének;

a „SZOCIALISTA MUNKAÉRT” ÉRDEMÉREM

kitüntetést adományozta a Központi Statisztikai Hivatal következő dolgozóinak:

Árvay Jánosnak, a Közgazdasági főosztály osztályvezetőjének, *Barta Barnabásnak*, a Népesedési és Szociálstatisztikai főosztály osztályvezetőjének, *Deák Ferencnek*, az Ipari és Beruházási főosztály osztályvezetőjének, *Erdész Tibornénak*, a Népesedési és Szociálstatisztikai főosztály osztályvezetőjének, *dr. Gyulay Ferencnek*, a Nemzetközi és Tanulmányi osztály csoportvezetőjének, *Kepecs József-*

nek, a Népesedési és Szociálstatisztikai főosztály osztályvezetőjének, *dr. Klinger Andrásnak*, a Népesedési és Szociálstatisztikai főosztály osztályvezetőjének, *dr. Lengyel Lászlónak*, a Közgazdasági főosztály osztályvezetőjének, *Nyilas Andrásnak*, a Tájékoztatási főosztály osztályvezetőhelyettesének, *dr. Nagy Imrének*, a Mezőgazdasági főosztály osztályvezetőjének, *Raskó Józsefnek*, a Területi Szervek főosztálya osztályvezetőjének, *Román Zoltánnak*, az Ipari és Beruházási főosztály főelőadójának, *dr. Zafir Mihálynak*, a Forgalmstatisztikai főosztály osztályvezetőjének, továbbá *Csépes Jánosnak*, a Komárom megyei Igazgatóság vezetőjének, *Daróczi Lászlónak*, a Tolna megyei Igazgatóság csoportvezetőjének, *Farkas Lászlónak*, a Komárom megyei Igazgatóság főelőadójának, *Jessze Károlynak*, a Nógrád megyei Igazgatóság vezetőjének, *Pápai Bélának*, a Budapest városi Igazgatóság osztályvezetőjének;

a „MUNKA ÉRDEMÉREM”

kitüntetést adományozta a Központi Statisztikai Hivatal következő dolgozóinak:

Bokor Bélának, a Népesedési és Szociálstatisztikai főosztály osztályvezetőjének, *Cseh-Szombathy Lászlónak*, a Nemzetközi és Tanulmányi osztály főelőadójának, *dr. Danyi Dezsőnek*, a Könyvtár megbízott igazgatójának, *dr. Drechsler Lászlónak*, a Közgazdasági főosztály osztályvezetőjének, *Feles Györgynek*, az Ipari és Beruházási főosztály főelőadójának, *Garádi Lászlónak*, a Statisztikai Kiadó Vállalat igazgatójának, *Kerekes Ottónak*, az Ipari és Beruházási főosztály főelőadójának, *Kovács Mihálynak*, a Tájékoztatási főosztály csoportvezetőjének, *Matukovics Józsefnek*, a Népe-

dési és Szociálstatisztikai főosztály osztályvezetőjének, *Mihályi Zoltánnak*, a Statisztikai Gépi Adatfeldolgozó Vállalat főkönyvelőjének, *dr. Miltényi Károlynak*, a Népesedési és Szociálstatisztikai főosztály osztályvezetőhelyettesének, *Molnár Istvánnak*, a Mezőgazdasági főosztály csoportvezetőjének, *Pintér Tibornak*, a Forgalmstatisztikai főosztály csoportvezetőjének, *dr. Szabó Ferencnek*, a költségvetési és Ügyvitelgépesítési főosztály csoportvezetőjének, *Szilágyi Józsefnek*, a Mezőgazdasági főosztály osztályvezetőjének, *Tábi Ferencnek*, a Területi Szervek főosztálya főelőadójának, *Vadas Jenőnek*, a Népesedési és Szociálstatisztikai főosztály osztályvezetőjének, továbbá *Fehér Jánosnak*, a Szolnok megyei Igazgatóság csoportvezetőjének, *Gál Imrének*, a Gyöngyösi járási Felügyelőség vezetőjének, *Görög Lajosnak*, a Sárvári Felügyelőség vezetőjének, *Kakuk Lászlónak*, a Szabolcs-Szatmár megyei Igazgatóság csoportvezetőjének, *Kertész Gézának*, a Nagykanizsai járási Felügyelőség vezetőjének, *Kiss Józsefnek*, a Győr-Sopron megyei Igazgatóság főelőadójának, *Körtvélyesi Lászlónak*, a Hajdú-Bihar megyei Igazgatóság főelőadójának, *Tóth Károlynak*, a Békés megyei Igazgatóság csoportvezetőjének.

*

A Központi Statisztikai Hivatal elnöke hazánk felszabadulásának 15. évfordulója alkalmából a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa 1022/1954. (IV. 26.) számú határozatával alapított

„KIVÁLÓ DOLGOZÓ”

kitüntető jelvényt adományozta a Központi Statisztikai Hivatal és a Hivatal felügyelete alá tartozó szervek következő dolgozóinak:

Dr. Acsádi Györgynek, a Népesedési és Szociálstatisztikai főosztály megbízott osztályvezetőjének, *Baráth Györgynek*, a Statisztikai Kiadó Vállalat kopírozójának, *Bánhidi Józsefnének*, a Forgalmstatisztikai főosztály előadójának, *Bédy Károlynak*, a Költségvetési és Ügyvitelgépesítési főosztály főelőadójának, *Deák Istvánnak*, a Mezőgazdasági főosztály főelőadójának, *Dely Zoltánnak*, a Népesedési és Szociálstatisztikai főosztály fő-

előadójának, *dr. Fazekas Bélának*, a Mezőgazdasági főosztály vezetőjének, *Horváth Gyulának*, a Költségvetési és Ügyvitelgépesítési főosztály vezetőjének, *Janovszky Jenőnek*, a Tájékoztatási főosztály csoportvezetőjének, *Jeziersky Mihálynak*, a Költségvetési és Ügyvitelgépesítési főosztály csoportvezetőjének, *Kádár Miklósnének*, a Közgazdasági főosztály előadójának, *Kiss Sándornének*, a Személyzeti osztály előadójának, *Laczfalvi Józsefnek*, az Ipari és Beruházási főosztály főelőadójának, *dr. Mikes Gábornak*, a Népesedési és Szociálstatisztikai főosztály főelőadójának, *Móder Györgynek*, a Forgalmstatisztikai főosztály főelőadójának, *Óry Istvánnének*, a Közgazdasági főosztály előadójának, *Pachmann Ervinnek*, a Népesedési és Szociálstatisztikai főosztály osztályvezetőhelyettesének, *Pachmann Ervinnének*, a Költségvetési és Ügyvitelgépesítési főosztály szervezőjének, *Pálfai Istvánnak*, a Mezőgazdasági főosztály főelőadójának, *dr. Pálos Istvánnak*, a Forgalmstatisztikai főosztály vezetőjének, *Schepác Károlynak*, a Költségvetési és Ügyvitelgépesítési főosztály csoportvezetőjének, *Somogyi Miklósnak*, az Ipari és Beruházási főosztály főelőadójának, *Szabó Lászlónak*, a Közgazdasági főosztály főelőadójának, *Szabó Lászlónének*, az Elnöki Titkárság előadójának, *Szűcs Bélánének*, a Tájékoztatási főosztály előadójának, *dr. Tamásy Józsefnek*, a Népesedési és Szociálstatisztikai főosztály főelőadójának, *Varga Gyulának*, a Személyzeti osztály vezetőjének, *Várady Lászlónak*, a Nemzetközi és Tanulmányi osztály főelőadójának, *Wagner Rudolfnak*, az Ipari és Beruházási főosztály főelőadójának, továbbá *Botka Zoltánnak*, a Budapest városi Igazgatóság főelőadójának, *Csonka Lászlónak*, a Csongrád megyei Igazgatóság csoportvezetőjének, *Radics Teréznek*, a Pécsváradi járási Felügyelőség vezetőjének, *Rákos Andrásnak*, a Jászapáti járási Felügyelőség vezetőjének, *Szemenyei Dezsőnek*, a Fejér megyei Igazgatóság csoportvezetőjének, *Vida Józsefnek*, a Somogy megyei Igazgatóság vezetőjének.

Szervezeti hírek — Közlemények

Szovjet statisztikusok kitüntetése. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának elnöksége az 1959. évi népszámlálás sikeres lebonyolításáért a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának és a helyi állami statisztikai szerveknek több dolgozóját magas kitüntetésben részesítette. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának elnöksége a Lenin-rendet adományozta: *V. N. Sztarovszkij*nak, a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala elnökének, *I. Sz. Malüsev*nek, a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala első elnökhelyettesének, *V. F. Monahov*nak, a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala elnökhelyettesének, *P. G. Podjacsih*nak, a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala népszámlálási igazgatósága vezetőjének, *B. T. Kolpakov*nak, az Oroszországi SZFSZK Központi Statisztikai Hivatala vezetőjének, *M. Sz. Markinn*ak, az Ukrán SZSZK Központi Statisztikai Hivatala vezetőjének, *Sz. V. Malücev*nek, a Belorusz SZSZK Központi Statisztikai Hivatala vezetőjének, *N. V. Szcasztnev*nek, az Üzbég SZSZK Központi Statisztikai Hivatala vezetőjének, *T. U. Uvasev*nek, a Kazah SZSZK Központi Statisztikai Hivatala vezetőjének, *Sz. Sz. Szulejmanov*nak, az Azerbajdzsán SZSZK Központi Statisztikai Hivatala vezetőjének.

A Legfelsőbb Tanács elnöksége kitüntetett továbbá a „Munka Vörös Zászló Érdemrend”-del 24, a „Becsületrend” érdemrenddel 100, a „Hősies Munkáért” érdeméremmel 146, a „Kiváló Munkáért” érdeméremmel 216 statisztikai hivatali dolgozót.

V. N. Sztarovszkij elvtársat kitüntetése alkalmából *Péter György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke a következő szövegű táviratban üdvözölte:

„Lenin-renddel történt kitüntetése alkalmából fogadja mind a magam, mind munkatársaim legforróbb jókívánságait. Nagy örömünkre szolgál, hogy a szovjet statisztikusok kiemelkedő munkasikerei az Ön és munkatársai kitüntetésében megnyilvánuló legmagasabb elismerésben részesültek.

Kérem, hogy legjobb kívánságainkat tolmácsolja kitüntetett munkatársainak is, mindenekelőtt *Malüsev*, *Monahov*, *Podjacsih*, *Markin*, *Szazonov*, *Volodarszkij*, *Gorbatov*, *Levasev*, *Cirlin*, *Szobolj* elvtársaknak. Valamennyiüknek további sikereket, jó egészséget és boldogságot kívánok a magam és munkatársaim nevében.”

V. N. Sztarovszkij, a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának elnöke az üdvözlétért és a jókívánságokért az alábbi táviratban mondott köszönetet.

„A magam és a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának valamennyi kitüntetett dolgozója nevében szívélyes köszönetet mondok Önnek és a Központi Statisztikai Hivatal dolgozóinak az 1959. évi össz-szövetségi népszámlálás eredményes végrehajtása alkalmából történt kitüntetésünkkel kapcsolatban küldött üdvözlétért és jókívánságokért.

Felhasználva az alkalmat kívánok Önnek és a Központi Statisztikai Hivatal valamennyi dolgozójának a magam és a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala kitüntetett dolgozói nevében jó egészséget és további munkasikereket.”

Kínai statisztikusok látogatása Magyarországon. 1960. április 2 és 11 között *Chia Chi-yun*, a Kínai Népköztársaság Állami Statisztikai Hivatalának elnöke, *Chan Chen*, a Kínai Népköztársaság Központi Statisztikai Hivatala Központi főosztályának vezetője és *Chzan Kan-tzin*, a Kínai Népköztársaság Központi Statisztikai Hivatalának munkatársa látogatást tettek Magyarországon. A kínai statisztikusok tanulmányútjuk során megismerkedtek a magyar statisztikai apparátus szervezetével és munkájával, s tapasztalateserét folytattak a statisztikai módszertan kérdéseiben, így az életszínvonal-számítás, a népgazdasági mérlegrendszer, az ágazati kapcsolatok mérlege, a népszámlálás, a statisztikai munkák gépesítése, a nemzetközi statisztika stb. területén.

A kínai statisztikus delegáció résztvett a hazánk felszabadulásának 15. évfordulója alkalmából rendezett operaházi díszelőadáson, a katonai díszszemlén és a parlamenti fogadáson. A parlamentben

Apró Antal, a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának tagja, a Minisztertanács első elnökhelyettese eszmecserét folytatott a kínai statisztikai delegáció vezetőjével.

A Statisztikai Szakosztály vitaülése. A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztálya 1960. március 17-én vitaülést tartott a Kossuth-clubban. A napirenden „A termelékenység vállalatok közötti összehasonlításának módszerei és tapasztalatai” című téma szerepelt. A bevezető előadást **Román Zoltán** a Központi Statisztikai Hivatal főelőadója tartotta. A Statisztikai Szakosztály a vitaülést azzal a céllal rendezte, hogy a vállalatok közötti termelékenységi összehasonlítások módszereinek és első tapasztalatainak megtárgyalásával segítséget nyújtson az e téren folyó gyakorlati munkához, valamint a vállalatok közötti termelékenységi összehasonlításokról kiírt pályázatban való részvételhez.

Megalakult a Román Népköztársaság Közgazdasági Társasága. 1959. szeptember 29-én két osztállyal megalakult a Román Népköztársaság Közgazdasági Társasága. A közgazdaságtudományi osztály keretében működik az ipargazdaságtani, az agrárgazdaságtani és a statisztikai szakosztály.

A Társaság sajtóorgánumául a „*Probleme Economice*” és a „*Revista de Statistica*” című folyóiratok szolgálnak.

Az alakuló közgyűlésen megválasztották a Társaság vezető Tanácsát. Ennek elnöke **A. Birladianu** akadémikus, elnökhelyettesei **V. Malinszkij** akadémikus, egyetemi tanár, **M. Manescu**, a Román Népköztársaság Tudományos Akadémiájának levelező tagja és **Roman Moldovan** egyetemi tanár, főtítkára **M. Levente**, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, egyetemi tanár, tagjai pedig **B. Stefan** egyetemi tanár, **I. Rahmut**, a Román Népköztársaság Tudományos Akadémiájának levelező tagja, egyetemi tanár és **M. Haseganu** egyetemi tanár.

A Statisztikát Felhasználók Értekezlete az Egyesült Államokban. A szövetségi Statisztikát Felhasználók Értekezlete 1959. szeptember 29–30-án tartotta harmadik évi közgyűlését Washingtonban. A különböző szekciókban a szövetségi statisztika

több, mint 100 nem közigazgatási felhasználója vett részt, valamint 60 vendég a szövetségi statisztikát készítők képviselőiben.

William F. Butler alelnök a közgyűlésen mondott beszédében elismeréssel adózott a szövetségi statisztika elmúlt 30 évi fejlődésének, de megjegyezte, hogy tovább kell csökkenteni a „feltételezések területét”. Szükségesnek látta továbbá a tájékoztatás megjavítását 1. a jövőbeli közigazgatási kiadások; 2. a tőkejavakra vonatkozó új rendelkezések; 3. a leltárak; 4. a tartós javakra fordított fogyasztói kiadások; 5. az építkezés és a lakásügy és 6. a vállalati profitok tekintetében. Beszért még a nagyobb számú területi adat biztosításának és a nettó külföldi beruházások adatai gyakoribb megállapításának szükségességéről.

Thomas B. Curtis beszédében arra szólította fel az Értekezletet, hogy bírálja meg az évi Gazdasági Jelentés statisztikai anyagát, és tegyen többet azért, hogy a kongresszus figyelmét a statisztikai tájékoztatás megjavításának szükségességére felhívja.

Az Értekezlet keretében rendezett hat kerekasztal vitában a következő című témakörökkel foglalkoztak: 1. Iparon belüli vételek és eladások: egy sokoldalúan felhasználható eszköz (**Marwin Hoffenberg**); 2. Statisztikai beszámolás a szövetségi kormány felvásárlási tevékenységéről; Megfelelő-e ez? (**Howard L. Stier**); 3. A fő gazdasági mutatószámok jelenlegi felülvizsgálata: a Kereskedelmi Minisztérium és a Szövetségi Tartalékbank ipari termelési indexe (**John A. Baker**); Kereskedelmi statisztikák és területi bontásuk (**Charles O. Smith**); 5. A bér- és termelékenységi statisztika új programjai: Felhasználások és problémák (**Charles Donahue**); 6. Jövedelem-statisztika: A jelenlegi haladás és a jövőbeli kilátások (**Gerhard Colm**).

(*The American Statistician*. 1959. december. Vol 13. No. 5.)

Beszédes számok. A Központi Statisztikai Hivatal „Beszédes számok” címmel kiadványsorozatot indított. A sorozat célja, hogy az olvasók széles köre számára ismertesse a társadalmi-gazdasági életünk egyes területein elért eredményeket, részletes felvilágosítást nyújtson egy-egy

kérdésben. A sorozat egyes füzetei általában nemcsak magyar nyelven jelennek meg, hanem orosz, német, francia és angol nyelven is kiadásra kerülnek. Ez lehetővé teszi, hogy eredményeinket — az eddiginél szélesebb körben — külföldön is megismerjék.

A sorozat első kötete márciusban jelent meg „Magyarország a szocializmus építésének útján” címmel. A könyvecske 50 szöveges oldalt és további 50 oldalon több, mint 150 grafikus ábrát tartalmaz. A főbb fejezetek a következő témákkal foglalkoznak:

A „Terület-népesség” c. fejezet az ország területén, a lakosság számán és a népsűrűségeen kívül bemutatja a nagyobb városok népességszámát, a lakosság nemek, családi állapot és kor szerinti megoszlását.

A füzet legrészletesebb fejezete az „Ipar”. E fejezetben az olvasó az ipari termelés és termelékenység növekedésének, az ipari foglalkoztatottságnak jelentősebb adataival, az új ipari üzemekkel, a nagyipari jellegű ipar kialakulásával, a fontosabb iparcsoportok termelési eredményeivel ismerkedhet meg.

A „Mezőgazdaság” c. rész a földreformot, a mezőgazdaság szocialista átszervezése, a növénytermelés és az állattenyésztés terén elért fejlődést, a műtrágyaellátás és a gépesítés alakulását mutatja be.

A foglalkoztatottság növekedésének, a növekedés forrásainak, a keresők és eltartottak arányának ismertetése után „A lakosság jövedelme” című rész következik, amely a munkások-alkalmazottak és a parasztság jövedelmének alakulásával foglalkozik, majd „A lakosság fogyasztása” c. fejezet az össz fogyasztást és a fontosabb élelmiszerek egy főre jutó fogyasztását, valamint a táplálkozás színvonalának egyes kérdéseit tárgyalja.

Az „Egészségügy” c. fejezet a társadalombiztosítási rendszer eredményeivel, az orvosok és a kórházi ágyak számával, a fontosabb fertőző megbetegedésekkel, a tbc-halandóság csökkentése, valamint az anya- és csecsemővédelem terén elért jelentős eredményekkel foglalkozik.

Az „Oktatás” című fejezet külön tárgyalja az óvodák, az általános- és a kö-

zépiskolák, valamint az egyetemi oktatás kérdéseit és bemutatja a lakosság iskolai végzettségének fejlődését.

A „Népművelés” c. utolsó fejezet a kultúrforradalom további eredményeiről a megnövekedett könyvkiadásról, a kiszélesedett könyvtárhálózatról, a színház- és mozilátogatók, valamint a rádió- és televízióelőfizetők számának növekedéséről nyújt részletes ismertetést.

A kiadvány a fejlődést nemcsak az 1959. évvel bezárólag mutatja be, hanem az MSZMP VII. kongresszusán elfogadott irányelvek alapján a felszabadulás óta elért eredmények ismertetésén kívül a második ötéves terv célkitűzéseivel is foglalkozik.

(Beszédes számok. Magyarország a szocializmus építésének útján. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1960. 95 old.)

A Statisztikai Időszaki Közlemények új száma. A Központi Statisztikai Hivatal Időszaki Közlemények c. sorozata újabb kötetel gyarapodott a közelmúltban, amelynek címe: „Belkereskedelem 1958”.

A „Belkereskedelem 1958” c. kötet a sorozatban eddig megjelent két belkereskedelmi tárgyú kiadvány, a „Belkereskedelmi adatok 1950—1956” és a „Belkereskedelem 1957” c. kiadványok folytatása. A kötet részletes adatokat közöl a kis- és a nagykereskedelem szervezetéről, a kiskereskedelmi forgalom alakulásáról (többek között árufőcsoportok, kereskedelmi szervezetek szerint és területi részletezésben); az áruellátásról és a készletekről; a belkereskedelemben foglalkoztatottak számáról és keresetéről; a boltok és a bolti dolgozók számáról; a szállodákról és az idegenforgalomról; a kis- és a nagykereskedelmi vállalatok gazdálkodásáról; a piaci felhozatalról és az árak alakulásáról a városokban.

Az egyes fejezetek elején módszertani megjegyzések, a végén többnyire grafikonok találhatóak.

A kiadvány összeállításában — az előzőhöz hasonlóan — a Belkereskedelmi Minisztérium Statisztikai Osztályának munkaközössége is közreműködött.

(Belkereskedelem 1958. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1960. 152 old.)

Bibliográfia*

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárába az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

Annuaire statistique de la Belgique et du Congo Belge. Bruxelles. 1959. XXXI, 557 p.

Belgium és Belga Kongó statisztikai évkönyve, 1958.
I 38 B 51

Anuarul statistic al Republica Populară Română 1959. Bucuresti. 1959. 375 p., 9 t. — I mell. 116 p.
A mell. a szöveges rész orosz nyelvű fordítása.

A Román Népköztársaság statisztikai évkönyve, 1958.
I 44 C 2

Compendio statistico italiano 1959. Roma. 1959. XVIII, 40, 319 p., 39 t.

Olaszország statisztikai zsebkönyve, 1959.
I 32 D 2

Concise statistical year book of the Polish People's Republic 1959. Warszawa. 1959. XII, 212 p., 1 térk.

A Lengyel Népköztársaság statisztikai zsebkönyve, 1959.
I 42 D 18

Kratkij sztatisticeszkij ezsegodnik Poljszkoj Narodnoj Reszpubliki 1959. Varsava. 1959. X, 234 p., 1 térk.

A Lengyel Népköztársaság statisztikai zsebkönyve, 1959.
I 42 D 18

Magyar statisztikai zsebkönyv 1959. Bp. 1959. 335 p., 14 t. — I térk.

I D 1 9

The New Zealand official yearbook. Wellington. 1959. 1309 p., 8 t., 1 térk. mell.
Bibliogr. 1209—1220. p.

Uj-Zéland statisztikai évkönyve, 1959.
I 95 C 1

Statistical abstract, India 1956—1957. New Delhi. 1958. XII, 854 p., 14 t.

India statisztikai évkönyve, 1956—1957.
I 53 B 28

Statistical abstract of the United States 1959. Washington. 1959. XII, 1042 p.

Bibliogr.: 961—100. p.

Az Egyesült Államok statisztikai évkönyve, 1959.
I 72 C 44

Statistisches Jahrbuch deutscher Gemeinden. 1958. Braunschweig. 1958. 192—577 p.

Német községek statisztikai évkönyve, 1958.
I 29 C 20

Statistisches Jahrbuch der Schweiz. 1958. — *Annuaire statistique de la Suisse.* 1958. Basel. 1959. IX, 641 p.

Svájc statisztikai évkönyve, 1958.
I 31 C 5

Statistisches Jahrbuch der Stadt Zürich. 1958. Zürich. 1959. 407 p.

Zürich város statisztikai évkönyve, 1958.
I 31 C 9

Statistisches Jahrbuch der Tschechoslowakei. 1958. Prag. 1959. 144 p., 8 t.

Csehszlovákia statisztikai évkönyve, 1958.
I 2 D 9

Statistisches Taschenbuch für Bayern 1960. München. 1959. 134 p.

Bajorország statisztikai zsebkönyve, 1960.
I 6 D 1

Statistisk árbok for Norge 1959. — *Statistical yearbook of Norway 1959.* Oslo. 1959. 37, 383 p.

Norvégia statisztikai évkönyve, 1959.
I 40 C 3

Statistiské epetérís tés Hellados. — *Statistical yearbook of Greece.* 1958. Athénai. 1959. XVIII, 452 p.

Görögország statisztikai évkönyve, 1958.
I 49 D 50

Statistiske oversikter 1958. — *Statistical survey 1958.* Oslo. 1959. 238 p.

Norvégia statisztikai szemléje, 1958.
I 40 B 35

Sztatiszticeszkij godisnik na narodna Republika Bolgarija, 1956. Szofija. 1957. 159 p.

Bulgária statisztikai évkönyve, 1956.
I 46 B 58

* A *Statisztikai Szemle* a hazai és a külföldi statisztikai irodalom ismertetése érdekében minden negyedév első számában (január, április, július, október) *Statisztikai Irodalmi Figyelő* címmel közli a legjelentősebb külföldi könyvek és folyóirat-cikkek tartalmi ismertetését, második számában (február, május, augusztus, november) *Bibliográfia* címmel a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárába beérkezett fontosabb hazai és külföldi könyvek címét és könyvtári jelzetszámát adja közre, harmadik számában (március, június, szeptember, december) pedig *Folyóiratszemle* címmel a külföldi statisztikai folyóiratok tartalomjegyzékét jelenti meg.

Sztatiszticeszki szpravocnik na NR Bólgarija 1958. Szofija. 1959. XV, 223 p.

Bulgária statisztikai zsebkönyve, 1958.

I 45 D 1

Sztatiszticeszkij szbornik Csehszlovákii 1958. Praga. 1959. 154 p., 8 t.

Csehszlovákia statisztikai évkönyve, 1958.

I 2 D 9

United Arab Republic. Syrian Region. Statistical abstract 1958. Damascus. 1959. XV, 384 p., 4 térk.

Egyesült Arab Köztársaság. Sziria statisztikai évkönyve, 1958.

I 98 B 1

ALTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

Anwendungen der Matrizenrechnung auf wirtschaftliche und statistische Probleme. (A. Adam, F. Fersch, etc.) Würzburg. 1959. 262 p.

Bibliogr.: 258—262. p.

Matrixszámítás alkalmazása gazdasági és statisztikai problémáknál.

324 657

Ay J.—Kupcsik J.: Általános statisztikai példatár. Bp. 1959. 183 p.

Köves P.—Párniczky G.: Általános statisztika c. egyet. jegyzet, Bp. 1959., melléklete.

324 660

Biometrial symposion anyaga. (Cikkgyűjtemény.) Bp. 1959. 143 p.

Bibliogr. egyes tanulmányok végén.

324 698

Chernoff, H.—Moses, L. E.: Elementary decision theory. New York—London. 1959. XV, 364 p.

Bibliogr. a fejezetek végén.

Alapfokú döntés-elmélet.

324 818

Deming, W. E.: Some theory of sampling. New York—London. 1957. XVII, 602 p.

A mintavételi eljárás elmélete.

324 330

Handbook of population census methode. Vol. 1. General aspects of a population census. (Annex: Selected list of references on sampling methods.) Vol. 2. Economic characteristics of the population New York. 1958. U. N. 2 db.

Bibliogr.: Vol. 1. 160—163. p.

A népszámlálás módszereinek kézikönyve.

324 384—5

Herrde, E.—Kuhn, O.: Grundlagen der Statistik für Wirtschaftler. Berlin. 1959. 484 p., 1 térk.

Bibliogr.: 473—477. p.

A statisztika alapjai közgazdászok számára.

225 615

Karmel, P. H.: Applied statistics for economics. A course in statistical methods. Melbourne. 1959. 452 p.

Bibliogr.: 426—441. p.

Alkalmazott statisztika közgazdák számára.

324 367

Klinger A.—Szabady E.: Az 1960. évi népszámlálás előkészítése, adatgyűjtési és feldolgozási programja. Bp. 1959. 47 p.

(Klny. a Statisztikai Szemle 1959. évi augusztus—szeptemberi sz-ból.)

325 862

Kock, K.: The Central Bureau of Statistics 100 years old. Stockholm. 1959. 363—372. p.

(Klny. a *Statistical Review* 1959. 7. sz-ból)

100 éves a svéd Központi Statisztikai Hivatal.

324 862

Komjádi Z.—Rác A.: Iparstatisztikai példatár. Bp. 1959. 68 p.

324 844

Köves P.—Párniczky G.: Általános statisztika. 1—12 fejezet. Bp. 1959. 495 p.

324 661—2

Közlekedés-statisztika. Bp. 1959. KSH. 171 p. (KSH Oktatási Osztály.)

324 956

Laky D.: Statisztikai módszerek. Bp. 1959. 615 p., 1 t.

227 168—71

Lenin, V. I. ob organizacii szovetszkaj sztatistiki. Moszkva. 1959. 71 p.

Lenin a szovjet statisztika megszervezéséről.

225 172

Livsic, F. D.: Sztatiszticeszkie tablicü. Naucno-populjarnüj ocserk isztorii vozniknovenija, szposzobov posztroenija, priemov utenija i analiza. Moszkva. 1958. 137 p., 5 t.

Statisztikai táblák.

225 355

Matematika. (A felsőfokú statisztikai szakvizsga anyaga.) Bp. 1959. KSH. 84 p.

(KSH. Oktatási Osztály.)

324 726

Menges, G.: Methoden und probleme der deutschen Fremdenverkehrsstatistik. Frankfurt am Main. 1955. 277 p.

Bibliogr.: 269—277. p.

A német idegenforgalmi statisztika módszerei és problémái.

224 945

Metodika technických výpočtů na strojích na děrné štítky. Praha. 1958. 87 p.

Bibliogr.: 85. p.

A lyukkártyás gépi számítás módszere.

225 356

Pálos I.: Külkereskedelmi statisztika. Bp. 1959. 111 p.

324 711

Pépe, P.: Présentation des statistiques. Paris. 1959. XIV, 242 p.

Bibliogr.: 7—8. p.

Statisztikai ábrázolás.

324 679

Roubiček, V.: Demografická statistika. Praha. 1958. 293 p., 1 mell.

Népesedési statisztika.

324 711

Rózsa B-né—Oros I.: Ismétlő példák mezőgazdasági statisztikából. Bp. 1959. 38 p.

(KSH. Oktatási Osztály.)

324 977

Simon J-né, Gelei A.: A polgári beruházási statisztika egyes módszertani kérdései. Bp. 1959. 12 p.

(Nemzetközi módszertani füzetek 3.)

324 352

Skolka, J.: Metodické problémy klasifikace základních fondů národního hospodářství. Praha. 1959. 111, 136 p.

A népgazdaság állóalpjai osztályozásának módszertani kérdései.

324 171

Statistiska Centralbyrån 100 år. Minnesskrift med anledning av tabellkommissionens omvandling år 1958 till ett allmänt statistiskt ämbetsverk. Stockholm. 1959. 141 p., 1 mell.

A svéd Központi Statisztikai Hivatal 100 éve.

324 862

Zackrisson, U.: The distribution of „student's” tin samples from individual non-normal populations. Göteborg. 1959. 31 p.

Bibliogr. [32]. p.

Student-féle t-eloszlás a nem-normál sokaság egyediből vett minta esetén.

324 873

GAZDASÁGSTATISZTIKA

Az Ágazati kapcsolatok mérlege 1957. Bp. 1959. KSH. 56 p.

I 1 B 126

Bródy A.: A gépipar anyagfelhasználási mutatóinak alakulása és pontossága. Bp. 1959. 37 p.

324 373

The comparative study of economic growth and structure. Suggestions on research objectives and organization. New York. 1959. 201 p.

A gazdasági növekedés és struktúra összehasonlító tanulmánya.

324 877

Contributions à l'étude de l'économie européenne. Paris. 1958. 55 p.

Adalékok az európai gazdaság vizsgálatához.

324 961

Drechsler L.—Benedeczky J-né—Németh F-né: Gazdaságstatisztika. (Szerk. Zala Júlia.) Bp. 1959. 605 p.

326 027—31

Ékonomika kapitaliszticeszkij sztran v 1957 godu. (Orlova H. B.—Kapelinszkogo Ju. B.—Gorjunova V. P.) Moszkva. 1958. 686 p.

A tőkés országok gazdasága, 1957.

324 365

Estimates of national income 1948—49 to 1957—58. New Delhi. 1959. 24 p.

Az indiai nemzeti jövedelem becslése, 1948—1958.

I 53 C 4

Grünig, F.: Versuch einer Volksvermögensrechnung der Deutschen Bundesrepublik, Berlin. 1958. 48 p.

Kísérlet a Német Szövetségi Köztársaság nemzeti vagyonának kiszámítására (1913—1955).

325 306

Hoffmann, W. G.—Müller, J. H.: Das deutsche Volkseinkommen 1851—1957. Tübingen. 1959. XVI, 162 p.

A német nemzeti jövedelem, 1851—1957.

324 656

Méthodes d'évaluation du revenu national. New York. 1957. 70 p.

Bibliogr.: 68—70. p.

A nemzetijövedelem-számítás módszerei.

325 573

Narodnoe hozjajsztvo Gruzinszkoi SzSzR. Szta-tiszticeszkij szbornik. Tbiliszi. 1959. 357 p.

A Grúz SzSzK népgazdasága. Statisztikai adat-gyűjtemény.

I 42 D 21

National Bureau of Economic Research. Annual report, 39th. A record for 1958 and plan for 1959 — FABRICANT, S.: The study of economic growth. New York. 1959. [5], 91 p.

A National Bureau of Economic Research 39. évi jelentése. Beszámoló 1958-ról és az 1959. évi tervek. Fabricant S.: A gazdasági növekedés.

470 185

Nemschak, F.: Die Zukunft der österreichischen Wirtschaft. Österreich und die europäische Integration. Wien. 1959. 49 p.

Az osztrák gazdaság jövője. Ausztria és az európai együttműködés.

324 363

A nemzeti jövedelem és a lakosság jövedelme 1958-ban. Bp. 1959. KSH. 68 p.

(Statisztikai időszaki közlemények 28.)

I 1 B 113/28

New Zealand. Report on the official estimates of balance of payments for the year 1958—59. Wellington. 1959. 35 p.

Jelentés Új-Zéland fizetési mérlegének hivatalos becsléséről, 1958—59.

I 95 B 5

New Zealand. Report on the official estimates of national income and expenditure for the year 1958—59. Wellington. 1959. 32 p.

Jelentés Új-Zéland nemzeti jövedelmének és kiadásának hivatalos becsléséről, 1958—59.

I 92 B 3

Nikol'szkij, A. Sz.: Razvitie narodnogo hozjajsztva Narodnoj Reszpubliki Bolgarii. (Sztatiszticeszkie pokazateli.) Moszkva. 1958. 231 p., 1 t.

Bulgária népgazdaságának fejlődése, 1948/1956.

I 46 C 6

Privredni bilansi Jugoslavije 1952—1957. Beograd. 1959. 39 p.

Jugoszlávia nemzetgazdasági mérlegei.

324 353

Razvitie ékonomiki Rumünszkoi Narodnoj Reszpubliki po puti szocializma 1948—1957 gg. (Dezvoltarea economiei R. P. R. pe drumul socialismului 1948—1957.) Moszkva—Buhareszt. 1958. 395 p., 19 t.

A Román Népköztársaság gazdasági fejlődése a szocializmus útján, 1948—1957.

324 328

Thonstad, T.: Produksjonsstruktur, import og sysselsetting. En kryssløpsstudie. — Structure of production, imports and employment. An input-output study. Oslo. 1959. 129 p.

A termelés, a behozatal és a foglalkoztatottság strukturája. Input-output tanulmány.

325 370—1

United States income and output. Washington. 1958. 241 p.

Az Egyesült Államok jövedelme és kiadásai.

I 72 B 148

A STATISZTIKA EGYÉB TERÜLETEI

Abortion in the United States. Report of a conference sponsored by the Planned Parenthood Federation of America. Ed. by M. Steichen Calderone. New York. 1958. 224 p.

Bibliogr.: 218—220. p.

Vetélés az Egyesült Államokban.

325 308

Alexandersson, G.: The industrial structure of American cities. A geographic study of urban economy in the United States. Stockholm—London—Lincoln. 1956. 133 p., 18 t.

Amerikai városok ipari strukturája.

324 839

Alguns aspectos da estatística médico-sanitária Brasil, 1951—1954. Rio de Janeiro. 1958. 43 p.

Brazília egészségügyi statisztikája, 1951—1954.

I 78 B 73

Allman hälsö- och sjukvård 1957. — (Public health and sick care in Sweden.) Stockholm. 1959. XI, 146 p.

Közegészségügy és beteggondozás Svédországban, 1957.

I 41 C 19

Annual bulletin of electric energy statistics for Europe. — Bulletin annuel de statistiques de l'énergie électrique pour l'Europe. 1959. Geneva. 1959. 77 p.

Nemzetközi villamosenergia-statisztika, 1959. ENSZ kiadvány.

I 31 B 99

Annuario di statistica agraria 1959. Roma. 1959. 192 p., 9 t.

Olaszország mezőgazdasági statisztikai évkönyve, 1959.

I 32 C 195

Annuario di statistiche giudiziarie 1957. Roma. 1959. XIX, 547 p., 11 t.

Olaszország igazságügyi statisztikai évkönyve, 1957.

I 32 C 200

Annuario di statistiche sanitarie 1956. Roma. 1959. 615 p., 3 t.

Olaszország egészségügyi statisztikai évkönyve, 1956.

I 32 B 169

Befolkningsrörelsen. År 1957. — (Vital statistics.) Stockholm. 1959. XII, 64 p.

Svédország népmozgalmi statisztikája, 1957.

I 41 C 12

Belkereskedelem 1958. KSH. Bp. 1959. 151 p. (Statisztikai időszaki közlemények 31.)

I 1 B 113

Die bevölkerung im Jahre 1956/1957. Stuttgart—Mainz. 1959. 104 p.

A Német Szövetségi Köztársaság népessége, 1956/1957.

I 4 B 42/198

Bevölkerungsbewegung in der Schweiz. — Mouvement de la population en Suisse. 1949.—1952., 1953—1954., 1955., 1956. Tabellen-Tabelleaux. Bern. 1955. 1959. 4 db.

Svájc népmozgalma, 1949—1952., 1953—1954., 1955., 1956.

I 31 B 48/276

Bogue, D. J.: The population of the United States. Chapter on fertility by W. H. Grabill. Glencoe, Illinois. 1959. XIX, 873 p.

Az Egyesült Államok népessége. (A termékenységről szóló fejezet W. H. Grabill tollából.)

325 137

Cause di morte 1887—1955. Roma. 1958. 271 p.

Halálokok Olaszországban, 1887—1955.

I 32 C 202

Cenŭ mirovogo kapitaliszticeszkogo rŭnka. Szpravocsnik. Moszkva. 1958. 391 p.

A tőkés világpiac árai. Gyűjtemény.

324 342

The chemical industry in Europe. Paris. 1959. 203 p.

A vegyipar Európában. OEEC. kiadvány.

I 33 C 88

Coleman, D. C.: The British paper industry 1495—1860. A study in industrial growth. Oxford. 1958. X 367 p., 4 t., 1 térk.

A brit papíripar 1495—1860.

325 309

Demograficka příručka. 1959. (M. Kuče a — D. Vysusilova.) Praha. 1959. 110 p.

Demográfiai kézikönyv.

I 2 C 107

Demografický sborník 1959. (VI. Srb.) Praha. 1959. 187 p.

Orosz és angol nyelvű kivonattal a tanulmányok végén.

Csehszlovák demográfiai gyűjtemény.

324 861

Development and prospect of industry in Korea. Pyongyang. 1959. 35 p.

Korea iparának fejlődése és kilátásai.

225 552

Dödsårsagerne i Kongeriget Danmark 1957. — Causes of death in the Kingdom of Denmark. 1957. Köbenhavn. 1959. 68 p.

Halálokok Dániában, 1957.

I 39 B 2

The electric power situation in Europe in 1957. Geneva. 1959. 78 p., 3 t., 2 térk.

A villamosenergia-helyzet Európában, 1957. ENSZ kiadvány.

I 31 B 110

Les engrais. Production, consommation, prix et commerce en Europe. 1956—1959. Paris. 1959. 91 p.

A műtrágya termelése, fogyasztása, ára és kereskedelme Európában, 1956—1959. OECE kiadvány.

I 33 C 89

Folkemengdens bevegelse 1957. — Vital statistics and migration statistics. Oslo. 1959. 65 p.

Norvégia népmozgalmi és vándorlási statisztikája, 1957.

I 40 C 35

Freedman, R.—Whelpton, P. K.—Campbell, A. A.: Family planning, sterility and population growth. New York-Toronto—London. 1959. XI, 515 p.

Családtervezés, sterilitás és népesség növekedés.

325 307

Garenc, P.: L'industrie du meuble en France. Paris. 1958. XII, 580 p., 8 t.

Bibliogr. [559]—567. p.

Francaország bútortipara.

225 350

Gradevinarstvo 1957. — Construction in 1957. Beograd. 1959. 107 p., 1 mell.: 30 p.

Jugoszlávia építkezési statisztikája, 1957.

I 46 B 25/135

- Handel.** Berättelse för år 1958. Del 3. Sveriges varuutförsel till olika länder. Alfabetisk varuförteckning. — (Foreign trade 1958. P. 3. Sweden's exports by commodities and countries of consumption. Alphabetic index.) Stockholm. 1959. 188 p.
Svédország külkereskedelme, 1958.
I 41 C 18
- Industri.** Berättelse för år 1957. — (Manufacturing.) Stockholm. 1959. 178 p.
Svédország gyáripari statisztikája, 1957.
I 41 C 59
- Die Industrie in den europäischen Ländern bis 1956.** Betriebe, Beschäftigung und Produktionswerte nach Industriezweigen. Stuttgart. 1958. 107 p.
Az európai országok ipara, 1947—1956.
I 4 B 57
- Industrija 1958.** — Manufacturing and mining and quarrying 1958. Beograd. 1959. 61 p., 1 mell.: 33 p.
Jugoszlávia gyáripari és bányászati statisztikája, 1958.
I 46 B 25/136
- Israel's foreign trade 1957/1958.** Jerusalem. 1959. XXXVIII, 204, [36] p.
Izrael külkereskedelme, 1957/1958.
I 57 B 21
- Jonchay, J. S. du:** Recensement administratif et recensement démographique en zone rurale sous développée. Paris. 1958. 49 p.
Közigazgatási összeírás és népszámlálás a gazdaságilag elmaradt francia tengerentúli vidéki területeken.
324 976
- Kacsenyák F.:** Lakásviszonyaink alakulása 1920-tól napjainkig. Bp. 1959. 62 p.
324 374—5
- Krohn, H. B.:** Die Futtergetreidewirtschaft der Welt 1900—1954. Eine Untersuchung über die Entwicklung von Angebot und Nachfrage in der getreideverwertenden Veredlungsproduktion im wirtschaftlichen Wachstumsprozess. Hamburg—Berlin. 1957. 144 p.
Bibliogr.: 127—130. p.
A világ takarmánygabona gazdasága, 1900—1954.
324 371
- Landbrugsstatistik 1958** herunder gartneri, skovbrug m. v. — Statistics on agriculture, gardening and forestry, 1958. København. 1959. 186 p.
Dánia mezőgazdasági, kertészeti és erdészeti statisztikája.
I 39 C 9/173/1
- Maatalous.** Maatalouden vuosittain. 1958. — Lantbrukstatistik. — Agriculture. Annual statistics of agriculture. Helsinki. 1959. 59 p.
Finnország mezőgazdasági statisztikája, 1958.
I 43 B 123
- Metsätillasto.** Kertomus mätsehillinnon toiminnasta v 1957. — Forststatistik. ... — Forest statistics. Report on the activity of the State Board of Forestry in 1957. Helsinki. 1959. 59 p.
Finnország erdészeti statisztikája, 1957.
I 43 B 22
- A mezőgazdaság eredményei 1958-ban.** KSH. Bp. 1959. 261 p.
(Statisztikai időszaki közlemények 26.)
I 1 B 113/26
- Mezőgazdasági termékek felvásárlása 1950—1958.** KSH. Bp. 1959. 334 p.
(Statisztikai időszaki közlemények 29.)
I 1 B 113/29
- Mineral'nüye reszurszü kapitaliszticeszkih sztran.** (Toplivno-energeticeszkoe szür'e csernüe evetnüe i redkie metallü.) Moszkva. 1959. 491 p.
Bibliogr. a tanulmányok végén.
A tőkés országok ásványi kincsei.
324 366
- Munkás-, alkalmazotti és paraszti háztartások jövedelme és fogyasztása 1958-ban.** (4000 háztartás feljegyzései alapján.) KSH. Bp. 1960. 141 p.
(Statisztikai időszaki közlemények 30.)
I 1 B 113/30
- A nők helyzete régen és most.** (Foglalkoztatottsági, bérézési, műveltségi és szociális viszonyok.) KSH. Bp. 1960. 58 p.
(Statisztikai időszaki közlemények 32.)
I 1 B 113/32
- Okun, B.:** Trends in birth rates in the United States since 1870. Baltimore. 1958. 203, VIII p.
Születési trendek az Egyesült Államokban 1870 óta.
325 134
- Die österreichische Erdölwirtschaft.** Wien. 1957. 37 p.
Az osztrák kőolajgazdaság.
324 389
- A parasztság jövedelme és fogyasztása.** A mezőgazdasági termelés értéke 1958. KSH. Bp. 1959. 79 p.
(Statisztikai időszaki közlemények 27.)
I B 113/27
- Pecsat' SzSzsZR v 1958 godu.** Sztatiszticeszkje materialü. Moszkva. 1959. 159 p.
A Szovjetunió sajtója, 1958. Statisztikai adatok.
I 42 C 139
- O predvaritel'nüh itogah vszeszojuznoj perepiszi naszelenija 1959 goda.** Moszkva. 1959. 22 p.
A Szovjetunió 1959. évi népszámlálásának előzetes eredményei.
225 557
- Promislenoszt na Narodna Republika Bölgarija.** Sztatiszticeszkje szbornik. Szofija. 1958. XXVII, 380 p.
Bulgária ipara. Statisztikai adatgyűjtemény.
I 45 C 7
- Public and association libraries statistics 1957.** Albany, New York. 1959. 22 p.
Egyesületi és könyvtárak statisztikája, 1957.
I 72 B 146
- Recensement de 1953.** Population de la France. Paris. 1954. 985 p., 1 mell.
Franciaország népszámlálása, 1953.
I 33 C 75
- Le revenu et les dépenses de l'agriculture dans certains pays d'Europe.** Troisième rapport: 1952—1955. Genève. 1958. 241, 8 p.
A mezőgazdaság jövedelme és kiadásai néhány országban. 1952—1955. ENSz—FAO kiadvány.
I 31 B 108
- Román Z.:** A munkatermelékenység nemzetközi összehasonlítása az iparban. Bp. 1959. 82 p.
Bibliogr.: 78—82. p.
324 703
- Ruisz R.—Valló I.:** Adalékok a magyar városok műszaki és gazdasági helyzetéhez. Bp. 1959. 2 p. 20 t.
324 704

Schulz, R.: Der weltwirtschaftliche Energieverbund. Versuch einer Bestimmung wichtiger Größenordnungen des interregionalen und internationalen Austausches kommerzieller Energieträger. Kiel. 1959. VIII, 134 p., 6 t., 1 térk.
Bibliogr.: 132—134. p.

A világgazdasági energiakapcsolat. 324 357

Scientific research and development in colleges and universities. Expenditures and manpower. 1953—1954. Washington. 1958. III, 173 p.

Tudományos kutatás és fejlődés az amerikai egyetemeken és főiskolákon, 1953—1954. 324 387

The state of rural electrification in Europe in 1957. Geneva. 1959. 61 p.

A faluvillamosítás helyzete Európában, 1957. ENSZ kiadvány. I 31 B 106

Statistical handbook 1957. Vol. 1—2. London. Steel House. 1957.

Nemzetközi vas- és acélstatisztikai évkönyv, 1957. I 36 B 74

Statistique des causes de décès. Années 1956—1957. Paris. 1959. LXVIII, 210 p.

Franciaország halálóki statisztikája, 1956—1957. I 33 C 82

Statistiques du bois. — Timber statistics. 1957. Paris. 1958. 71 p.

Európai fa-statisztika, 1957. OECE kiadvány. I 33 B 128

Statistisches Handbuch über Landwirtschaft und Ernährung der Bundesrepublik Deutschland. Hamburg—Berlin. 1956. XXI, 230 p.

A Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasági és élelmezési statisztikája. I 4 C 34

Statisztikai tájékoztató a felsőoktatási intézmények hallgatóinak és oktatóinak 1959. márc. 1-i létszámáról, az 1958/1959. tanév első félévének tanulmányi eredményeiről és az 1958-ban letett államvizsgák eredményeiről. Bp. 1959. 76 p.

324 948

Statystyka inwestycji i budownictwa 1957. Warszawa. 1959. XII, 87 p.

Lengyelország beruházási és építkezési statisztikája, 1957. I 42 B 176

Statystyka przemysłu 1957. Warszawa. 1959. IV, 104 p.

Lengyel iparstatisztika, 1957. I 42 B 194

Szel'szkoe hozajszto kapitaliszticeszkij sztran. Sztatiszticeszkij szbornik. Moszkva. 1958. 247 p.

A tőkés országok mezőgazdasága. Statisztikai adatgyűjtemény. I 42 C 194

Tableau général du commerce extérieur. Année 1958. Commerce de la France avec la zone franc et les pays étrangers. Paris. 1959. 713 p.

Franciaország külkereskedelmi statisztikája, 1958. I 33 B 2

Tavole di mortalità della popolazione italiana 1950—1953 e 1954—1957. Roma. 1958. VII, 220 p., 8 t.

Az olasz népesség halandósági táblái 1950—1953. és 1954—1957. I 32 C 203

Vital statistics 1958. Preliminary annual report. — Statistique de l'état civil. Rapport annuel préliminaire. Ottawa. 1959. 9 p.

Kanada népmozgalmi statisztikája, 1958. I 71 B 11

Vnesnjaja torgovlja Szozuza SzSzR za 1958 god Sztatiszticeszkij obzor. Moszkva. 1959. 159 p.

A Szovjetunió külkereskedelme, 1958. I 42 C 169

Die Wanderungen im Jahre 1957. Stuttgart—Mainz. 1959. 106 p.

Vándorlások a Német Szövetségi Köztársaságban, 1957. I 4 B 42/218

Witthauer, K.: Geographische Statistik. 2,9 Milliarden Menschen 1959.) Gotha. 1959. 47—57. p., 1 t.

(Kiny. a Petermanns Geographischen Mitteilungen-ből.)

Földrajzi statisztika, 2,9 milliárd ember 1959-ben. 324 393

Witthauer, K.: Geographische Statistik. (Die vertikale Differenzierung der Bevölkerungsdichte. Nach. J. Staszewski Vertical distribution of world population.) Gotha. 1958. 293—301. p., 2 t.

(Kiny. a Petermanns Geographischen Mitteilungen-ből.)

Földrajzi statisztika. A népsűrűség vertikális eloszlása. 324 393

Žena u društvu i privredi Jugoslavije. — Woman in Yugoslav society and economy. — La femme dans la société et l'économie yougoslaves. Beograd. 1959. 106 p., 2 mell.

Nők a jugoszláv társadalomban és gazdaságban. I 46 B 25/133

Zsivotnovodszto SzSzSzR. Sztatiszticeszkij szbornik. Moszkva. 1959. 252 p.

A Szovjetunió állatállománya. I 42 B 188

EGYÉB KIADVÁNYOK

Baudhuin, F.: Histoire économique de la Belgique 1945—1956. Bruxelles. 1958. 438 p., 1 t.

Belgium gazdaságtörténete, 1945—1956. 324 327

Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának és a Csehszlovák Köztársaság Kormányának irányelvei a csehszlovák népgazdaság 1961—1965. évi harmadik ötéves tervének kidolgozására. Bp. 1959. 47 p.

Az Új Csehszlovákia melléklete. 325 865

A felszabadult Budapest tizenöt éve. 1945—1959. Bp. 1959. 160

Illusztrált. I 1 C 129

Finanszű SzSzSzR. (D. A. Allahverdžana — N. N. Ljubimova.) Moszkva. 1958. 391 p.

A Szovjetunió pénzügyei. 324 344

- Fünfzehn Jahre Volkspolen. Warschau. 1959. 262 p., 3 térk.
A népi Lengyelország 15 éve. 225 556
- Grigor'ev, A. E.: Ékonomika truda. Moszkva. 1959. 375 p.
A munka gazdasága. 324 332
- Handbuch der Wirtschaftswissenschaften. (K. Hax T. Wessels.) Bd. 2. Volkswirtschaft. Köln—Opladen. 1959. 905—1722. p.
Bibliogr. a fejezetek végén.
A gazdaságtudományok kézikönyve. 2. köt. Közgazdaságtan. 324 681
- Ivanov, B.—Penkob, I.: Ikonomiczeszka geografija na kapitaliszticeszki sztrani. Szofija. 1959. 659 p., 5. térk.
Bibliogr.: 651—657. p.
A tőkés országok gazdaságföldrajza. 324 345
- Magyarország a szocializmus [építésének útján. Bp. 1959. 93 p.
(Beszédesszámok.) I I C 28.
- Men'sikov, Sz. M.: Amerikanszkie monopillina mirovom kapitaliszticeszki rünke. Moszkva. 1958. 355 p.
Az amerikai monopóliumok a világ tőkés piacain. 224 937
- Die ökonomische und soziale Entwicklung Indiens. Sowjetische Beiträge zur indischen Geschichte. Bd. 1. Berlin. 1959. X, 308 p.
Bibliogr.: 307—308. p.
India gazdasági és társadalmi fejlődése. 226 185
- Politikai gazdaságtan. (Politiceszka ekonomija.) Tankönyv. Bp. 1959. 808 p. 226 185
- The second Five-year Plan of the Indian Union. 1956—1961. A pictorial presentation. New Delhi. 1958. 58 p.
India második öt éves terve, 1956—1961. 401 508
- The statesman's year-book. Statistical and historical annual of the states of the world for the year 1959. London—New York. 1959. XXVI, 1673 p., 2 térk.
A világ államainak statisztikai és történelmi évkönyve, 1959. 460 032
- Szevernőj Kitaj. Ékonomiczeszka geografija. Moszkva. 1958. 348 p. 2 térk.
Észak-Kína gazdasági földrajza. 225 345
- Tudományos konferencia a munkatermelékenység kérdéseiről. 1959. szept. 29—okt. 2. A MTA. Társadalmi-Történelmi Tudományok Osztálya — a MTA Közgazdaságtudományi Intézete rendezésében. Bp. 1959. 349 p., 17 t. 325 392

STATISZTIKAI SZEMLE

Megjelenik havonta egyszer

Felelős szerkesztő: Kenessey Zoltán

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5—7. Telefon: 155—208

Kiadóhivatal: Budapest II., Keleti Károly utca 18/b. Telefon: 358—530 (305. mellék)

Kiadja: a Statisztikai Kiadó Vállalat

Felelős kiadó: Garádi László

Előfizethető: a Posta Központi Hírlap Irodánál (Budapest V., József nádor tér 1.)

és bármely postahivatalnál

Előfizetési díj: félévre 54,— Ft, egy évre 108.— Ft

Csekk számlaszám: egyéni 61.272, közületi 61.066 (vagy átutalás az MNB 47. sz. folyószámlájára)

A folyóirat régebbi példányai kaphatók:

a Posta Központi Hírlap Iroda Újságboltjában (Budapest V., József Attila utca 3.)

60.2405. Állami Nyomda, Budapest

Terjeszti a Magyar Posta

MEGJELENT

A STATISZTIKAI IDŐSZAKI KÖZLEMÉNYEK SOROZAT

26. KÖTETE:

A MEZŐGAZDASÁG EREDMÉNYEI 1958-BAN

A mintegy 250 oldal terjedelmű kiadvány szöveges összefoglalásból és táblázatos részből áll.

A kiadvány 5 nagy fejezetre oszlik. Az első fejezet ismerteti a mezőgazdaság összefoglaló adatait. Bemutatja a földterület, a növénytermelés, a növényápolás, az állatállomány alakulását, valamint a mezőgazdasági termékek felvásárlását.

A kiadvány második fejezete több ezer számadaton keresztül bemutatja az állami gazdaságok földterületének, növénytermelésének, növényápolásának, állattenyésztésének alakulását. Az előző évektől eltérően a kiadvány *részletesen foglalkozik az állami gazdaságok üzemi szervezésével kapcsolatos adatokkal*. Mindezeket az adatokat a kiadvány minisztériumi és megyei bontásban is közli.

A következő fejezet részletesen tárgyalja a termelőszövetkezetek működését, a termelőszövetkezeti mozgalom alakulását, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek gazdálkodását, bemutatja a főbb adatokat területnagyság, termelési színvonal és megyék szerint.

Foglalkozik a kiadvány ezenkívül a mezőgazdaság gépesítésével, gépkihasználásával, bemutatja a gépállomások által végzett gépi munkát és a gépállomások gazdálkodását. A főbb adatok megyénként is közlésre kerülnek.

Az utolsó fejezet az erdőgazdálkodás adatait tartalmazza.

Ára: 52,— Ft

Kapható:

a STATISZTIKAI KIADÓ VÁLLALAT-nál

(Budapest II., Keleti Károly utca 18/b)

valamint

az összes állami könyvesboltokban